

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 2002-2003

20 NOVEMBER 2002

Wetsvoorstel tot openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht en tot wijziging van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek

VERSLAG
 NAMENS DE COMMISSIE VOOR
 DE JUSTITIE
 UITGEBRACHT
 DOOR MEVROUW KAÇAR

De commissie voor de Justitie heeft dit wetsvoorstel besproken tijdens haar vergaderingen van 3 juli, 9, 16, 23 oktober en 20 november 2002.

I. INLEIDENDE UITEENZETTING DOOR DE MINISTER VAN JUSTITIE

De minister verduidelijkt dat een wetsontwerp de basis vormt van voorliggend voorstel.

Aan de werkzaamheden van de commissie hebben deelgenomen :

1. Vaste leden: de heer Dubié, voorzitter; de dames De Schamphelaere, de T' Serclaes, de heer Istasse, mevrouw Leduc, de heren Mahoux, Monfils, mevrouw Nyssens, de heer Ramoudt, de dames Staveaux-Van Steenberghe, Taelman, de heer Vandenberghe, de dames Vanlerberghe en Kaçar, rapporteur.
2. Plaatsvervangers: de heren Cornil, de Clippele, Galand, Lozie, Malmendier, Moens, Roelants du Vivier, Thissen, de dames Thijs en Van Riet.
3. Andere senatoren: de heren Dallemagne en Van Quickenborne.

Zie:

Stukken van de Senaat:

2-1173 - 2001/2002:

Nr. 1: Wetsvoorstel van mevrouw Leduc c.s.

2-1173 - 2002/2003:

Nr. 2: Amendementen.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 2002-2003

20 NOVEMBRE 2002

Proposition de loi ouvrant le mariage à des personnes de même sexe et modifiant certaines dispositions du Code civil

RAPPORT
 FAIT AU NOM
 DE LA COMMISSION
 DE LA JUSTICE
 PAR MME KAÇAR

La commission de la Justice a examiné la présente proposition de loi en ses réunions des 3 juillet, 9, 16, 23 octobre et 20 novembre 2002.

I. EXPOSÉ INTRODUCTIF DU MINISTRE DE LA JUSTICE

Le ministre précise que la présente proposition s'appuie sur un projet de loi.

Ont participé aux travaux de la commission :

1. Membres effectifs: M. Dubié, président; Mmes De Schamphelaere, de T' Serclaes, M. Istasse, Mme Leduc, MM. Mahoux, Monfils, Mme Nyssens, M. Ramoudt, Mmes Staveaux-Van Steenberghe, Taelman, M. Vandenberghe, Mmes Vanlerberghe et Kaçar, rapporteuse.
2. Membres suppléants: MM. Cornil, de Clippele, Galand, Lozie, Malmendier, Moens, Roelants du Vivier, Thissen, Mmes Thijs et Van Riet.
3. Autres sénateurs: MM. Dallemagne et Van Quickenborne.

Voir:

Documents du Sénat:

2-1173 - 2001/2002:

N° 1: Projet de loi de Mme Leduc et consorts.

2-1173 - 2002/2003:

N° 2: Amendements.

In onze samenleving wordt het huwelijk door de meerderheid nog steeds beschouwd als de ideale basis voor het duurzaam samenleven van twee personen.

Hoewel er in het Burgerlijk Wetboek nergens wordt bepaald dat het huwelijk slechts kan gesloten worden tussen personen van verschillend geslacht, is men er in de rechtsleer en rechtspraak steeds vanuit gegaan dat het geslachtsverschil een positieve reactie is om het huwelijk te kunnen sluiten.

De logica daartoe was het gegeven dat het huwelijk gericht is op voortplanting. Vermits personen van hetzelfde geslacht niet in staat zijn bij elkaar kinderen te verwekken, werd er door de rechtsleer en rechtspraak vanuit gegaan dat de huwelijkspartners van een verschillend geslacht moeten zijn.

De rechtsleer en de rechtspraak vonden voor hun stelling steun in de artikelen 162 en 163 van het Burgerlijk Wetboek die de huwelijksbeletselen tussen broer en zuster, oom en nicht en tante en neef bevatten.

Vandaag moeten we vaststellen dat deze opvatting achterhaald is. Kinderen worden immers zowel binnen als buiten het huwelijk verwekt en geboren, en vele gehuwde koppels beschouwen de voortplanting niet meer als het voornaamste doel van het huwelijk.

In de hedendaagse samenleving wordt het huwelijk ervaren en beschouwd als een (formele) band tussen twee personen, waarbij men in de eerste plaats een duurzaam gemeenschappelijk leven beoogt. Het huwelijk stelt beide partners in staat hun verhouding en gevoelens voor elkaar aan de buitenwereld kenbaar te maken.

Gelet op de veranderende tijdsgeest — het huwelijk dient thans voornamelijk om de innige band tussen twee personen te veruiterlijken en te bevestigen en verliest zijn procreatief karakter — is er geen enkele reden meer om het huwelijk niet open te stellen voor personen van hetzelfde geslacht.

Openstelling van het huwelijk zou betekenen dat paren van hetzelfde geslacht gebruik kunnen maken van het grondrecht om te huwen.

Artikel 12 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) verleent in principe aan eenieder van huwbare leeftijd het recht om te huwen en een gezin te stichten (zie ook artikel 23, tweede lid, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en artikel 16, eerste lid, van de Universele Verklaring van de rechten van de mens).

Hoewel totnogtoe de interpretatie van artikel 12 EVRM door het Europees Hof van de rechten van de mens nog niet ruim genoeg is om het huwelijk van twee personen van hetzelfde geslacht te omvatten,

Dans notre société, le mariage est encore considéré par la majorité des gens comme la base idéale pour une communauté de vie durable entre deux personnes.

Bien que le Code civil ne stipule nulle part que seules des personnes de sexe différent peuvent contracter mariage, la doctrine et la jurisprudence ont toujours considéré que la différence de sexe était une condition positive de la conclusion du mariage.

La logique sous-jacente à ce point de vue partait de l'idée que le but du mariage est la procréation. Puisque des personnes du même sexe ne sont pas en mesure de procréer ensemble, la doctrine et la jurisprudence ont considéré que les conjoints devaient être de sexe différent.

La doctrine et la jurisprudence ont trouvé appui à leur thèse dans les articles 162 et 163 du Code civil, qui contiennent les empêchements à mariage entre frère et sœur, oncle et nièce, et tante et neveu.

Force est de constater aujourd'hui que cette explication est dépassée. En effet, des enfants sont conçus et naissent aussi bien dans le mariage qu'en-dehors de celui-ci, et beaucoup de couples mariés ne considèrent plus la procréation comme la finalité essentielle du mariage.

Dans notre société contemporaine, le mariage est vécu et ressenti comme une relation (formelle) entre deux personnes, ayant comme but principal la création d'une communauté de vie durable. Le mariage offre aux deux partenaires la possibilité d'affirmer au grand jour leur relation et les sentiments qu'ils ont l'un pour l'autre.

Les mentalités ayant évolué — le mariage sert essentiellement, aujourd'hui, à extérioriser et à confirmer la relation intime existant entre deux personnes et perd son caractère procréatif —, il n'y a plus aucune raison de ne pas ouvrir le mariage aux personnes du même sexe.

Cette ouverture du mariage signifierait que les couples de même sexe pourraient se prévaloir du droit fondamental de se marier.

L'article 12 de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales (CEDH) donne en principe à toute personne qui a atteint l'âge nubile le droit de se marier et de fonder une famille (voir aussi l'article 23, alinéa 2, du Pacte international relatif aux droits civils et politiques, et l'article 16, premier alinéa, de la Déclaration universelle des droits de l'homme).

Bien que, provisoirement, l'interprétation de la Cour européenne des droits de l'homme donné à l'article 12 de la CEDH ne soit pas encore suffisamment large pour inclure le mariage de deux personnes

zou de ontwikkeling van de samenleving in België (en in Nederland) aanleiding kunnen geven tot een ruimere interpretatie wat ons land betreft.

Op basis van een wel zeer klassieke invulling van het begrip huwelijk, besluit de Raad van State in zijn advies bij dit wetsvoorstel dat de wetgever rekening dient te houden met de omstandigheid dat de rechtsfiguur van het huwelijk momenteel wordt gedefinieerd als de echtverbintenis tussen een man en een vrouw, en dat die definitie ook wordt gehuldigd door de hoger vermelde internationale overeenkomsten. De Raad van State stelt in zijn advies ook dat het geen discriminatie inhoudt, die niet objectief en redelijkerwijs kan worden verantwoord, om het huwelijk voor te behouden voor de heteroseksuele echtverbintenis.

Het is echter geen dode materie. Het is niet onveranderlijk. Het recht staat niet los van de evoluties in de maatschappij en mag niet ongevoelig zijn voor de veranderingen binnen deze maatschappij. Het loutere feit dat het begrip huwelijk op dit ogenblik op een welbepaalde wijze wordt ingevuld en dat het recht om te huwen door internationale verdragen (voorlopig) enkel wordt gegarandeerd voor personen van verschillend geslacht, mag dan ook geen reden zijn om de mogelijkheid om te huwen niet uit te breiden tot personen van hetzelfde geslacht.

Onze huidige samenleving is zodanig geëvolueerd dat er geen enkele reden is om aan iemand het huwelijk te ontzeggen, louter op grond van zijn geslacht en seksuele geaardheid.

Het uitgangspunt van dit ontwerp is dus de gelijke behandeling van homoseksuelen en heteroseksuelen inzake het huwelijk, met dien verstande dat een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht geen gevolgen heeft op het gebied van de afstamming. De geboorte van een kind tijdens een huwelijk schept een juridische band van familiale aard, niet alleen met de moeder (volgens artikel 312 van het Burgerlijk Wetboek heeft het kind als moeder de persoon die als zodanig in de akte van geboorte is vermeld), maar ook met de vader (artikel 315 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat het kind dat geboren is tijdens het huwelijk of binnen 300 dagen na de ontbinding of de nietigverklaring van het huwelijk, de echtgenoot tot vader heeft).

Deze kinderen zullen ook meestal de biologische afstammelingen van deze vader en moeder zijn. Recht en werkelijkheid sluiten goed op elkaar aan. Het afstammingsrecht, en ten aanzien van kinderen geboren binnen een huwelijk in het bijzonder, is een weerspiegeling van bloedverwantschapsrelaties die er normaliter zijn of zouden kunnen zijn. Het huidige afstammingsrecht gaat enkel uit van biologisch mogelijke situaties, zodat een aanpassing ervan niet nodig is.

du même sexe, l'évolution de la société en Belgique (comme aux Pays-Bas) pourrait donner lieu à une interprétation plus large en ce qui concerne notre pays.

Dans son avis sur le projet de loi du gouvernement, le Conseil d'État, partant d'une interprétation très classique de la notion du mariage, en arrive à la conclusion que le législateur doit tenir compte de ce que la figure juridique de mariage se définit actuellement comme l'union entre un homme et une femme, et de ce que cette définition est également consacrée dans les conventions internationales susmentionnées. Le Conseil d'État ajoute que le fait de réserver le mariage à une union entre hétérosexuels ne constitue pas une discrimination ne pouvant se justifier ni objectivement ni raisonnablement.

Pourtant le droit n'est pas une matière morte. Il n'est pas immuable. Le droit n'est pas à l'écart de l'évolution qui se produit dans la société et ne peut rester indifférent aux changements qui s'y manifestent. Le seul fait qu'il existe encore en ce moment une certaine interprétation de la notion du mariage et que des conventions internationales réservent (momentanément) le droit de se marier à des personnes de sexe différent, ne peut donc constituer un motif pour ne pas ouvrir le mariage à des personnes du même sexe.

Aujourd'hui, notre société a évolué dans un sens tel qu'il ne reste aucun motif pour refuser à une personne la possibilité de se marier sur les seules bases de son sexe et de ses affinités sexuelles.

Le point de départ du présent projet est donc l'égalité de traitement, sur le plan du mariage, des couples homosexuels et hétérosexuels si ce n'est que le mariage de deux personnes du même sexe n'a pas d'effets en matière de filiation. Les enfants qui, actuellement, naissent pendant le mariage voient s'établir, par un seul fait de la naissance dans le mariage, un lien juridique de type familial non seulement entre eux et la mère (en vertu de l'article 312 du Code civil, l'enfant a pour mère la personne qui est désignée comme telle dans l'acte de naissance), mais aussi entre eux et le père (en vertu de l'article 315 du Code civil, l'enfant né pendant le mariage ou dans les 300 jours qui suivent la dissolution ou l'annulation du mariage à pour père le mari).

Ces enfants seront aussi le plus souvent les descendants biologiques de ces père et mère. Il y a correspondance entre le droit et la réalité. Le droit de la filiation en particulier en ce qui concerne les enfants nés dans le mariage, est le reflet de liens de sang qui normalement existent ou pourraient exister. Le droit de la filiation actuel est exclusivement basé sur des situations biologiquement possibles: il n'est donc pas nécessaire de l'adapter.

Bovendien voorziet de wet in de mogelijkheid om de op basis van hoger vermelde regels vastgestelde afstamming te betwisten.

Het van rechtswege verbinden van afstammingsrechtelijke gevolgen aan een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht zou tot een te grote abstractie van de werkelijkheid leiden.

Stel dat twee vrouwen met elkaar huwen en binnen dat huwelijk wordt een kind geboren, dan stamt het kind met zekerheid niet af van de beide vrouwen. Om dan toch aan te nemen dat een kind door afstamming in familierechtelijke betrekking staat tot beide vrouwen, vergt een grote abstractie van de werkelijkheid. Het gaat dan niet meer om weerlegbare «vermoedens», maar om ficties. De afstand tussen werkelijkheid en recht zou hierdoor te groot worden.

De lijn om aan een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht geen afstammingsrechtelijke gevolgen toe te kennen, wordt in dit voorstel doorgetrokken inzake adoptie. De «openstelling van het huwelijk» brengt niet de mogelijkheid van adoptie door twee echtgenoten van hetzelfde geslacht met zich mee.

Het openstellen van adoptie voor personen van hetzelfde geslacht zou immers aanleiding kunnen geven tot problemen inzake de erkenning in het buitenland en tot adopties die door het internationale privaatrecht als «onregelmatig» beschouwd worden.

Een dergelijke adoptie zou immers ongeldig zijn volgens de regels van het internationale privaatrecht die in het buitenland van kracht zijn en die een buitenlandse overheid moet toepassen.

Dit voorstel doet geen afbreuk aan de beginselen van het internationale privaatrecht inzake het huwelijk. Zo is het huwelijk alleen mogelijk, en dat geldt ook voor personen van hetzelfde geslacht, wanneer beide partijen voldoen aan de vereisten die door hun persoonlijk statuut zijn voorgeschreven om een huwelijk te mogen aangaan.

De openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht houdt in dat België een rechtsfiguur invoert die als dusdanig nog niet bestaat in andere landen (behalve in Nederland). Het is dus niet uitgesloten dat dergelijke huwelijken in sommige landen niet erkend worden.

Zo zullen situaties ontstaan waarin sommige huwelijken volkomen wettelijk zijn in België, terwijl zij in het buitenland als ongeldig beschouwd worden.

Het is dus van het grootste belang dat de aandacht van de betrokkenen op de mogelijke nadelige gevolgen in het buitenland van deze huwelijken wordt gevestigd. Betrokkenen hebben er belang bij om zich

La loi prévoit en outre la possibilité de contester la filiation établie sur la base des règles susmentionnées.

Lier de plein droit des effets en matière de filiation à un mariage entre deux personnes du même sexe reviendrait à trop faire abstraction de la réalité.

À supposer que deux femmes se marient ensemble et qu'un enfant naisse pendant ce mariage, il est certain que l'enfant ne descendrait pas des deux femmes. Accepter que, par le biais de la filiation, un lien juridique de type familial s'établisse quand même entre l'enfant et les deux femmes requiert que l'on fasse trop abstraction de la réalité. Il ne s'agit alors plus de «présomptions» réfragables, mais de fictions. La distance entre la réalité et le droit deviendrait de ce fait trop importante.

La ligne de conduite consistant à ne pas lier d'effets en matière de filiation à un mariage de deux personnes de même sexe se prolonge, dans la présente proposition, en matière d'adoption. L'«ouverture du mariage» n'entraîne pas la possibilité pour deux époux de même sexe d'adopter.

La limitation de la possibilité d'adopter aux personnes de sexe différent permet de prévenir d'éventuels problèmes en ce qui concerne la reconnaissance à l'étranger, et l'établissement d'adoptions qui seraient considérées comme «irrégulières» en droit international privé.

En effet, l'adoption ne pourra pas être considérée comme valable au regard des règles de droit international privé en vigueur à l'étranger et qu'une autorité étrangère aurait à appliquer.

La présente proposition ne porte pas atteinte aux principes de droit international privé applicables au mariage. Ainsi, le mariage n'est possible, et cela pour les personnes de même sexe également, que lorsque les deux parties satisfont aux conditions de fond prescrites par leur statut personnel pour pouvoir contracter mariage.

L'ouverture du mariage aux personnes de même sexe implique que la Belgique introduit une institution juridique qui n'existe pas encore comme telle dans d'autres pays (à l'exception des Pays-Bas). Il n'est donc pas exclu que de tels mariages ne soient pas reconnus dans certains pays.

Des situations paraîtront ainsi où certains mariages seront parfaitement valables en Belgique, et où, en même temps, aucun effet ne leur sera reconnu à l'étranger.

Il est donc extrêmement important d'attirer l'attention des intéressés sur les inconvénients possibles de ces mariages à l'étranger. Il est de leur intérêt de se faire dûment conseiller sur leur statut juridique

bij vestiging in het buitenland, of bij het verwerven of bestaan van patrimoniale of andere belangen aldaar, terdege te laten adviseren.

II. ALGEMENE BESPREKING

A. Opmerkingen van de leden

De heer Mahoux verklaart dat het voorliggende wetsvoorstel de letterlijke weergave is van een wetsontwerp van de regering, waarover na advies van de Raad van State een akkoord is gesloten in de regering. Spreker dankt de minister voor zijn inleidende uiteenzetting.

De heer Monfils maakt enkele opmerkingen over de gevolgde procedure. Hij brengt hierbij enkele data in herinnering. De Ministerraad heeft dit dossier behandeld op 22 juni 2001. De Raad van State ontving de tekst in juli 2001 en gaf op 12 november zijn advies, dat op 26 november werd bezorgd. Uiteindelijk heeft de Ministerraad op 7 december beslist, zonder ook maar iets aan de tekst te veranderen. Op 30 januari 2002 werd het ontwerp bij de Kamer ingediend, die het vijf maanden lang onaangeroerd heeft gelaten. Spreker heeft er dus moeite mee dat dit voorstel in allerijl door de Senaat moet worden behandeld.

Bovendien verdient dit voorstel een diepgaand debat, omdat het over een ingewikkeld en delicaat onderwerp gaat. Het gaat niet alleen om een juridisch vraagstuk, er zijn ook morele waarden in het geding. Er is een diepgaand onderzoek nodig, want de tekst stelt een belangrijke wijziging met ethische implicaties voor. De Senaat heeft zich ernstig beraden over andere ethische problemen (euthanasie, embryo's) en heeft daarvoor de nodige tijd genomen. Er is geen enkele reden om snel over voorliggend voorstel te stemmen, zonder diepgaand debat. Overigens kan men door een diepgaand debat misschien tot een brede consensus komen.

Spreker meent tevens dat er hoorzittingen moeten komen.

De heer Monfils kan zijn conclusies over het voorstel in zes vragen formuleren.

— Een eerste vraag gaat over de regeling van de wettelijke samenwoning. Doet dit systeem niet meer problemen rijzen voor het huwelijk dan het voorstel dat het homohuwelijk regelt? Het samenlevingscontract lijkt inhoudelijk niet te voldoen, omdat bijvoorbeeld het fiscale aspect niet geregeld wordt.

— De tweede vraag is of het wetsvoorstel werkelijk de term «huwelijk» bevatten. Sommigen verwerpen het woord huwelijk moet, anderen menen dat de term erop wijst dat er werkelijk geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen seksuele voorkeuren. Het woord huwelijk heeft een symbolische waarde. In Nederland heeft men voor het woord huwelijk geko-

dans l'hypothèse où ils s'établiraient à l'étranger, ou dans le cas où ils y auraient déjà ou y acquerraient par la suite des intérêts patrimoniaux ou autres.

II. DISCUSSION GÉNÉRALE

A. Remarques des membres

M. Mahoux précise que la proposition à l'examen est la transposition littérale d'un projet de loi émanant du gouvernement, qui a fait l'objet d'un accord au niveau du gouvernement, après un avis du Conseil d'État. L'intervenant remercie le ministre pour son exposé introductif.

M. Monfils émet quelques remarques concernant la procédure suivie. Il rappelle à ce sujet quelques dates. Le Conseil des ministres a traité ce dossier le 22 juin 2001; le Conseil d'État a reçu le texte en juillet 2001 et a rendu un avis le 12 novembre, qui a été transmis le 26 novembre. Le Conseil des ministres a finalement statué le 7 décembre, sans changer quoi que ce soit à ce texte. Le projet a été déposé le 30 janvier 2002 à la Chambre, qui n'y a pas touché pendant cinq mois. L'intervenant peut donc difficilement comprendre pourquoi cette proposition devrait être traitée de toute urgence au Sénat.

De plus, cette proposition mérite un débat approfondi, vu que son objet est compliqué et délicat. Il ne s'agit pas seulement d'une question juridique, mais également de valeurs morales. Un examen fondamental s'impose, vu que le texte propose une modification importante avec des implications éthiques. Le Sénat s'est penché de façon sérieuse sur d'autres problèmes éthiques (euthanasie, embryons) en prenant le temps qui était nécessaire. Il n'y a aucune raison de voter la proposition à l'examen, rapidement, sans débat approfondi. Un débat fondamental permettra par ailleurs peut-être à aboutir à un large consensus.

Par ailleurs, l'orateur estime que certaines auditions s'imposent.

M. Monfils peut formuler ses conclusions sur la proposition en six questions.

— Une première question concerne le régime de cohabitation légale. Ce système, ne pose-t-il pas plus de problèmes vis à vis du mariage, que la proposition organisant le mariage des homosexuels. Le contrat de vie commune semble insuffisant dans son contenu, l'aspect fiscal n'étant par exemple pas réglé.

— La deuxième question est de savoir si la proposition de loi doit vraiment mentionner le mot «mariage». Certains refusent le mot mariage, d'autres estiment que le terme mariage manifeste la véritable conquête de l'égalité entre préférences sexuelles. Le mot mariage a une valeur symbolique. Aux Pays-Bas, ils ont opté pour le mot mariage,

zen, andere landen hebben een andere weg gekozen en hebben de term huwelijk niet gebruikt voor de verbintenis tussen homoseksuelen.

— Een derde vraag is of gekozen moest worden voor de uitbreiding van het huwelijk tot de homoseksuele paren door in de Franse tekst van het Burgerlijk Wetboek gewoon de woorden «*mari et femme*» te vervangen door het woord «*époux*»? Dit probleem blijkt duidelijk uit het advies van de Raad van State. Men had kunnen kiezen voor een afzonderlijk hoofdstuk in het Burgerlijk Wetboek, met afzonderlijke regels voor het homoseksuele huwelijk, eventueel met een verwijzing naar de bepalingen over het huwelijk wanneer niet moet worden afgeweken. Die juridische techniek werd voor de wettelijke samenwoning gebruikt.

— Vierde vraag: is de gelijkschakeling van het homoseksuele huwelijk met het heterohuwelijk een bijkomende aantasting van het instituut van het huwelijk? Wanneer we het morele aspect buiten beschouwing laten, moet worden erkend dat het instituut van het huwelijk niet meer in het gedrang komt dan wanneer men de wettelijke samenwoning aanzienlijk had uitgebreid. Het komt zelfs minder in het gedrang, aangezien alle regels van het heterohuwelijk (echtscheiding, wederzijdse verplichtingen) ook voor het homohuwelijk gelden. Het zijn de heteroseksuelen die het instituut van het huwelijk steeds meer in het gedrang brengen (toename van de samenwoning) en het homoseksuele huwelijk kan die ontwikkeling afremmen.

— De vijfde vraag gaat over het probleem van de kinderen en de discriminatie van kinderen. Kinderen van homoparen moeten evenveel rechten hebben als andere kinderen. Reeds tientallen jaren bestaat de juridische vooruitgang erin alle kinderen (natuurlijke en wettige kinderen, ...) gelijk te behandelen. Alle juridische ongelijkheden van die aard moeten uit de huidige tekst worden verwijderd.

— Moeten we het probleem van de adoptie behandelen? Kan een adoptie worden geweigerd, alleen maar omdat men homoseksueel is? Spreker wijst op het verschil tussen de werkelijkheid en het recht. Hij wijst erop dat lesbiennes een beroep kunnen doen op kunstmatige inseminatie. homoseksuelen met een vaste relatie moeten eveneens de mogelijkheid krijgen kinderen te hebben. Voor hen is adoptie de enige mogelijkheid. Er is geen enkele ernstige wetenschappelijke studie die concludeert dat de ontwikkeling van het kind verschilt naargelang het bij een heteroseksueel of bij een homoseksueel paar leeft.

Deze vragen moeten tijdens de bespreking van dit voorstel worden opgelost.

Spreker wijst op recente ontwikkelingen in de studies over homoseksualiteit. Vroeger was homoseksualiteit strafbaar. De religie aanvaardde het verschijnsel niet en het werd bestreden als een ziekte. Pas

d'autres pays ont choisi une voie différente et n'ont pas octroyé le terme mariage à l'union des homosexuels.

— La troisième question est de savoir s'il faut choisir la voie de l'extension du mariage aux couples homosexuels par le simple changement dans le Code civil des termes «*mari et femme*» par les termes «*époux*». L'avis du Conseil d'État soulève ce problème de façon claire. On aurait pu opter pour un chapitre séparé dans le Code civil comprenant les règles particulières pour le mariage homosexuel, avec référence éventuelle aux dispositions concernant le mariage en cas de similitude; cette technique juridique a été utilisée dans le cadre de la cohabitation légale.

— La quatrième question est de savoir si la mise sur le même pied du mariage homosexuel et du mariage hétéro ouvre une nouvelle brèche dans l'institution du mariage. Faisant abstraction des valeurs morales, il faut reconnaître que l'institution du mariage n'est pas plus remise en cause qu'elle ne l'aurait été si on avait procédé à une extension considérable de la cohabitation légale; elle l'est d'ailleurs moins, parce que toutes les règles du mariage hétéro s'appliquent au mariage homo (divorce, devoirs réciproques). L'institution du mariage est de plus en plus remise en cause par les hétérosexuels (extension de la cohabitation) et le mariage homosexuel pourra freiner cette évolution.

— La cinquième question concerne le problème des enfants et les discriminations entre les enfants. Il n'y pas de raison que les enfants d'un couple homo aient moins de droits que les autres. Depuis des dizaines d'années, le progrès juridique consiste à mettre sur le même pied tous les enfants (enfants naturels et légitimes, ...). Toutes les inégalités juridiques à ce niveau doivent être supprimées dans le texte actuel.

— Faut-il poser le problème de l'adoption? Le seul fait d'être homosexuel peut-il aboutir au refus d'adoption? L'intervenant soulève la différence entre la réalité et le droit. Il se réfère à la possibilité pour les lesbiennes de se faire inséminer. Les homosexuels qui ont un couple stable devraient également avoir la possibilité d'avoir des enfants. La seule possibilité pour eux est le recours à l'adoption. Aucune étude scientifique sérieuse ne conclut à des évolutions différentes selon que l'enfant vit dans un couple hétérosexuel ou dans un couple homosexuel.

Ces questions doivent être examinées dans le cadre de la discussion de la présente proposition.

En ce qui concerne l'ensemble de la problématique de l'homosexualité, l'orateur souligne le développement récent des études à ce sujet. Dans le temps, l'homosexualité était criminalisée. Elle a été rejetée

in 1973 heeft de vereniging van Amerikaanse psychiaters na een referendum homoseksualiteit van de lijst met psychische stoornissen geschrapt. Het onderzoek werd ook vertraagd doordat homoseksualiteit ontkend werd.

Spreker wijst erop dat er mettertijd twee theorieën zijn ontwikkeld, namelijk eerst de «essentialistische» en nadien de «constructivistische». De essentialistische theorie ging ervan uit dat homoseksualiteit aangeboren was en handelt over genen, hormonen en hersenen (dus stigmatiserend) (zie Freud). De constructivistische benadering gaat uit van de seksuele voorkeuren in het algemeen en van de reacties die zij teweegbrengen. Die benadering onderzoekt ook het waarom van homofobie (bijvoorbeeld culturele aspecten van de Griekse homoseksualiteit).

In 1985 maakte het Belgisch strafrecht nog een onderscheid tussen homoseksuele en heteroseksuele relaties. Het strafrecht stelde seksuele relaties van een minderjarige met een minderjarige van het hetzelfde geslacht nog strafbaar. Er werd toen immers gevreesd dat deze kinderen hun hele verdere leven homoseksueel zouden blijven.

In 1982 diende de heer Vandenbossche een wetsvoorstel in omdat hij het onderscheid tussen homoseksuelen en heteroseksuelen onaanvaardbaar vond. Dit voorstel werd pas in 1985 goedgekeurd.

De wet van 4 november 1998 voert het wettelijk samenwoningscontract in, waarmee het samenleven van twee mensen wordt geregeld die een verklaring hebben afgelegd ten overstaan van een ambtenaar van de burgerlijke stand. De wettelijke samenwoning wordt beëindigd door een huwelijk, een overlijden of een nieuwe verklaring bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. Spreker wijst erop dat beide partijen die een contract sluiten van hetzelfde geslacht en zelfs van dezelfde familie mogen zijn; het contract kan eenvoudigweg met een verklaring worden gesloten of ontbonden. Inhoudelijk regelt het contract een aantal zaken tussen de partijen, zoals beschikkingen onder de levenden, het recht op de gezinswoning, recht op huur, enz. De partijen kunnen bovendien alles bij overeenkomst regelen uiteraard voor zover die niet strijdig is met de openbare orde of de goede zeden; de partijen krijgen dus een grote vrijheid.

De juridische techniek die gebruikt wordt is de invoeging van een specifiek hoofdstuk in het Burgerlijk Wetboek, met voor het overige verwijzingen naar bepaalde regels uit het Burgerlijk Wetboek over het huwelijk.

Spreker verwijst naar een artikel van Yvon Deschamps, die zich afvraagt hoe iemand ertoe komt een verbintenis aan te gaan die toch in vergelijking met het huwelijk minderwaardig is. Op rechtsvlak is een huwelijk ontbinden moeilijk. Ongehuwd samenwonen biedt dan weer geen rechtszekerheid. Ook tussen

par la religion et a été combattue comme une maladie. Ce n'est qu'en 1973, à la suite d'un referendum, que l'association des psychiatres américains l'a rayée des problèmes mentaux. Un facteur ayant contribué à ralentir le développement de ces études consiste en la négation de l'homosexualité.

L'intervenant rappelle que deux théories se sont affrontées dans le temps, notamment d'abord la théorie essentialiste et après la théorie constructiviste. La théorie essentialiste partait du caractère inné de l'homosexualité et a raisonné sur les gènes, les hormones et le cerveau (donc stigmatisant) (voir Freud). Les thèses constructivistes partent de la question des préférences sexuelles en général et des réactions qu'elles suscitent. Elles s'interrogent sur le pourquoi de l'homophobie (voir par exemple aspects culturels de l'homosexualité Grecque).

En Belgique, en 1985, une distinction existait encore, en droit pénal, entre relations homosexuelles et hétérosexuelles. En effet, le code pénal prévoyait l'incrimination des relations sexuelles d'un ou une mineur avec un ou une mineur du même sexe. On craignait en effet que ces enfants resteraient homosexuels toute leur vie.

En 1982, une proposition de loi avait été déposée par M. Vandenbossche, qui trouvait la différenciation entre les homosexuels et les hétérosexuels inacceptable. Cette proposition n'a abouti qu'en 1985.

La loi du 4 novembre 1998 instaure le contrat de cohabitation légale, qui règle la situation de vie commune de deux personnes, ayant fait une déclaration devant l'officier de l'état civil. La cohabitation légale prend fin par mariage, décès ou par une nouvelle déclaration à l'officier de l'état civil. L'intervenant souligne d'une part que les deux parties au contrat peuvent être de même sexe et même faire partie de la même famille et d'autre part que ce contrat peut être conclu ou défait par une simple déclaration. En ce qui concerne l'objet du contrat, ce contrat règle certains problèmes entre les cocontractants, tels que dispositions entre vifs, droits sur l'immeuble familial, droit au bail, etc. Pour le reste les parties peuvent par convention décider de tout objet, sauf bien entendu porter atteinte à l'ordre public ou aux bonnes mœurs; il est donc laissé une large liberté aux contractants.

La technique juridique utilisée est l'insertion dans le code civil d'un chapitre spécifique avec des renvois pour le surplus à certaines règles dans de Code civil concernant le mariage.

L'intervenant fait référence à un article d'Yvon Deschamps qui pose la question de savoir ce qui peut conduire à choisir un tel mode d'union, qui forme une catégorie seconde partielle de mariage. La dissolution du mariage est difficile en droit. Le concubinage par contre n'est pas juridiquement sécurisant. Même du

heteroseksuelen kan de wettelijke samenwoning tegevoetkomen aan het bezwaar dat het huwelijk te strikte structuren heeft en aan de vraag naar rechtszekerheid van het ongehuwde koppel. Een uitbreiding van de wettelijke samenwoning zou die samenwoning tot een volwaardig alternatief voor het huwelijk kunnen maken dat meer dan ooit ter discussie zal staan. Als de wettelijke samenwoning wordt uitgebreid, bestaan twee volwaardige systemen naast elkaar. Dan is de vraag of het huwelijk zelf niet zou moeten evolueren, enerzijds om de verschillende geslachtelijke voorkeuren te integreren, anderzijds om de ontbinding beter te regelen.

Spreker verwijst naar een artikel van professor Deschutter en van de heer A. Wijnberghe dat verschenen is in het «*Journal des tribunaux*» van 29 januari 2000. Deze auteurs zien niet in waarom het statuut ingevoegd bij wet van 23 november 1998 alleen openstaat voor twee partijen, terwijl het toch iedere mogelijke vorm van samenwoning zou kunnen regelen, ongeacht de affectieve of seksuele band tussen de samenwonenden. Zij menen dat de wettelijke samenwoning mogelijk moet zijn ofwel voor partners die hun keuze om met elkaar door het leven te gaan willen bevestigen (homo's of hetero's) ofwel voor alle personen die samenleven, ongeacht de aard van hun relatie. In het laatste geval moet het statuut niet beperkt blijven tot twee personen (risico op discriminatie).

De overeenkomst voor wettelijke samenwoning is een vrij halfslachtige oplossing. Dit blijkt ook uit de terughoudendheid van de parlementsleden. Verscheidene wetsvoorstellen die elkaar niet overlappen werden ingediend. Er moet nochtans een fundamentele keuze worden gemaakt tussen homoseksuelen laten huwen of de wettelijke samenwoning uitbreiden. Spreker benadrukt dat in dat laatste geval het risico bestaat van twee instituten die naast elkaar bestaan.

Wat is er in andere landen gebeurd? Dat is een belangrijke vraag, aangezien er internationaal privaatrechtelijke problemen zouden kunnen rijzen (mogelijk problemen van openbare orde). Ook de evolutie die andere Europese landen hebben doorgevoerd, is van belang.

In Frankrijk bestaat er een solidariteitspact, namelijk een contract tussen twee meerderjarige personen van hetzelfde of een verschillend geslacht die hun gezamenlijk leven organiseren. In dat pact zijn de partners elkaar geen trouw verschuldigd, zij moeten elkaar wel wederzijdse bijstand verlenen en materieel steunen. Ook zijn zij hoofdelijk aansprakelijk ten overstaan van derden. Voor onder bezwarende titel verworven goederen geldt de onverdeeldheid. Voor de partners geldt inzake arbeid hetzelfde stelsel als voor gehuwde koppels. Het gaat echter niet om een huwelijk. Het pact is een nieuwe oplossing om een

point de vue hétérosexuel, la cohabitation légale peut répondre aux problèmes relatifs à la rigidité des structures du mariage et d'autre part à l'exigence d'une sécurité juridique demandée par le couple non marié. Une extension de la cohabitation légale pourrait toutefois aboutir à une véritable alternative à l'institution du mariage qui sera plus que jamais remise en cause. Le développement de la cohabitation légale entraînerait la coexistence totale de deux systèmes. La question qui se pose est donc de savoir dans quelle mesure le mariage lui-même ne devrait pas évoluer, d'une part pour intégrer les différentes préférences sexuelles et d'autre part pour l'aménagement de sa dissolution.

L'orateur renvoie à un article paru dans le *JT* du 29 janvier 2000 du professeur O. Deschutter et de M. A. Wijnberghe. Ces auteurs ne voient pas pourquoi le statut instauré par la loi du 23 novembre 1998 n'est ouvert qu'à deux parties, alors qu'il permet de couvrir toute forme de cohabitation sans égard aux liens affectifs et sexuels existants entre cohabitants. En effet, estiment-ils, soit le statut de la cohabitation légale est ouvert aux concubins liés par une affection en quelque sorte maritaliste (homo ou hétéro), soit le statut de la cohabitation légale est ouvert à toutes les personnes vivant ensemble, quelle que soit la nature de leurs relations. Dans ce dernier cas, ce statut ne doit pas être limité à deux personnes (risque de discrimination).

Le contrat de cohabitation légale semble assez ambigu. Cette ambiguïté se reflète dans les hésitations des parlementaires. Différentes propositions de loi qui ne se recouvrent pas ont été déposées. Le choix à faire est pourtant fondamental. Mariage d'homosexuels ou extension de la cohabitation légale? L'orateur souligne le risque de la dualité des institutions dans ce dernier cas.

Qu'a-t-on fait dans les autres pays? Cette question est importante, vu les problèmes de droit international privé qui pourraient se poser (problème d'ordre public éventuel). Il est également important de voir l'évolution dans les autres pays européens.

En France, il existe le pact de solidarité, qui est un contrat conclu entre deux personnes majeures de sexe différent ou non qui organisent leur vie commune. Dans ce pact, les partenaires ne sont pas tenus au devoir de fidélité; ils se doivent une assistance mutuelle et matérielle; ils sont tenus solidairement à l'égard des tiers; les biens acquis à titre onéreux sont soumis à l'indivision, les personnes bénéficient du même régime que les couples mariés en ce qui concerne le travail. Il ne s'agit cependant pas d'un mariage. Le pacte constitue une nouvelle solution pour organiser contractuellement une vie commune

gemeenschappelijk leven buiten het huwelijk te regelen. Het is minder formeel dan een huwelijk.

Met betrekking tot kinderen is het pact niet in tegenspraak met de wetgeving inzake afstamming, noch met de wetgeving inzake rechtsbescherming van minderjarigen. De regels met betrekking tot de afstamming en de kindbescherming zijn van toepassing. Het pact doet dus geen afbreuk aan de bescherming van het gezin. Toch zijn er geen duidelijke rechtsregels.

Nederland heeft een regeling die verder gaat. Er zijn twee wetten, een eerste die het huwelijk van homoseksuelen regelt en een tweede die een adoptiesysteem vastlegt. Opdat het huwelijk geldig zou zijn, moeten beide echtgenoten de Nederlandse nationaliteit hebben, ook al wonen zij niet in Nederland en ook al verbiedt de buitenlandse wetgeving het huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht.

Met betrekking tot kinderen zijn er twee regels. Enerzijds is er de adoptie, anderzijds bestaat er een wet met ruime mogelijkheden inzake gedeeld gezagsrecht. Adoptie is mogelijk op vraag van twee personen, al dan niet van een verschillend geslacht, of van een enkele persoon. De voorwaarden zijn dat de partners minstens drie jaar moeten samenleven op het ogenblik dat zij hun aanvraag indienen. Als het gaat om het kind van een van de partners, moet de aanvrager het kind al minstens drie jaar verzorgen en opvoeden. Gaat het om adoptie door twee personen, moeten zij het kind reeds minstens een jaar verzorgen en opvoeden.

Bovendien mag het kind niets meer te verwachten hebben van zijn biologische ouders en moet de adoptie in het belang van het kind zijn. De wet geldt enkel voor Nederlandse kinderen met hoofdverblijfplaats in Nederland.

Wat ten slotte de uitoefening van het ouderlijk gezag betreft door personen van hetzelfde geslacht, bevordert de Nederlandse wet de gezamenlijke uitoefening ervan.

In Scandinavië hebben homokoppels een wettelijk statuut en in Zweden kunnen zij sedert kort kinderen adopteren.

In Duitsland bestaat er een wettelijke samenleving naast het huwelijk.

Dit wetsvoorstel stelt voor homoseksuele en heteroseksuele koppels op dezelfde manier te behandelen wat betreft het huwelijk, maar niet wat betreft de afstamming.

Spreker wijst op een aantal problemen in de toelichting van het voorstel.

In verband met de internationale gevolgen bepaalt de toelichting dat de beperking van de mogelijkheid van adoptie tot personen van verschillend geslacht de

parallèlement et différemment au mariage. Il est moins formel que le mariage.

En ce qui concerne les enfants, il est seulement dit que le pacte ne contredit ni la législation relative aux droits de la filiation, ni celles portant sur la protection juridique des mineurs. Les règles relatives à la filiation et à la protection des enfants s'appliquent. Le pacte ne nuit donc pas à la protection de la famille. Cependant, il n'est pas prévu des règles juridiques précises.

Les Pays-Bas ont développé une réflexion qui va plus loin. Il y a deux lois, une première accordant un statut au mariage des homosexuels et une deuxième prévoyant un système relatif à l'adoption. Pour que le mariage soit valable, il faut que les époux aient la nationalité néerlandaise, même si les deux époux résident hors des Pays-Bas et que la loi étrangère interdit le mariage entre personnes de même sexe.

En ce qui concerne les enfants, il y a deux règles. D'une part, il y a l'adoption et, d'autre part, il existe la loi qui offre des larges possibilités de garde conjointe. L'adoption peut être prononcée à la demande de deux personnes, qu'elles soient de même sexe ou de sexe différent, ou d'une personne seule. Les conditions sont trois années de vie commune avant le dépôt de la demande, et en plus, pour l'adoption de l'enfant du conjoint, que le demandeur ait pris en charge et élevé l'enfant pendant au moins trois ans ou s'il s'agit d'adoption par deux personnes pendant au moins un an.

Il faut également que l'enfant n'ait plus rien à attendre de ces parents par le sang et que l'adoption soit dans l'intérêt de l'enfant. La loi ne concerne que des enfants néerlandais résidant habituellement aux Pays-Bas.

Enfin, en ce qui concerne l'exercice de la responsabilité parentale par des personnes du même sexe, le droit néerlandais favorise la responsabilité conjointe.

En Scandinavie, les couples homosexuels ont un statut légal; en Suède, et depuis très récemment, ils ont également la possibilité d'adopter des enfants.

En Allemagne, une loi a créé un partenariat de vie commune parallèlement au mariage.

La proposition de loi à l'examen préconise l'égalité de traitement sur le plan du mariage des couples homosexuels et hétérosexuels, à l'exception des effets de la filiation.

L'intervenant soulève quelques problèmes dans la justification de la proposition.

La justification à propos des effets internationaux prévoit que la limitation de la possibilité d'adopter aux personnes de sexe différent permet de prévenir

mogelijkheid biedt eventuele problemen te voorkomen inzake de erkenning in het buitenland.

Anderzijds bepaalt de toelichting evenzeer dat de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht met zich brengt dat België een in andere landen (met uitzondering van Nederland) als zodanig (nog) niet bestaande rechtsfiguur introduceert. Het is dan ook niet uit te sluiten dat dergelijke huwelijken in sommige landen niet zullen worden erkend.

Spreker meent dat hier een politieke logica wordt gevolgd die leidt tot een juridisch verkeerde verantwoording.

De uitleg die wordt gegeven om aan het homohuwelijk geen afstammingsrechtelijk gevolgen te verbinden, is juridisch sociologisch gezien onjuist. De indierner verwijst naar de volgende passage uit de toelichting (2-1173/1, blz. 3): «het van rechtswege verbinden van afstammingsrechtelijke gevolgen aan een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht zou tot een te grote abstractie van de werkelijkheid leiden. Stel dat twee vrouwen met elkaar huwen en binnen dat huwelijk wordt een kind geboren, dan stamt het kind met zekerheid niet af van de beide vrouwen. Om dan toch aan te nemen dat een kind door afstamming in familierechtelijke betrekking staat tot beide vrouwen, vergt een te grote abstractie van de werkelijkheid. Het gaat dan niet meer om weerlegbare vermoedens, maar om ficties. De afstand tussen werkelijkheid en recht zou hierdoor te groot worden.»

Wat gebeurt er dan met kinderen van een heterokoppel waarvan een van beide partners zich uit als homoseksueel? Wat met kinderen van geïnsemineerde lesbiennes? Moeten kinderen veroordeeld worden omdat zij bij een homokoppel leven? Discriminatie van deze kinderen lijkt niet gebaseerd te zijn op objectieve criteria.

In zijn advies bevestigt de Raad van State dat het feit dat de rechtsfiguur van het huwelijk momenteel gedefinieerd wordt als de echtverbintenis tussen heteroseksuelen, geenzins een discriminatie inhoudt: «Derhalve rijst de vraag of het aanvaardbaar is dat de wetgever de rechtsfiguur van het huwelijk aanwendt om er een nieuw concept in te voeren dat er fundamenteel van verschilt en in eenzelfde figuur twee concepten samen te brengen die radicaal verschillend zijn. Het getuigt niet van behoorlijke regelgeving om bestaande rechtsfiguren aan te wenden indien daarbij onvermijdelijk afbreuk wordt gedaan aan de essentie ervan, waardoor de betrokken rechtsfiguren uiteindelijk worden uitgehold.»

Spreker benadrukt dat homoseksuelen in Frankrijk en Duitsland niet kunnen huwen. Het standpunt van de Raad van State kan dus moeilijk ouderwets

d'éventuels problèmes en ce qui concerne la reconnaissance à l'étranger, et l'établissement d'adoptions qui seraient considérées comme irrégulières en droit international privé.

D'autre part, la justification note que l'ouverture du mariage aux personnes du même sexe implique que la Belgique introduit une institution juridique qui n'existe pas (encore) comme telle dans d'autres pays (à l'exception des Pays-Bas). Il n'est donc pas exclu que de tels mariages ne soient pas reconnus dans certains pays.

L'intervenant est d'avis qu'il s'agit d'une logique politique qui donne une fausse justification juridique.

Les développements pour nier les effets quant à la filiation sont juridiquement et sociologiquement inexactes. L'intervenant renvoie à la justification suivante (n° 2-1173/1, p. 3): «lier de plein droit des effets en matière de filiation à un mariage entre deux personnes du même sexe reviendrait à trop faire abstraction de la réalité. À supposer que deux femmes se marient ensemble et qu'un enfant naisse pendant ce mariage, il est certain que l'enfant ne descendrait pas des deux femmes. Accepter que, par le biais de la filiation, un lien juridique de type familial s'établisse quand même entre l'enfant et les deux femmes exige de faire trop abstraction de la réalité. Il ne s'agit alors plus de présomptions réfragables, mais de fictions. La distance entre la réalité et le droit deviendrait de la sorte trop importante.»

Que fait-on alors des enfants issus d'un couple hétéro dont l'un des conjoints devient homosexuel? Quid des enfants de lesbiennes inséminées? Faut-il condamner les enfants parce qu'ils vivent dans un couple homosexuel? La discrimination vis à vis des autres enfants ne semble pas fondée sur des critères objectifs.

Dans son avis, le Conseil d'État affirme que la figure juridique du mariage se définit actuellement comme l'union entre un homme et une femme et que le fait de réserver le mariage à une union entre hétérosexuels ne constitue pas une discrimination; «la question qui se pose est de savoir s'il est admissible que le législateur adopte la figure juridique du mariage pour y faire rentrer une conception nouvelle qui en diffère fondamentalement et de grouper dans un même noyau juridique 2 conceptions radicalement différentes de l'institution. Il n'est pas de bonne législation d'utiliser des figures juridiques existantes lorsqu'on ne peut le faire qu'en y apportant des déformations touchant à l'essentiel qui finalement dénaturent les figures en question.»

L'orateur souligne que la France et l'Allemagne n'ont pas ouvert le mariage aux homosexuels. On peut donc difficilement dire que la position du

worden genoemd. Hij meent, samen met andere auteurs, dat er een wezenlijk onderscheid bestaat tussen beide instituten. De Raad van State heeft het homohuwelijk niet verworpen, maar vraagt zich gewoon af of er geen nieuw instituut kan worden gecreëerd. De Raad van State is veeleer voorstander van een apart hoofdstuk.

Spreeker besluit dat homoseksualiteit altijd een individuele aangelegenheid is geweest, met een aantal delicate gevolgen op juridisch vlak. Er is een soort van marginaliteit voelbaar, zelfs in dit wetsvoorstel, al was het maar wat betreft de kinderen, enz.

Er zijn uiteenlopende manieren om dit te verhelpen.

Het huwelijk is nauw verbonden met de voortplanting, het is dus niet de geschikte vorm om tegemoet te komen aan de wil van een koppel dat alleen maar wil samenleven en de voortplanting buiten beschouwing laat. Daarvoor is er het samenlevingscontract.

Ten vierde betreurt spreker de slechte verantwoording van het buiten beschouwing laten van de afstamming in dit wetsvoorstel.

Spreeker geeft enkele voorbeelden van moeilijkheden die kunnen rijzen bij de toepassing van de wet, vooral dan voor kinderen die bij een homoseksueel koppel leven. In artikel 197 van het Burgerlijk Wetboek moeten de woorden «man en vrouw» vervangen worden door het woord «echtgenoten». Artikel 203 van het Burgerlijk Wetboek voorziet in een onderhoudsplicht. Welke verplichtingen heeft een homoseksuele partner tegenover het kind van zijn partner? Uit de artikelen 203, 203*bis*, 205 en 205*bis*, blijkt dat de homoseksuele partner wel een onderhoudsplicht heeft, maar alleen na het overlijden van zijn partner. Spreker stelt ook vragen bij de verplichting om trouw te zijn, die vooral samenhangt met de voortplanting. Artikel 216, § 1, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek zal niet van toepassing zijn en biedt het kind van een van de homoseksuele partners dus geen enkele bescherming. Is een homoseksueel koppel een gezin in de zin van artikel 224 van het Burgerlijk Wetboek? Ook met betrekking tot de toepassing van de artikelen 371 en 390 van het Burgerlijk Wetboek en artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek, rijzen er vragen. Kinderen worden immers niet altijd verwekt binnen het homokoppel, maar vaak vooraf binnen het heterokoppel.

Ten slotte heeft spreker ook vragen bij de clichés rond adoptie door homoseksuele koppels. Er bestaat geen enkele studie waaruit blijkt dat het leven in een homoseksueel huishouden zorgwekkende gevolgen zou hebben voor de seksuele identiteit van kinderen. Er zijn evenmin studies die aantonen dat de persoonlijke ontwikkeling van kinderen gevaar loopt, bijvoorbeeld met betrekking tot hun zelfbeeld of tot psychiatrische problemen. De meeste seksuele mis-

Conseil d'État est totalement dépassée. Il estime, avec certains auteurs, qu'il y a une différence fondamentale entre les deux institutions. Le Conseil d'État n'a pas refusé le mariage homosexuel, mais s'interroge uniquement sur la possibilité de créer une nouvelle institution. Il opte plutôt pour la création d'un chapitre séparé.

L'intervenant conclut que l'homosexualité a toujours été considérée comme une notion personnelle, posant des problèmes délicats au niveau juridique. On ressent une certaine marginalité, même dans la proposition à l'examen, ne fut ce qu'au niveau des enfants, etc.

Les tentatives de remédier à cet état de choses sont diverses.

Le contrat de vie commune pose le problème de l'inadéquation du mariage par rapport à une évolution fondée sur la seule volonté des membres du couple, rompant donc le lien de la justification du mariage par rapport à la procréation.

En quatrième lieu, l'intervenant déplore la mauvaise justification de la proposition de loi par rapport au refus de la filiation.

L'intervenant cite quelques exemples de difficultés rencontrées dans l'application de la loi, surtout par rapport aux enfants vivant au sein de couples homosexuels. Dans l'article 197 du Code civil il faudra remplacer les mots «mari et femme» par les mots «époux». L'article 203 du Code civil prévoit une obligation alimentaire. Quid de l'obligation du conjoint homosexuel par rapport à l'enfant de son partenaire. Il résulte des articles 203, 203*bis*, 205 et 205*bis*, qu'il existe une obligation alimentaire pour le conjoint homosexuel, mais seulement après le décès de son partenaire. L'intervenant s'interroge sur le maintien du devoir de la fidélité, qui est surtout lié à la procréation. L'article 216, § 1, alinéa 2, du Code civil ne s'appliquera pas et ne donne aucune protection à l'enfant d'un des partenaires homosexuels. Considère-t-on que le couple homosexuel constitue une famille au sens de l'article 224 du Code civil? Des questions se posent également pour l'application des articles 371 et 390 du Code civil, et 1280 du Code judiciaire. Il faut se rendre compte que les enfants ne sont pas toujours conçus dans le cadre du couple homosexuel, mais bien souvent antérieurement dans le cadre d'un couple hétérosexuel.

En dernier lieu l'orateur s'interroge sur les stéréotypes concernant l'adoption par des couples homosexuels. En ce qui concerne l'identité sexuelle des enfants, aucune étude ne fait ressortir des résultats inquiétants quant aux enfants vivant dans des foyers homosexuels. En ce qui concerne le développement personnel, aucune étude démontre que ces enfants sont dans une situation de risque quant à l'estime qu'ils ont d'eux-mêmes, ou de troubles psychiatri-

drijven worden gepleegd door heteroseksuele mannen. Kinderen van lesbische moeders vertonen wel meer stress (zijn vaker angstig, driftig of weerspanning), maar ook meer «welzijn» (voelen zich goed in hun vel en zijn vrolijk). Kinderen van homo's kunnen er zeker van zijn dat zij gewild waren.

Kinderen van homoseksuele koppels lijken makkelijk om te gaan met die homoseksualiteit («hij is de man van mijn vader», «ik heb twee moeders»). Bovendien groeien die kinderen op met soepeler seksuele rolpatronen. Studies concluderen dat kinderen bij een homoseksueel koppel zich niet anders ontwikkelen dan kinderen bij een traditioneel koppel.

De heer Mahoux onderstreept het belang van het debat.

Een eerste opmerking betreft het feit dat er vele mensen samenwonen die echter niet willen huwen. Daarom werd het wettelijk samenwoningscontract gecreëerd. Anderzijds zijn er personen die samenwonen en willen huwen, terwijl de wet dit echter niet toelaat. Het lijkt dan ook logisch, om elke discriminatie te vermijden, dat een wet wordt in het leven geroepen waardoor hen deze mogelijkheid wel wordt geboden.

Homoseksualiteit is een reëel gegeven dat ook erkend moet worden als maatschappelijk feit. De seksuele voorkeur maakt deel uit van de diversiteit van de menselijke soort en mag dus niet de basis vormen voor waardeoordelen. Waardeoordelen behoren strikt tot de persoonlijke levenssfeer.

Spreker verwijst naar de onlangs goedgekeurde anti-discriminatiewet, waarin het verbod op discriminatie op grond van seksuele geaardheid is opgenomen. Er moeten geen traktaten worden geschreven over homoseksualiteit, het ontstaan ervan of de redenen waarom de geaardheid ontkend werd. Seksuele geaardheid kan toch geen onderwerp zijn van debatten in een parlementaire assemblee. Het probleem vergt een wetgevingstechnische aanpak, dus via het Burgerlijk Wetboek. Als de Raad van State stelt dat het huwelijk de voortplanting tot doel heeft, is dat eigenlijk geen juridisch argument. Het argument is onaanvaardbaar omdat de Raad van State geen opmerkingen van morele aard mag maken. Ook het etymologische argument (huwelijk, «*mariage*» komt van «*mater*» houdt juridisch gezien geen steek.

De heer Vandenberghe meent dat de argumenten van de Raad van State wel juridisch gegrond zijn, en verwijzen naar verscheidene rechtsleer.

Mevrouw Taelman geeft volgende beschouwing.

ques. La grande majorité des abus sexuels sont commis par des hommes hétéros et non par des homosexuels. Les enfants de mères lesbiennes manifestent plus de symptômes de stress (plus susceptibles d'exprimer un sentiment de peur, de colère ou de contrariété), mais également un plus grand sentiment de bien-être (bien dans leur peau et plus joyeux). Les enfants d'homosexuels ont la certitude d'avoir été désirés.

En ce qui concerne la réaction sociale, il semble que les enfants d'homosexuels font facilement face à l'homosexualité de leurs parents («c'est le mari de mon père, j'ai deux mères»). Par ailleurs, ces enfants grandiront avec des modèles de rôles sexuels plus flexibles. Les études concluent que les enfants vivant au sein d'un couple homosexuel n'ont pas un développement différent de ceux vivant dans un couple traditionnel.

M. Mahoux souligne l'importance du débat.

Une première remarque concerne le fait que de nombreux cohabitants ne souhaitent pas se marier; c'est pourquoi on a créé le contrat de cohabitation légale. Par ailleurs, il y a des personnes qui cohabitent et qui souhaitent se marier, alors que la loi ne l'autorise pas. Il semble dès lors logique, de créer, pour éviter toute discrimination, une loi qui offrirait bel et bien cette possibilité.

L'homosexualité est une réalité qui doit être admise comme un fait de société. Les orientations sexuelles font partie de la diversité dans l'espèce humaine et ne doivent donc pas faire l'objet de jugements de valeurs. Les jugements de valeurs se situent uniquement dans la sphère de la vie privée.

L'intervenant rappelle le vote récent de la loi anti-discrimination, qui inclut également l'interdiction de la discrimination liée à l'orientation sexuelle. Il n'importe pas de faire un traité sur l'homosexualité ou sur ses origines, ou sur les raisons pourquoi elle a été niée. Les orientations sexuelles ne peuvent pas faire l'objet de débats au niveau d'une assemblée parlementaire. Le problème doit être abordé de façon législative, donc par le biais du Code civil, etc. Si le Conseil d'État affirme que la finalité du mariage est la progéniture, il ne s'agit pas vraiment d'un argument juridique. Cet argument n'est pas acceptable, étant donné qu'il n'appartient pas au Conseil d'État de faire des considérations d'ordre moral. Ainsi, un argument d'ordre étymologique n'est pas non plus un argument juridique (mariage = mater).

M. Vandenberghe estime que les arguments du Conseil d'État sont bel et bien fondés juridiquement et qu'ils font référence à diverses doctrines.

MMe Taelman émet les considérations suivantes.

1. Homohuwelijk is een ethische kwestie voor de VLD

In casu van ethische kwesties, zoals bijvoorbeeld euthanasie of het homohuwelijk, stemt ieder VLD-lid naar eigen eer en geweten, dat staat in de beginselverklaring van de VLD. De aanwezige VLD-leden in de senaatscommissie Justitie gaven te kennen allemaal voorstander te zijn van een gelijke behandeling van hetero- en homoseksuele relaties.

Laat evenwel duidelijk zijn dat de seksuele oriëntatie op zich een privé-aangelegenheid is en niet ter discussie staat. Het doel van voorliggend wetsvoorstel is het wegwerken van de discriminatie tussen homo- en heterokoppels.

2. Geen harde juridische argumenten contra homohuwelijk

De Raad van State vertrekt van een bepaalde maatschappelijke visie, die betwistbaar is, met name «het huwelijk is gericht op voortplanting».

Het Burgerlijk Wetboek is in het begin van de 19e eeuw uitgegaan van een maatschappijbeeld, geïnstitutionaliseerd in het huwelijk.

Beide visies zijn vandaag voorbijgestreefd.

Het huwelijk wordt nu voornamelijk beleefd en aangevoeld als een verbintenis tussen twee personen, met het hoofddoel het creëren van een duurzaam samenlevingsverband, maar niet noodzakelijk met het oog op het krijgen van kinderen.

In de ogen van de fractie van spreekster is het uitsluiten van homokoppels van het huwelijk wél discriminatie.

Puur theoretisch-juridisch zou men kunnen stellen dat er een objectief en redelijkerwijs te verantwoorden criterium bestaat om onderscheid te verantwoorden. Uit homoseksuele relaties kunnen geen kinderen geboren worden.

Louter praktisch gesproken is het een maatschappelijke realiteit dat er wel degelijk sprake is van discriminatie. Personen van hetzelfde geslacht hebben niet de mogelijkheid een gelijkwaardig duurzaam samenlevingsverband aan te gaan. De discussie is vaak symbolisch geladen.

Voor mevrouw Taelman is het geen wet van Meden en Perzen dat er sprake is van huwelijk. Diverse pogingen in het verleden om het anders te noemen (samenlevingscontract — wet van 23 november 1998), hebben de discriminatie niet kunnen wegwerken en kenden dus geen overrompelend succes.

3. De problematiek van de afstamming

De problematiek van de afstamming is voor de VLD een discussie die gevoerd kan worden in het

1. Le mariage homosexuel est une question éthique pour le VLD

Dans les questions éthiques, comme l'euthanasie ou le mariage homosexuel, chaque membre du VLD vote en âme et conscience, comme le prévoit la déclaration de principe du VLD. Les membres du VLD présents au sein de la commission de Justice du Sénat ont tous déclarés qu'ils étaient partisans d'une égalité de traitement des relations hétérosexuelles et des relations homosexuelles.

Toutefois, il est clair qu'en soi, l'orientation sexuelle constitue une question privée et qu'elle ne fait pas l'objet de la discussion. La proposition à l'examen tend à éliminer la discrimination entre les couples homosexuels et les couples hétérosexuels.

2. Il n'existe aucun argument juridique fondé contre le mariage homosexuel

Le Conseil d'État se fonde sur une certaine vision, contestable, de la société, selon laquelle le mariage aurait pour but la procréation.

Au début du 19^e siècle, la rédaction du Code civil s'est fondée sur une image de la société institutionnalisée par le mariage.

Les deux visions sont dépassées à l'heure actuelle.

Actuellement, on considère surtout le mariage comme un lien entre deux personnes, qui a pour but principal de créer une cohabitation durable, mais pas nécessairement en vue d'avoir des enfants.

Pour le groupe politique de l'intervenante, exclure les couples homosexuels du mariage constitue bel et bien une discrimination.

Du point de vue de la théorie purement juridique, on pourrait affirmer qu'il existe un critère objectif et raisonnablement justifiable qui permet de légitimer une distinction: un couple homosexuel ne peut pas donner naissance à un enfant.

Du point de vue purement pratique, la discrimination est une réalité sociale. On ne permet pas à des personnes de même sexe de s'engager dans les liens d'une forme de vie sociale équivalente et durable. La discussion est souvent chargée symboliquement.

Pour Mme Taelman, on n'est pas condamné à utiliser le terme de «mariage». Aucune des tentatives de le remplacer par un autre terme, qui ont été faites dans le passé (contrat de cohabitation légale — loi du 23 novembre 1998), n'ont permis d'éliminer les discriminations. Aucun n'a donc été couronné d'un succès fulgurant.

3. Le problème de la filiation

Le VLD estime que la discussion relative au problème de la filiation pourrait avoir lieu dans le

kader van de adoptiewetgeving — momenteel in bespreking in de Kamer — en niet in het kader van het homohuwelijk.

Hierbij is het zeer belangrijk de juiste context te kennen en uit te gaan van de maatschappelijke realiteit. Meer concreet worden vandaag de dag kinderen geboren waarvan de moeder een duurzame homoseksuele relatie heeft.

Eveneens worden kinderen, volledig conform de wet, door alleenstaande ouders geadopteerd, die vaak toch een duurzame homorelatie hebben, of later krijgen.

Dit ter illustratie dat er vandaag al kinderen opgroeien bij homoparen, los van het bestaan van de wettelijke mogelijkheid tot adopteren.

Het belang van het kind staat centraal in elke discussie.

Wetenschappelijke studies omtrent deze materie, onder andere uitgevoerd door de VUB, dienen uitgebreid besproken te worden in het kader van de adoptiewetgeving.

Mevrouw Taelman concludeert dat het instituut huwelijk een wettelijk kader geeft aan een duurzame relatie tussen mensen, met wederzijdse rechten en plichten. De VLD-leden van de Senaatsfractie zijn voorstander van het openstellen van dit wettelijk huwelijk voor homoseksuelen. Zij zijn tegenstander van een afzonderlijke regeling die onvermijdelijk nieuwe discriminaties in het leven roept.

*
* *

Na discussie beslist de commissie een hoorzitting te organiseren waarop verschillende professoren zullen worden uitgenodigd. De bedoeling is zich wel te beperken tot de tekst van het voorstel, en de discussie dus niet uit te breiden tot de problematiek van adoptie.

B. Hoorzittingen

1. Hoorzitting van de heer Francis Martens, psycholoog

a) Uiteenzetting van de heer Francis Martens

HOMOHUWELIJK: SCHONE SCHIJN?

Bedenkingen bij het wetsvoorstel over het homoseksuele «huwelijk».

De veldwerkers van de sociale sector, het onderwijs, de geestelijke gezondheidszorg zijn het erover

cadre de l'examen de la législation sur l'adoption — actuellement à la Chambre — au lieu du cadre de l'examen concernant le mariage homosexuel.

À cet égard, il est très important de connaître le contexte exact et de se fonder sur la réalité sociale. Plus concrètement, on assiste aujourd'hui à la naissance d'enfants dont la mère a une relation homosexuelle durable.

En outre, des enfants sont adoptés, de manière tout à fait conforme à la loi, par des parents isolés dont beaucoup vivent ou vivront ensuite dans une relation homosexuelle durable.

Cela pour illustrer le fait qu'actuellement des enfants grandissent déjà auprès de couples homosexuels, indépendamment de l'existence de la possibilité légale d'adopter.

L'intérêt de l'enfant doit se trouver au centre de toute discussion.

Il faut examiner de manière approfondie, dans le cadre de la discussion sur la législation concernant l'adoption, les études scientifiques réalisés sur le sujet, notamment par la VUB.

Mme Taelman conclut que l'institution du mariage fournit un cadre légal à une relation durable entre des personnes, assortie de droits et d'obligations réciproques. Les membres du groupe VLD du Sénat sont partisans de l'ouverture de l'institution du mariage légal aux homosexuels. Ils sont opposés à l'instauration de règles particulières dont l'application entraînerait immanquablement de nouvelles discriminations.

*
* *

Après avoir discuté de la question, la commission décide d'organiser une audition à laquelle seront invités plusieurs professeurs. On entend cependant se limiter au texte de la proposition et ne pas étendre la discussion au problème de l'adoption.

B. Auditions

1. Audition de M. Francis Martens, psychologue

a) Exposé de M. Francis Martens

UN BEAU MIRIAGE?(1)

À propos du projet de législation sur le «mariage» homosexuel.

Les praticiens du travail social, de l'enseignement, de la santé mentale, s'accordent pour diagnostiquer

(1) Miriage: engagement fondé sur l'illusion.

eens dat het onze tijdgenoten aan oriëntatiepunten en zingeving mangelt, wat onbehagen en destructie veroorzaakt. Meer dan ooit is het vandaag belangrijk dat niet aan de bakens van de identiteit wordt geraakt, tenzij met de grootste voorzichtigheid. Onderstaande bedenkingen moeten worden gezien als een inbreng in het debat.

De leuze die we van de «Verlichting» hebben geërfd, — Vrijheid, Gelijkheid, Broederlijkheid — brengt dynamische spanningen met zich, die nu eens verstikkend, dan weer vruchtbaar werken. Zoals men weet gaat Vrijheid niet altijd goed samen met Gelijkheid en met Broederlijkheid al evenmin. Maar daar houdt het waardeconflict niet op, want de Broederlijkheid dreigt dan weer de Gelijkheid naar «eenvormigheid» te doen afglijden — dat wil zeggen naar een assimilatie die de verschillen vernietigt die veeleer behouden moeten blijven, zonder ze daarom in ongelijkheden om te zetten. Op die manier kan een noodzakelijk conflict, dat om creatieve oplossingen vraagt, tot steriel denken leiden. Erger nog, door verschil met discriminatie te verwarren, kan een slecht begrepen gelijkheidsethiek tot geweld leiden dat oneindig veel radicaler is dan het geweld dat zij wil bestrijden. De tegenstellingen die ontstaan uit de erosie van de verschillen zijn immers de ergste van allemaal. Opdat de maatschappij kan functioneren, is het van belang dat de spiraal van de rivaliteiten wordt doorbroken, terwijl men in de maatschappij tegelijk de asymmetrie en de gelijkheid in stand houdt. Een fundamentele uitdaging bestaat er niet voor de democratie. Als visionair denker met oog voor de maatschappelijke gevolgen op lange termijn van de toepassing van de gelijkheidsleer, had Alexis de Tocqueville (1805-1859) er al op gewezen dat, hoewel de democratie niets zozeer veracht als vormelijkheid, ze toch vooral behoefte heeft aan vormelijkheid.

Deze overwegingen plaatsen het «homohuwelijk» en het belang ervan in een breder kader. Algemeen kan worden gesteld dat het homoseksuele «activisme» — met name de eis van het recht op huwen — deel uitmaakt van een strijd voor het respect voor en het recht op het verschil. Omdat hier wordt geraakt aan een diepliggend register en door het zware culturele keurslijf, moet dit «activisme» wel radicaal zijn. Vooral omdat men voortdurend komt aandraven met het misleidende tegenargument van de natuurlijke gang van zaken. Aan die gang van zaken, die zagezegd door de natuur wordt geregeld, ontsnapt de mensheid nu precies per definitie. Niet dat wij aan de regels van de natuur ontsnappen, of dat de culturele orde — zelfs indien ze vermomd is als «natuurwet» — *per se* verkeerd moet zijn. Ze werd eenvoudigweg op lange termijn met de beschikbare middelen door de mens tot stand gebracht en blijft altijd broos. Noodgedwongen zit er een stuk willekeur en onbillijkheid aan vast. Telkens als we die orde op losse schroeven willen zetten, is het bijgevolg

chez nos contemporains une perte de repères et de contenants génératrice de malaise et de destruction. Aujourd'hui plus que jamais, il importe de ne toucher qu'avec une extrême prudence aux balises de l'identité. Les réflexions qui suivent voudraient contribuer au débat.

La maxime fondatrice héritée des «Lumières» — Liberté, Égalité, Fraternité — est porteuse de tensions dynamiques, tantôt asphyxiantes, tantôt fécondes. Liberté, on s'en doute, ne fait pas forcément bon ménage avec Égalité, ni avec Fraternité. Mais le conflit de valeurs ne s'arrête pas là car Fraternité, de son côté, risque de faire glisser Égalité vers «uniformité» — c'est-à-dire vers une assimilation qui ruine des différences qu'il s'agirait plutôt de préserver sans les convertir pour autant en inégalités. De cette façon, un conflit nécessaire, appelant des solutions créatives, peut en arriver à stériliser la pensée. Pire encore, en confondant différence et discrimination, le dévoiement de l'éthique de l'égalité peut mener à une violence infiniment plus radicale que celle qu'il entend conjurer. En effet, il n'est pires antagonismes que ceux nés de l'érosion des différences. Pour permettre le fonctionnement social, il importe de désamorcer la spirale des rivalités en maintenant, dans le corps social, à la fois de la dissymétrie et de l'égalité. Il n'est de défi plus fondamental pour les démocraties. Penseur visionnaire, scrutant les conséquences sociétales à long terme de la mise en œuvre de la doctrine de l'égalité, Alexis de Tocqueville (1805-1859) avait déjà noté que si la démocratie ne méprisait rien tant que les formes, c'est pourtant de formes qu'elle avait le plus grand besoin.

Les considérations qui précèdent permettent de situer plus largement les enjeux portés par la question du «mariage homosexuel». De façon générale, la militance homosexuelle — notamment la revendication d'un droit au mariage — participe d'une lutte pour le respect et pour le droit à la différence. À ce titre, vu la profondeur du registre mis en cause, et compte tenu des pesanteurs du carcan culturel, cette militance ne peut être que radicale. Ceci d'autant plus qu'on ne cesse de lui opposer le leurre d'un ordre naturel des choses. Or, cet ordre, supposément réglé par la nature, est précisément ce à quoi échappe par définition l'humanité. Non point que nous échappions aux contraintes naturelles, ni que l'ordre culturel — même déguisé en exigence «naturelle» — soit forcément abusif. Simplement, créé par les humains sur le long terme avec les moyens du bord, il reste toujours précaire et comporte forcément sa part d'arbitraire et d'iniquité. Il s'ensuit qu'à chaque fois que nous sommes tentés de remettre cet ordre en cause, il importe de discerner entre l'important et

van belang dat we een onderscheid maken tussen hoofd- en bijzaak, de kern en het bijkomstige, het kleinste kwaad en het grootste goed, varen en op drift zijn, zonder uit het oog te verliezen dat de ideologie gewoonlijk haar privileges verantwoordt door ze te laten berusten op de fictie van het «absolute» (wil van God, natuurwetten, enz.).

De homoseksuele eisen zijn weliswaar terecht radicaal, maar dat betekent nog niet dat ze in de werkelijkheid een even radicale oplossing kunnen krijgen. Het argument van de «natuur» snijdt zelden hout, maar dat betekent niet dat het culturele weefsel volstrekt soepel is en eindeloos kan worden versteld. Zijn status van heterogeen netwerk dat alleen door het woord wordt geweven en dat alleen op het geheugen berust, geeft het integendeel een onvermijdelijke broosheid. Dit weefsel wordt momenteel zwaar toegetakeld. In onze contreien blijft geen van de vijf grote verschillen die de menselijke identiteit gestalte geven, nog overeind: het verschil tussen mannen en vrouwen, huwbaren en niet-huwbaren, kinderen en ouders, dieren en mensen, levenden en doden. Geen enkele van die tegenstellingen is zuiver natuurlijk, geen enkele is volkomen verstard. Naar gelang van de culturele diversiteiten ondergaan ze allerlei aanpassingen. Hun gedaantes kunnen evolueren. Hun codering daarentegen blijft volledig normatief. Wanneer die mislukt, is er geen menselijke samenleving meer. Het niet kennen van één van die verschillen is voor een individu het kenmerk van wat men «waanzin» noemt. Om maar te zeggen dat er voor de mensheid culturele bindmiddelen zijn die even belangrijk zijn als de natuurlijke grondslagen.

Als door de wet georganiseerd instituut is het huwelijk niet alleen een verbintenis, maar ook een gecodeerd oriëntatiepunt dat door de hele maatschappij als baken wordt gebruikt. Er zijn raakpunten tussen het huwelijk en de eerste drie fundamentele tegenstellingen waarover we het zo-even hadden en die door de problematiek van het homohuwelijk ter discussie worden gesteld. Het homohuwelijk is dus allesbehalve een bijkomstigheid, temeer omdat de verwezenlijking ervan naadloos zou aansluiten bij de algemene ontwikkeling van het huwelijk in onze maatschappij. Wanneer we enkele eeuwen teruggaan is die ontwikkeling spectaculair. Ze vloeit voort uit twee trends die nauw met elkaar verbonden zijn: enerzijds is er de Staat, die de familie geleidelijk haar rechten ontnemt en anderzijds het gezin dat zich als gevolg hiervan uitsluitend specialiseert in het affectieve register. We hebben niet de tijd om, al was het beknopt, een ontwikkeling te schetsen die door de Franse Revolutie gestalte kreeg, maar iedereen weet (of voelt) dat de functie van het huwelijk veranderd is. Het blijft ongetwijfeld tot elke prijs het leven, de naam, de status en het patrimonium doorgeven. Het blijft het bruggenhoofd van het gezin maar dat laatste is steeds minder voorbestemd om de maatschappij

l'accessoire, le radical et le contingent, le moindre mal et le plus grand bien, la navigation et la dérive. Sans perdre de vue que le discours idéologique a coutume de justifier ses privilèges en les faisant reposer sur la fiction de quelque «absolu» (volonté de Dieu, lois de la nature, etc.).

Si la radicalité des exigences homosexuelles est légitime, cela ne veut pas dire que chacune puisse trouver réponse littérale dans la réalité. Car si l'objection au nom de la «nature» est rarement pertinente, cela n'implique pas que le tissu culturel soit totalement souple ou réparable à l'infini. Au contraire, son statut de réseau composite tissé par la seule parole et reposant sur la seule mémoire, lui confère une inéluctable fragilité. Or, ce tissu est pour l'instant fortement malmené. Il n'est, en nos parages, aucune des cinq grandes différences organisatrices de l'identité humaine qui ne se voit ébranlée: différence entre les hommes et les femmes, les épousables et les non-épousables, les enfants et les parents, les animaux et les humains, les vivants et les morts. Aucune de ces oppositions n'est purement naturelle, aucune n'est totalement rigide. Chacune se voit modulée au fil des diversités culturelles. Leurs figures peuvent évoluer. Mais leur codage quant à lui demeure totalement normatif. Son échec est synonyme d'absence de société humaine. L'ignorance d'une seule de ces différences signe, pour un individu, ce qu'on appelle la «folie». Ceci pour dire que, pour l'humanité, il est des cimets culturels aussi importants que leurs soubassements naturels.

En tant qu'institution organisée par la loi, le mariage n'est pas qu'une alliance, il est également un point de repère codé servant de balise à l'ensemble du corps social. Il touche aux trois premières oppositions fondatrices ci-dessus évoquées, lesquelles se voient radicalement questionnées par la problématique du mariage homosexuel. Ce dernier dès lors est tout sauf anecdotique. D'autant plus que sa mise en œuvre s'intégrerait parfaitement à l'évolution générale du mariage dans notre société. Spectaculaire si l'on regarde quelques siècles en arrière, cette évolution est le fait de deux tendances étroitement liées: d'une part, la dépossession progressive par l'État des droits de la famille, de l'autre, la spécialisation consécutive de cette dernière dans la gestion du seul registre affectif. Le temps manque pour retracer, même brièvement, une évolution cristallisée par la Révolution Française, mais chacun sait (ou sent) que le mariage a changé de fonction. Certes, il continue vaille que vaille à transmettre la vie, le nom, le statut, le patrimoine. Mais la famille, dont il reste tête de pont, est de moins en moins vouée à la transmission de l'ordre social. L'État moderne a pris sa place, avant fait en sorte, par exemple, que les unions de fait fonctionnent désormais comme de quasi-mariages. C'est ainsi qu'un ordre

lijke orde de bestendigen. De moderne Staat heeft zijn plaats ingenomen, bijvoorbeeld door er voor te zorgen dat feitelijke verbintenissen voortaan dienst doen als oneigenlijke huwelijken. Zo is er een nieuwe administratieve categorie gekomen ter vervanging van de symbolisch minderwaardige status van de zogenaamde «natuurlijke» kinderen. Ze zijn mettertijd de kinderen «van de liefde» geworden, en van de Staat. Bij het woord «huwelijk» stelt men zich een verbintenis voor, maar de betekenis van dat laatste begrip is totaal veranderd. Het gaat niet meer om de verbintenis tussen twee families, via de toegestane verbintenis tussen een zoon en een dochter van wie verwacht wordt dat ze ouders zullen worden, maar om de verbintenis tussen een man en een vrouw die een hoofdzakelijk affectieve verbintenis achteraf ritueel willen laten erkennen. Op dat niveau, waar voorkeuren en gevoelens de boventoon voeren, lijkt de idee van een homohuwelijk — hoe ongewoon ook — geenszins onzinnig. Vooral wanneer men de mening is toegedaan dat de kinderen die door twee volwassenen van hetzelfde geslacht worden opgevoed, evenveel als andere kinderen bescherming verdienen tegen tegenslagen veroorzaakt door de dood of de scheiding van hen die *de facto* voor die kinderen als ouderpaar optreden.

Niettemin is hiermee niet alles gezegd. Al beperkt de rol van het gezin zich tot het affectieve en moet het de opvoeding meer en meer uit handen geven, toch handhaaft het gezin zich ongeacht de culturen en blijft het huwelijk de hoeksteen ervan vormen. Ondanks de grote verschillen in tijd en ruimte (synchrone polygamie in Afrika, diachronische in Europa, enz.), blijft het per definitie een aangelegenheid tussen een man en een vrouw. Het blijft ook de bevoorrechte plaats voor het ouderschap. Dit is helemaal geen cirkelredenering: in alle culturen is de echtelijke staat het aanknopingspunt bij uitstek, zowel voor de organisatie van de samenleving als voor de identiteit van het individu. Feit is dat dat niet geldt voor homoseksuele relaties. Wat natuurlijk niet betekent dat vernieuwingen uitgesloten zijn. Niets belet ons na te denken over een «nieuwe huwelijksorde». Aangezien de menselijke natuur veeleer gekenmerkt wordt door het culturele dan het natuurlijke, is het ook niet verwonderlijk dat de homoseksuele cultuur zoveel banden heeft met de cultuur zonder meer. In die kringen lijken de affiniteiten, de driften, meer dan elders los te komen van de instinctieve schema's. Hoe bijkomstig het ook mag lijken, het huwelijksstatuut van de homoseksualiteit is een menselijke kwestie bij uitstek. Dat is dan ook de reden waarom het niet louter als een politieke opportuniteit beschouwd mag worden.

Maar wat zien we nu gebeuren? Om de gay-militanten te behagen lijkt de Belgische wetgever bereid hen een gevaarlijk speeltuig in handen te willen geven, dat doet denken aan het fameuze mes zonder

administratief nouveau est venu suppléer au statut symboliquement déficient des enfants qu'on disait «naturels». Progressivement ces derniers sont devenus les enfants et «de l'amour», et de l'État. Par ailleurs, si le mariage est toujours connoté par la notion d'alliance, celle-ci a totalement changé de sens. Il ne s'agit plus de l'alliance entre deux familles, via l'union autorisée d'un fils et d'une fille appelés à devenir parents, mais bien plutôt de celle d'un homme et d'une femme soucieux de faire reconnaître rituellement, après-coup, un engagement essentiellement affectif. À ce niveau, où prévalent inclinations et sentiments, l'idée d'un mariage homosexuel, pour insolite qu'elle soit, n'apparaît nullement déraisonnable. Surtout si l'on considère que les enfants, élevés par deux adultes de même sexe, méritent protection — autant que les autres — contre les aléas liés à la mort ou la séparation de ceux qui *de facto* fonctionnent pour eux en tant que couple parental.

Néanmoins ces considérations n'épuisent pas la question. Même vouée au seul registre affectif et de plus en plus dépossédée de l'éducation, la famille campe sur un roc transculturel dont le mariage reste la tête de pont. Si celui-ci, au fil de l'espace et du temps, présente des visages multiples (polygamie synchrone en Afrique, diachronique en Europe, etc.), il reste par définition l'affaire d'un homme et d'une femme. Il demeure aussi le lieu préférentiel de la parentalité. Notons qu'il ne s'agit nullement de pétition de principe. Toutes cultures confondues, l'alliance matrimoniale constitue un point de repère cardinal tant pour l'espace social que pour l'identité individuelle. Il se fait que ce point de repère exclut, jusqu'à nouvel ordre, les unions homosexuelles. Cette constatation bien sûr n'exclut nullement qu'on puisse innover. Rien n'empêche de réfléchir à la possibilité d'un «nouvel ordre» conjugal. La «nature humaine» se définissant par la culturalité plutôt que par la naturalité, il n'est pas étonnant d'ailleurs que la culture homosexuelle ait tant d'affinités avec la culture tout court. En ces parages, les affinités, les pulsions, semblent s'affranchir plus qu'ailleurs des schémas de l'instinct. Pour latérale qu'elle puisse apparaître, la question du statut conjugal de l'homosexualité est une question humaine par excellence. C'est bien pour cette raison qu'il ne faut pas l'aborder sur le seul plan de l'opportunité politique.

Or, que voyons-nous? Pour satisfaire la militance gay, le législateur belge semble prêt à lui concéder un hochet dangereux qui n'est pas sans évoquer le fameux couteau sans manche dont on avait oublié la

heft waarvan men het lemmet vergeten is. Het betreft hier natuurlijk het plan om homoseksuele relaties als «huwelijken» te erkennen, echter zonder daaraan afstammingsrechtelijke gevolgen te verbinden die nochtans een essentieel onderdeel zijn van het huwelijk. Het gaat dus om een fictie.

In de praktijk zouden «gehuwde» homoseksuele koppels dus niet het recht hebben om kinderen te adopteren. Het kan moeilijk erger. Tenzij men gemakshalve verscheidenheid met discriminatie, gelijkheid met assimilatie verwacht, zien men niet in hoe deze retorische lifting — die ook nog komaf maakt met de antropologische definitie van het huwelijk — de homoseksuele zaak een dienst kan bewijzen. Wel zal hij de reeds vervaagde aanknopingspunten in onze samenleving nog meer vertroebelen. Het symbolisch denkpatroon, dat onze enige steun is, is het delicate resultaat van een langdurig proces. Wat baat het om de naam «huwelijk» te geven aan een nieuw gegeven dat grotendeels afwijkt van de definitie van het huwelijk? Waarom zou een botanist, een tuinier, een fijnproever, appelen «peren» gaan noemen en peren «appelen» onder het voorwendsel dat alle fruit gelijkwaardig is? Namen geven heeft zeker verstrekkende gevolgen, maar mag niet ingegeven zijn door waandenkbeelden en een drang naar uniformisering. Een erkende homoseksuele relatie «huwelijk» noemen, scheidt om te beginnen verwarring op het vlak van de identiteit. Deze huwelijkstatus loskoppelen van afstammingsrechtelijke gevolgen grenst aan het belachelijke, temeer daar onderzoeken naar het homoseksuele ouderschap aantonen dat kinderen van homoseksuele ouders niet noemenswaardig verschillen van andere kinderen.

Kortom, homoseksuele relaties verdienen een staat, erkenning en bescherming. Er is geen reden om hun adoptie te ontzeggen. Er de naam «huwelijk» aan geven zou echter verwarring scheppen en — door een essentieel aanknopingspunt te vertroebelen — de toenemende onzekerheid op het vlak van de identiteit nog vergroten. In onze woordenschat, die alleszins rijk genoeg is, kunnen alternatieven worden gevonden zoals bijvoorbeeld de term «verbintenis». Gelijkheid in verscheidenheid is ten slotte een principe dat cruciaal is voor de democratie. Het is te belangrijk om het niet met meer verbeelding te behandelen. Er bestaat geen ergere dwaling dan het identieke met het gelijkwaardige te verwarren.

Antropologische toelichting

Hoe werkt een symbolisch systeem?

De «menselijke natuur» is de cultuur. Dat wil zeggen dat alles wat de mens voortbrengt — in de eerste plaats de taal — vervaardigd is, met twee gevolgen van dien: enerzijds is het relatief en voor wijziging vatbaar, en anderzijds is het intrinsiek broos, omdat het niet stoelt op een stevige natuurlijke basis. Aan de

lame. On aura reconnu le projet d'une officialisation des unions homosexuelles intitulée «mariage», mais privée des effets juridiques sur la filiation qui constituent une part essentielle de l'alliance matrimoniale. Il s'agit donc d'une fiction.

En pratique, les couples homosexuels ainsi «mariés» n'auraient pas le droit d'adopter. On pourrait difficilement faire pire. Car, sauf à confondre paresseusement différence et discrimination, égalité avec assimilation, on ne voit pas en quoi ce lifting rhétorique — qui bouleverse en passant la définition anthropologique du mariage — serait d'un grand soutien pour la cause homosexuelle. Il fragiliserait un peu plus, par contre, les repères déjà vacillants de notre société. Le système symbolique, qui est notre seul support, est le fruit délicat d'un long enfantement. Quel avantage à appeler «mariage» une réalité nouvelle qui échappe largement à la définition du mariage? Quel intérêt pour les botanistes, les jardiniers, les gourmets, à appeler les pommes «poires» ou les poires «pommes», sous prétexte de faire régner l'égalité entre les fruits? Certes, la nomination est porteuse d'enjeux majeurs, mais pas au prix du leurre et de l'uniformisation. Appeler «mariage» une union homosexuelle reconnue brouille déjà les cartes de l'identité. Priver ce statut matrimonial de toute possibilité concernant la filiation participe de la dérision. D'autant plus que les recherches concernant la parentalité homosexuelle ne montrent aucune différence significative entre les enfants de parents homosexuels et les autres.

En bref, les unions homosexuelles méritent statut, reconnaissance et protection. Il n'y a aucune raison de leur interdire l'adoption. Les baptiser «mariage», par contre, ne ferait — en brouillant un repère essentiel — qu'ajouter à la fragilisation croissante des balises de l'identité. Le trésor des mots, de toute façon, ne manque pas d'alternatives — telle, par exemple, celle du terme «alliance». La question de l'égalité dans la différence, enfin, est porteuse d'enjeux majeurs pour la démocratie. Elle est trop importante pour qu'on n'y mette pas plus d'imagination. Il n'est pire impasse que de confondre mêmeté avec égalité.

Précision anthropologique

Comment fonctionne un système symbolique?

La «nature humaine», c'est la culture. Ceci veut dire que toutes les institutions humaines — à commencer par celle du langage — sont construites, ce qui entraîne deux conséquences: d'un côté, leur relativité et leur modifiabilité, de l'autre leur intrinsèque fragilité — n'étant nullement soutenues par la

ene kant blijven de mensen natuurlijk onderworpen aan de wetten van de natuur: in een afgrond springen is dodelijk. Aan de andere kant echter wijzigt de techniek voortdurend onze verhouding tot die wetten: de natuurwetten blijven wat ze zijn, maar de luchtvaartkunde heeft er weten om mee te gaan en heeft onze verhouding tot de leegte en de zwaartekracht gewijzigd. En zo kunnen we nog lang doorgaan. De natuurwetten zijn stuk voor stuk uitdagingen, maar men mag er niet luchtzinnig mee omspringen. De werkelijkheid zet ons snel genoeg met beide voeten op de grond.

Wat waar is voor de beperkingen en noodzakelijke beschermingen betreffende ons fysieke bestaan, geldt des te meer voor onze psyche, die zich slechts kan oriënteren en haar identiteit kan opbouwen dank zij aanknopingspunten die verband houden met een collectief waardenbesef. Cultuur mag dan nog diverse vormen aannemen in de codering van waarden, voor de toepassing ervan is dat veel minder het geval. Op taalkundig gebied, bijvoorbeeld, is het louter toeval dat het voorwerp dat wij tafel noemen die naam gekregen heeft. Het had even goed wolk genoemd kunnen worden. Hier houdt het betrekkelijke echter op. Het teken tafel is weliswaar volkomen arbitrair gekozen voor het bedoelde voorwerp (een vierpotig meubel met een vlak blad), maar dat arbitraire verdwijnt volledig wanneer verschillende sprekers met elkaar gaan communiceren in dezelfde taal. Probeer eens het woord tafel systematisch te vervangen door het woord wolk: misverstanden zullen niet uitblijven. Het is echter niet uitgesloten (hoewel weinig waarschijnlijk) dat de taal zo evolueert dat het bedoelde meubelstuk ooit door het woord wolk aangeduid wordt. Dat komt precies omdat het verband tussen het woord en het voorwerp zuiver conventioneel is, en dat er onder invloed van het taalgebruik wijzigingen kunnen optreden.

Voor de aanduiding van mensen geldt het bovenstaande veel minder. Het is weliswaar louter conventie dat in het Frans vrouwelijke voornamen eindigen op een e; in een ander taalsysteem zouden meisjes Jean en jongens Jeanne kunnen heten, zonder dat hun identiteit in het gedrang komt — zolang de code duidelijk blijft. Iets heel anders zou zijn dat, in een wereld waar de wezens een geslacht hebben en de taal een vrouwelijke en een mannelijke vorm heeft, meisjes en jongens nu eens Jean, dan weer Jeanne genoemd worden. Dat zou verwarring scheppen. Het geslachtsverschil heeft immers meer belang dan de haarkleur: met het onderscheid tussen generaties en tussen mensen met wie men al dan niet mag trouwen (incest-taboe), vormt dat voor ieder mens de grondslag van zijn individuele identiteit. In de praktijk komt het erop neer dat wie niet weet of hij een jongen of een meisje is, en of hij met zijn zuster of zijn vader mag trouwen, er veeleer slecht aan toe is.

fermeté de bases naturelles. D'un côté, bien sûr, les êtres humains restent soumis aux lois élémentaires de la nature: si l'on se jette dans le vide on se tue. Mais de l'autre côté, la technique aménage sans cesse nos rapports aux contraintes naturelles: si les lois physiques restent ce qu'elles sont, il y a longtemps néanmoins que l'aéronautique, en tenant compte de ces lois, a modifié nos rapports au vide et à la pesanteur. Et ainsi de suite. Les contraintes naturelles représentent autant de défis à relever, mais il s'agit de ne pas les prendre à la légère. L'épreuve du réel a tôt fait de sanctionner nos erreurs.

Ce qui est vrai des contraintes et des nécessaires protections liées à notre existence physique l'est plus encore de celles entraînées par notre être psychique — lequel ne peut trouver ses repères, construire son identité, qu'à partir de balises relayées par des normes collectives contraignantes. La culture, en effet, si elle s'avère plurielle dans le codage de ses normes, l'est beaucoup moins dès qu'il s'agit de les appliquer. C'est ainsi, dans le domaine linguistique, qu'il est tout à fait arbitraire que l'objet que nous désignons par le mot table soit nommé de cette façon. Il aurait pu tout aussi bien s'appeler nuage. Néanmoins, le relatif s'arrête ici. Car, si le signe table est en soi arbitraire par rapport au concept désigné (ici, celui d'un meuble à quatre pieds supportant un panneau plat), il ne l'est plus du tout dans la communication entre locuteurs pratiquant la même langue. Essayez, pour voir, de remplacer systématiquement table par nuage: vous risquez quelques malentendus. Il n'est pas exclu néanmoins (même si peu probable) que l'évolution linguistique du français en arrive un jour à désigner le meuble évoqué plus haut par le mot nuage. Ceci précisément parce que l'affectation du mot à la chose participe d'une pure convention et que, sous la pression de l'usage, celle-ci peut évoluer.

Ce qui vaut pour la désignation des objets ne vaut que très partiellement pour celle des humains. Certes, il est purement conventionnel, en français, d'affecter (le plus souvent) la terminaison e aux prénoms féminins: dans un autre système de codage linguistique, les filles pourraient s'appeler Jean et les garçons Jeanne, sans que cela menace en rien leur identité — pour autant que le code soit clair. Autre chose serait, dans un univers où les êtres sont sexués et où la grammaire comporte un masculin et un féminin, d'appeler les filles et les garçons tantôt Jeanne et tantôt Jean. Ce serait porteur de confusion. En effet, la différence sexuée a plus d'importance que la couleur des cheveux: avec la différenciation entre les générations, et celle entre ceux qu'il est permis d'épouser ou non (tabou de l'inceste), elle est pour tout humain à la base de l'identité individuelle. Pratiquement, cela veut dire que tout qui ne sait pas s'il est fille ou garçon, ni s'il peut épouser sa sœur ou son père, est plutôt mal en point.

In de totstandkoming van de identiteit gaat het geslachtsbesef (ik behoor tot het vrouwelijke of het mannelijke geslacht en ik word geacht me als dusdanig te gedragen) vooraf aan de ontdekking door het kind van het anatomisch verschil tussen de geslachten (mannelijk of vrouwelijk). Vanaf de geboorte (of, beter gezegd, vanaf de echografie), wordt elk kind in een hokje ondergebracht op grond van het ontdekte anatomisch verschil («Het is een meisje», «Het is een jongen!»). Deze cultureel opgelegde houding kan ter discussie gesteld worden en op een creatieve manier individueel of collectief aangepast worden, maar altijd vertrekkende vanuit dat uitgangspunt en niet van chaos. De cultuur kan de spelregels wijzigen en modellen herdefiniëren, elkeen kan ervan afwijken: er blijft altijd die code van waaruit de identiteit opgebouwd wordt. Met andere woorden, al kunnen de verschillen op uiteenlopende manieren ingevuld worden, ze blijven altijd het uitgangspunt voor de totstandkoming van de identiteit.

Sommige van die verschillen hangen samen met het wezen van de mensheid (geslachtsverschil) andere zijn meer bijkomstig (huidskleur) hoewel die soms met desastreuze gevolgen misbruikt worden wanneer verschillen in hiërarchieën omgezet worden. Raken aan de verschillen die de grondslag vormen van iedere beschaving is zeer riskant.

Het huwelijk is ondanks al zijn historische en culturele varianten steeds per definitie gegrond op het geslachtelijk verschil. Het huwelijk geslachtelijk «neutraal» willen maken is geen aanpassing meer, maar een aanslag. Het is geen *petitio principii*, maar een antropologische constante die sinds mensenheugenis bestaat. Dit baken afschaffen door het samenleven van twee personen van hetzelfde geslacht ook een «huwelijk» te noemen betekent dat een van de voornaamste aanknopingspunten van de reeds wankele identiteit verdwijnt. Het zou hetzelfde zijn als het afschaffen van het verschil in uitspraak tussen de medeklinkers met het voorwendsel dat alle letters gelijk zijn. Men stelle zich een gesprek voor waarin de p, de v, de t, de r en de l onderling verwisselbaar zijn ...

Om een mens te maken zijn twee codes nodig: een genetische en een symbolische (de overdracht van generatie op generatie van de taal en de identiteit). Manipulaties van de symbolische code zijn even delicaat als die van de genetische code. Als het niet echt hoeft kan men er beter niet aan beginnen.

Samengevat

Homoseksualiteit en discriminatie: welke wetgeving?

Inzet

1) volwassenen beschermen tegen iedere vorm van discriminatie en uitsluiting op grond van een homoseksuele de geaardheid en levenswijze.

Dans la genèse de l'identité, le sentiment et la contrainte du genre (j'appartiens au genre féminin ou masculin et je suis prié(e) de me conduire en conséquence) précède la découverte par l'enfant de la différence anatomique des sexes (mâle ou femelle). Dès la naissance, en effet (ou plutôt, dès l'échographie), la culture introduit chaque enfant dans un moule choisi en fonction de la différence anatomique repérée («C'est une fille!», «C'est un garçon!»). Ce comportement, culturellement imposé, pourra être remis en question et donner lieu à des aménagements créatifs tant collectifs qu'individuels, mais c'est de ce sol que chacun(e) part et non pas du chaos. La culture pourra modifier les règles du jeu, redéfinir les modèles, chacun(e) pourra s'en écarter: l'important c'est qu'il reste un code à partir duquel se définir. Autrement dit, même si leur contenu varie, l'identité ne peut se construire qu'à partir de différences.

Parmi celles-ci, certaines sont liées à la notion même d'humanité (différence entre les sexes), d'autres sont plus anecdotiques (couleur de la peau), même si leur exploitation peut s'avérer désastreuse — les relations de pouvoir n'ayant cessé de convertir les différences en hiérarchies. Toucher aux différences qui forment le socle de toute civilisation est plus qu'aventureux.

L'institution nommée «mariage», par-delà ses variantes historiques et transculturelles, est basée par définition sur la différence des sexes. La rendre «neutre» de ce point de vue n'est pas la modifier, mais la saborder. Il ne s'agit pas d'une pétition de principe mais d'un invariant anthropologique, présent depuis la nuit des temps. Abolir ce repère en continuant à appeler «mariage» une union entre personnes de même sexe équivaldrait à supprimer une des balises principales de l'identité, à une époque où cette dernière est déjà vacillante. Ce serait comme vouloir, sous prétexte d'«égalité» entre les lettres, abolir la différence de prononciation entre les consonnes. Imaginez la conversation si le p, le v, le t, le r, le l, deviennent interchangeables ...

Pour faire un humain, il faut deux codes: le génétique et le symbolique (celui de la transmission généalogique du langage et de l'identité). Les manipulations du code symbolique sont tout aussi délicates que celles du code génétique. On ne peut s'y engager sans d'impérieuses nécessités.

En résumé

Homosexualité et discrimination. Comment légiférer?

Enjeux

1) protéger les adultes contre toute discrimination et toute disqualification prenant prétexte de l'inclination et du mode de vie homosexuels;

2) kinderen die opgroeien in het kader van een homoseksuele relatie beschermen tegen de gevolgen van een scheiding of een sterfgeval binnen die relatie (ze dreigen immers hun beide ouders tegelijk te verliezen).

Valkuilen

1) Om op te treden tegen de ongelijke behandeling van de verschillen, geen onderscheid meer maken tussen gelijkheid en uniformiteit; bij het streven naar een erkenning van de verschillen, overgaan tot een assimilatie — met andere woorden het ontkennen van de verschillen! (waarmee een vorm van geweld door een andere vervangen wordt);

2) in één ruk een van de belangrijkste transculturele bakens van de identiteit op de helling zetten — terwijl er toch al slecht aan toe is.

Oplossing

Homoseksuele koppels beschermen door hen dezelfde rechten te geven als gehuwde koppels, vooral inzake adoptie — maar deze relaties niet als «huwelijk» betitelen.

Fictie

«Les prunes et les pommes»

Les prunes étaient fort mécontentes. Elles en avaient assez de ces expressions comme «On va te secouer comme un prunier» ou «Tout ça pour des prunes» ... On ne disait jamais ça des pommes. Elles allèrent donc trouver le Grand Législateur du langage. Celui-ci réfléchit et dit: «Vous avez raison, désormais nous appellerons la tarte aux prunes «tarte aux pommes». Ne faites-vous pas toutes partie de la grande famille des fruits? Néanmoins, ajouta-t-il, seules les pommes auront droit à la cannelle.» A la sortie, les prunes — qui avaient fait un long voyage — étaient fort perplexes. «Tout ça pour des prunes!», laissa échapper la plus jeune. «Oh! excusez-moi ...»

b) Bespreking

De heer Monfils vraagt of hij spreker goed begrijpt: als het recht op een huwelijksverbintenis wordt opengesteld voor homoseksuele koppels, moet ook het recht op adoptie daarbij horen om ongelijke behandeling te voorkomen, met name van kinderen die door homoseksuele koppels worden opgevoed.

De heer Martens bevestigt dit. Hij heeft alleen semantische bezwaren.

Als klinisch psycholoog heeft hij vastgesteld dat veel kinderen *de facto* worden opgevoed door homoseksuele koppels.

Meestal zijn het de natuurlijke of geadopteerde kinderen van een van de twee vrouwen uit het koppel.

2) protéger les enfants, élevés dans le cadre d'une union homosexuelle, contre les aléas liés à une séparation ou à un décès au sein de ce couple (car ils risquent de ce fait de perdre d'un coup leurs deux parents).

Pièges

1) en voulant remédier au traitement inégalitaire des différences, confondre égalité et uniformité; en s'attachant à la reconnaissance des différences, procéder à leur assimilation — c'est-à-dire à la négation des différences! (ce qui ne fait que remplacer une violence par une autre);

2) dans la même foulée, mettre à mal une des balises transculturelles majeures de l'identité — alors que cette dernière est déjà mal en point.

Remède

Protéger les couples homosexuels en leur donnant des droits identiques à ceux des couples mariés, tout particulièrement en matière d'adoption — mais ne pas appeler ces unions «mariage»

Fiction

«Les prunes et les pommes»

Les prunes étaient fort mécontentes. Elles en avaient assez de ces expressions comme «On va te secouer comme un prunier» ou «Tout ça pour des prunes» ... On ne disait jamais ça des pommes. Elles allèrent donc trouver le Grand Législateur du langage. Celui-ci réfléchit et dit: «Vous avez raison, désormais nous appellerons la tarte aux prunes «tarte aux pommes». Ne faites-vous pas toutes partie de la grande famille des fruits? Néanmoins, ajouta-t-il, seules les pommes auront droit à la cannelle.» A la sortie, les prunes — qui avaient fait un long voyage — étaient fort perplexes. «Tout ça pour des prunes!», laissa échapper la plus jeune. «Oh! excusez-moi ...»

b) Discussion

M. Monfils demande s'il est bien exact qu'aux yeux de l'orateur, si l'on veut étendre le droit à l'union aux couples homosexuels, il faut y inclure le droit à l'adoption, pour éviter les problèmes d'inégalité, notamment par rapport aux enfants vivant avec des couples homosexuels.

M. Martens le confirme. Sa seule objection est de nature sémantique.

En tant que clinicien, il a pu constater que beaucoup d'enfants sont élevés *de facto* par un couple homosexuel.

Il sont en général l'enfant de l'une des deux femmes formant le couple, ou parfois ont été adoptés par l'une d'elles.

Als zij uit elkaar gaan of als de wettige moeder van het kind sterft, dan heeft de andere ouder geen enkel recht meer op het kind, vooral als de familie van de overledene een hekel heeft aan homo's, wat vaak voorkomt.

In dat geval verliest het kind dat vanaf zijn geboorte door twee ouders is opgevoed, beiden in één klap.

Zowel in de Verenigde Staten als in Europa zijn vergelijkende studies uitgevoerd, die nog niet als definitief kunnen worden beschouwd omdat nog niet voldoende tijd verstreken is. Volgens de meeste lijken er geen noemenswaardige verschillen te bestaan tussen kinderen van homoseksuele en van heteroseksuele koppels.

Mevrouw Nyssens wijst erop dat meerdere hypothesen mogelijk zijn. Sommige kinderen hebben eerst in een heteroseksueel gezin geleefd, waarna de samenstelling van hun gezin is veranderd.

Dat nieuwe gezin mag niet in de plaats treden van het oude gezin, dat ook rechten heeft, maar beide moeten elkaar veeleer aanvullen.

Men moet nagaan welke rechten of handelingen van het ouderlijk gezag eventueel aan het tweede gezin kunnen worden opgedragen, zonder dat de oorspronkelijke ouders worden uitgesloten.

De heer Monfils wijst erop dat dit probleem zowel voor heteroseksuele als voor homoseksuele koppels rijst.

De heer Martens antwoordt dat volgens hem de ouders van het oorspronkelijke gezin moeten instemmen met een adoptie in het nieuwe gezin.

De heer Galand leidt uit sprekers woorden af dat een wijziging van de taalcode in de maatschappij zeer delicaat is en psychosociale gevolgen kan hebben.

Een te bruske wijziging van die code kan contra-productief werken met betrekking tot het nagestreefde doel, namelijk gelijke rechten.

Situaties waar wel gelijke rechten moeten gelden, maar die toch verschillend zijn, vereisen benamingen die dit verschil onderkennen en die toch gelijke behandeling mogelijk maken.

Heeft spreker voorbeelden van onhandige wijzigingen van de taalcode die negatieve maatschappelijke gevolgen hadden?

De heer Martens kan niet meteen een specifiek klinisch voorbeeld geven. Hij werkt echter ook in scholen en met name in het technisch onderwijs, en hij heeft vaak vastgesteld hoe moeilijk het beroep van

Si une séparation ou un décès survient, et que la personne qui décède est la mère légitime de l'enfant, l'autre parent n'aura plus aucun droit sur cet enfant, pour peu que la famille de la personne décédée ait une haine viscérale pour les homosexuels, ce qui est très fréquent.

Dans ce cas, l'enfant qui, depuis sa naissance, est élevé par deux parents, perd d'un seul coup ces deux parents.

La plupart des études comparatives réalisées, tant aux États-Unis qu'en Europe, études qui ne sont pas exhaustives parce que l'on manque encore de recul, ne montrent pas de différence significative entre les enfants de couples homosexuels et ceux de couples hétérosexuels.

Mme Nyssens fait observer qu'il y a plusieurs cas de figure possibles. Il y a aussi des enfants qui ont d'abord vécu dans une famille hétérosexuelle, et qui connaissent ensuite un changement dans la composition de leur famille.

Dans ce cas, il ne faut pas entrer dans une logique de substitution par rapport à la famille d'origine, qui a aussi des droits, mais plutôt suivre une logique de complémentarité.

Il faudrait examiner quels sont les droits ou les actes de l'autorité parentale qui pourraient éventuellement être délégués à la seconde famille, sans évincer les parents d'origine.

M. Monfils fait observer que ce problème se pose tant pour un couple hétérosexuel que pour un couple homosexuel.

M. Martens répond qu'il croit savoir que, pour qu'il y ait adoption dans la nouvelle famille, il faudrait le consentement des parents de la famille d'origine.

M. Galand déduit des propos de l'orateur que selon lui, modifier le code du langage dans une société est extrêmement délicat, et peut entraîner des conséquences psycho-sociales.

Modifier maladroitement ce code risque d'être contreproductif par rapport au but recherché, qui est de tendre à l'égalité des droits.

Des situations qui doivent donner lieu à une égalité de droits, mais qui sont différentes, nécessitent des dénominations qui respectent cette différence, et permettent le respect de l'égalité des droits.

L'orateur peut-il citer des exemples où une modification maladroite du code du langage a eu des conséquences sociales négatives?

M. Martens répond qu'il est difficile de donner un exemple clinique précis. Cependant, travaillant actuellement dans les écoles, et notamment dans l'enseignement technique, il a pu y constater à la fois la

leraar is en dat kinderen vaak niet meer weten wie ze zijn.

Hun ouders en leerkrachten zijn maar «grote mensen», die men door middel van geweld of charme de baas kan worden.

Tijdens alledaagse activiteiten zoals bosklassen worden verkrachtingenesignaleerd.

Alle verschillen en grenzen, die ieder zijn eigen — beperkende maar ook beschermende — plaats boden, worden doorbroken.

Als klinisch psycholoog heeft spreker daarentegen ook een kind ontmoet van een homoseksueel stel, dat een bijzonder ingewikkelde familiale geschiedenis achter de rug had, met een gezinskern die verschillende malen uiteen was gevallen en opnieuw samengesteld.

Dat kind jongleerde zonder enige moeite met alle componenten van de verschillende takken van zijn familie.

Voor hem was het een uitdaging die hij op een schitterende manier had overwonnen.

De benaming, vooral van instellingen, vormt een baken.

Iedereen weet dat bij een huwelijk een bruid en een bruidegom betrokken zijn. Die term dekt dus een bepaalde identiteit.

Als men de inhoud van het woord helemaal omvergooit, wordt de boodschap nodeloos onduidelijk.

Als men vindt dat homoseksuele relaties moeten worden beschermd en dezelfde rechten verdienen als het huwelijk kan men een andere benaming vinden, bijvoorbeeld het woord «verbintenis».

Mevrouw De Schamphelaere is getroffen door de opmerkingen van spreker over de symbolische waarde van woorden en hun psychosociale en emotionele impact.

Spreekster meent immers dat onze tijd juist gekenmerkt wordt door verwarring en twijfels.

Zij verbaast zich dan ook over de grote maatschappelijke waarde die aan de woorden wordt gehecht.

Volgens spreekster heeft het woord «huwelijk» zeker een grote historische, culturele en emotionele waarde, maar wordt het vooral in verband gebracht met de opeenvolging van de verschillende generaties, het openstaan voor een nieuw leven en het stichten van een gezin.

Het probleem van de homoseksuele paren zit hem niet in de band tussen de partners zelf, maar in de

difficulté du métier d'enseignant, et le fait que les enfants, bien souvent, ne savent plus qui ils sont.

Leurs parents et leurs professeurs ne sont plus que des «grands», avec lesquels on peut instaurer des rapports de force, soit par la violence, soit par la séduction.

On constate des viols lors d'activités aussi banales que des classes vertes.

Toutes les différences et les limites, qui donnent à chacun une place à la fois contraignante et protectrice, volent en éclats.

Inversement, l'orateur a rencontré, en tant que clinicien, un enfant d'un couple homosexuel qui avait une histoire familiale extraordinairement compliquée sur le plan de la décomposition et de la recomposition de la cellule familiale.

Or, cet enfant jonglait avec toutes ces données familiales dans les différentes branches de sa parenté, dans une clarté totale.

Cela constituait pour lui un défi qu'il avait relevé admirablement.

La dénomination, surtout au niveau des institutions, représente une balise.

Chacun sait par exemple que le mariage suppose un marié et une mariée. Ce terme renseigne donc sur une identité.

Si l'on bouleverse le contenu du mot, on brouille inutilement le message.

Par contre, si l'on estime qu'il faut protéger les unions homosexuelles en leur donnant des droits identiques à ceux du mariage, on peut trouver une autre dénomination, comme par exemple le mot «alliance».

Mme De Schamphelaere se dit frappée par les considérations de l'orateur relatives à la valeur symbolique des mots, et à leur impact psycho-social et émotionnel.

L'intervenante croyait pour sa part que notre époque se caractérisait par beaucoup de confusions et de remises en question.

La grande valeur sociale accordée à un mot paraît dès lors étonnante.

Pour l'intervenante, le mot «mariage» a certes une grande valeur historique, culturelle et émotionnelle, mais surtout dans le sens de la progression des générations, d'une ouverture vers une vie nouvelle, et de la construction d'une famille.

Le problème des couples homosexuels ne réside pas dans le lien entre les partenaires eux-mêmes, mais

opening die kan worden gemaakt inzake afstamming en adoptie.

De heer Martens is voor die opening gewonnen, maar wenst dat de term «huwelijk» niet wordt gebruikt voor verbintenissen tussen homoseksuelen.

Spreekster vraagt waarom het gebruik van die term voor homoseksuele paren psychologische en symbolische gevolgen kan hebben voor de relatie tussen man en vrouw in een heteroseksueel huwelijk.

De heer Martens antwoordt dat het recht zich uiteindelijk steeds aanpast aan de feitelijke veranderingen in de maatschappij, of men dat nu wil of niet.

Het is een feit dat er steeds meer kinderen bij homoseksuele paren opgroeien. Die kinderen hebben niet dezelfde rechten als de andere, vooral omdat ze als één ouder wegvalt, beide ouders dreigen te verliezen, met alle dramatische gevolgen van dien.

Hier herhaalt zich, zij het op subtiële wijze, wat destijds de natuurlijke kinderen overkwam, die zwaar gediscrimineerd werden.

Een deel van de homoseksuele gemeenschap wil kunnen huwen.

Men kan zich afvragen waarom. Een passende administratieve bescherming met name inzake het erfrecht kan immers makkelijk geregeld worden.

Achter een vrij goede maatschappelijke tolerantie naar buiten toe gaat echter nog steeds een subtiële minachting en afkeuring schuil, die verwant is met racisme, zonder dat het tot ernstig geweld komt (bijvoorbeeld wanneer iemand te horen krijgt: «u bent homoseksueel, maar we veroordelen u niet ...»).

De militante eisen zijn dus niet lichtzinnig, ook al lijken ze soms fel of overdreven uitgedrukt.

De heer Ramoudt vraagt wat het woord «huwelijk» nu precies omvat. Heeft het een historische, emotionele, religieuze grond? Wat is de oorsprong van dat woord? Van wanneer dateert dat instituut?

De heer Martens antwoordt dat de betekenis van het woord in tijd en ruimte varieert en dat dit ook voor het instituut geldt (bijvoorbeeld de misleidende tegenstelling tussen mono- en polygamie, waarbij men vergeet te zeggen dat er in Afrika synchronische polygamie bestaat, terwijl er in Europa sprake is van diachronische polygamie).

Er is echter een antropologische constante: er bestaat steeds een instituut dat op het huwelijk lijkt en het is steeds heteroseksueel: tussen een man en een vrouw, tussen een man en vrouwen (polygamie) of tussen mannen en een vrouw (polyandrie).

dans l'ouverture qui pourrait être faite en matière de filiation et d'adoption.

Au contraire, M. Martens préconise cette ouverture, mais souhaiterait que le terme mariage ne soit pas employé pour des unions homosexuelles.

L'intervenante demande en quoi l'usage de ce terme pour des couples homosexuels aurait une incidence, sur le plan psychologique et symbolique, sur la relation entre homme et femme, dans le cadre d'un mariage hétérosexuel.

M. Martens répond que, qu'on le veuille ou non, le droit finit toujours par épouser les modifications de fait de la société.

Or, *de facto*, il y a de plus en plus d'enfants élevés dans le cadre d'un couple homosexuel. Ces enfants n'ont pas les mêmes droits que les autres, en particulier parce que la disparition d'un parent risque de les priver de leurs deux parents, avec les conséquences dramatiques que cela peut entraîner.

La même chose se passe, mais de manière plus subtile que jadis, que ce que l'on a connu pour les enfants naturels, qui faisaient l'objet de graves discriminations.

Une partie de la communauté homosexuelle demande d'avoir accès au mariage.

Pourquoi le fait-elle, alors que l'on pourrait facilement octroyer une protection administrative adéquate, en matière successorale notamment?

Parce que, derrière une tolérance sociale extérieure assez bonne, et qui ne verse pas dans la violence grave, il existe encore un mépris et une disqualification subtils, qui s'apparentent au racisme (exemple: le fait de dire à quelqu'un «vous êtes homosexuel, mais on ne vous juge pas ...»).

L'enjeu des revendications militantes n'est donc pas frivole, même si leur expression peut parfois paraître forte ou excessive.

M. Ramoudt demande ce que recouvre exactement le mot «mariage». A-t-il une base historique, émotionnelle, religieuse? Quelle est l'origine de ce mot? De quand date cette institution?

M. Martens répond que le mot est variable, et que l'institution l'est aussi dans l'espace et dans le temps (*cf.* l'opposition fallacieuse entre mono- et polygamie, qui omet de préciser qu'en Afrique, il s'agit d'une polygamie synchronique, alors qu'en Europe, on pratique une polygamie diachronique).

Il y a cependant un invariant anthropologique: il y a toujours une institution qui ressemble au mariage, et elle est toujours hétérosexuelle: entre un homme et une femme, entre un homme et des femmes (polygamie) ou entre des hommes et une femme (polyandrie).

Verder gaat het steeds om een verbintenis tussen twee families. Wat dat betreft zijn onze gewoonten fel veranderd.

Het instituut huwelijk is nog steeds aan de afstamming gekoppeld, aan de overdracht van attributen aan kinderen die er door geboorte of adoptie gekomen zijn.

Zo kon de pater familias in het Romeins recht zijn biologische kinderen steeds verstoten — of ze zelfs doden — en ze vervangen door adoptiekinderen, die even wettig waren.

Wie de inhoud van het woord «huwelijk», verandert miskent de hele gekende geschiedenis van de mensheid en negeert een fundamenteel aanknopingspunt voor de identiteit van de mens.

De heer Van Quickenborne ziet twee tegenstrijdigheden in de woorden van de heer Martens.

Ten eerste denkt hij dat het homohuwelijk reeds zo lang als het heterohuwelijk bestaat.

Vandaag kan een homoseksuele man een lesbische huwen.

De wet maalt dus niet om de seksuele geaardheid van de mensen.

Moet bovendien het geschiedkundig en symbolisch argument van de heer Martens in verband met het woord «huwelijk» logischerwijze ook niet gelden voor het woord «adoptie»?

Moet men volgens die redenering in plaats van «adoptie» geen ander woord vinden om de gezagsrelatie tussen kind en homoseksuele ouder uit te drukken?

Spreeker is mening toegedaan dat een huwelijk zonder gevolgen voor de afstamming als alcoholvrije jenever is.

Men zou ook op dat gebied een oplossing moeten kunnen vinden, eventueel alleen in het raam van het duomoederschap, als een kind gedurende de homoseksuele relatie geboren wordt, of men zou kunnen kiezen voor ruimere adoptiemogelijkheden, indien er kinderen uit een vorige relatie zijn.

De heer Martens antwoordt dat het onjuist is dat het homohuwelijk sinds de oorsprong van de mensheid bestaat. Het bestaat alleen in Nederland en slechts sinds korte tijd.

Een huwelijk tussen een homoseksueel en een lesbienne is een heteroseksueel huwelijk, tussen personen die buiten de huwelijksgemeenschap om, andere voorkeuren hebben.

De heer Lozie stelt vast dat het debat hoofdzakelijk over het begrip huwelijk gaat. Voor spreker is het huwelijk de duurzame — ook seksuele — relatie tussen twee volwassenen. Volgens hem is het van weinig

Par ailleurs, c'est toujours une affaire d'alliance entre deux familles. Sur ce point, les choses ont fort changé dans nos pratiques.

L'institution en question est toujours liée à la filiation, à la transmission d'attributs à des enfants venus là par la naissance ou l'adoption.

Ainsi, en droit romain, le pater familias pouvait à tout moment révoquer ses enfants biologiques — voire les tuer — et les remplacer par des enfants adoptifs, tout aussi légitimes.

Changer le contenu du mot «mariage» irait à contre-courant de toute l'histoire humaine connue, et de l'un des repères fondamentaux pour l'identité des êtres humains.

M. Van Quickenborne voit deux contradictions dans les propos de M. Martens.

Tout d'abord, il pense que le mariage homosexuel existe depuis aussi longtemps que le mariage hétérosexuel.

Aujourd'hui, par exemple, un homme homosexuel peut épouser une lesbienne.

La loi ne se préoccupe donc pas de l'orientation sexuelle des personnes.

Par ailleurs, l'argument historique et symbolique invoqué par M. Martens à propos du terme «mariage» ne doit-il pas aussi, en toute logique, être appliqué au mot «adoption»?

Selon ce raisonnement, ne faudrait-il pas trouver un autre terme que celui «d'adoption» pour désigner la relation d'autorité entre un enfant et un parent homosexuel?

L'intervenant estime pour sa part qu'un mariage dépourvu d'effets en matière de filiation est comme un genièvre sans alcool.

Il faudrait pouvoir trouver une solution également sur ce terrain, éventuellement dans le seul cadre de la double maternité («*duomoederschap*»), où un enfant naît pendant la relation homosexuelle, ou même dans le sens d'une adoption plus large, dans l'hypothèse d'enfants nés d'une précédente relation.

M. Martens répond qu'il est inexact de dire que le mariage homosexuel existe depuis le début de l'humanité. Il n'existe qu'aux Pays-Bas, et seulement depuis peu de temps.

Un mariage entre un homosexuel et une lesbienne est un mariage hétérosexuel, entre des personnes qui, sur le plan extraconjugal, ont d'autres tendances.

M. Lozie constate que la discussion porte essentiellement sur la notion de mariage. Pour l'intervenant, cette notion vise la relation durable — y compris sexuelle — entre deux adultes. Peu importe, selon lui,

belang of die seksuele relatie homo- of heteroseksueel is.

Zeggen dat het huwelijk in essentie op voortplanting is gericht, is een achterhaald idee. Vandaag worden steeds meer kinderen geconfronteerd met een gezin dat uiteenvalt of dat opnieuw wordt samengesteld.

In die context voedt een ouder niet alleen zijn biologische kinderen op, maar in voorkomend geval ook de kinderen van iemand anders, waarvoor hij verantwoordelijkheid wenst te dragen.

Kinderen hebben een enorm aanpassingsvermogen in die situaties.

Stel dat we het woord «huwelijk» niet gebruiken voor de verbintenis van een homoseksueel paar, maar een andere term.

In dat geval zal men in onze maatschappij steeds het idee hebben dat het om een relatie gaat die minder waarde heeft dan het huwelijk.

Voor de kinderen is de kwaliteit van de relatie tussen de ouders waarmee ze samenleven belangrijk en steeds minder hun biologische afstamming van die ouders, de homo- of heteroseksuele aard van hun relatie, het feit of ze al dan niet deel uitmaken van een tweede gezin, enz.

Dreigt het kiezen voor een ander woord dan «huwelijk» om de band tussen de ouders te benoemen en dus de lagere waardering ervan, voor het kind geen negatieve gevolgen te hebben?

De heer Martens antwoordt dat dit gevaar in het begin reëel is, in een maatschappij die homofob is gebleven.

Deze kwestie is evenwel heel tijds- en plaatsgebonden.

Een andere instelling anders noemen maakt haar niet beter of minder goed. Problemen rijzen daarentegen pas als alles door elkaar wordt gehaald.

Mevrouw Taelman vindt dat de uiteenzetting van de heer Martens, en het verrassende standpunt dat hij inneemt door te pleiten vóór een regelgeving inzake afstamming en tegen het gebruik van het woord «huwelijk» voor een homoseksuele verbintenis, de verdienste hebben het debat aan te zwengelen.

Spreekster herinnert zich ook het standpunt van een vorige spreekster die meende dat het huwelijk dient om het stichten van een gezin te vergemakkelijken en als opening naar toekomstige generaties.

Spreekster is het daar niet mee eens. Het is algemeen aanvaard in onze maatschappij dat twee mensen trouwen zonder kinderen te willen.

que la relation sexuelle soit de nature homosexuelle ou hétérosexuelle.

Dire que le mariage est par essence procréatif est une conception dépassée. La situation actuelle est que de plus en plus d'enfants vivent des décompositions et des recompositions familiales.

Dans ce contexte, le projet éducatif d'un parent ne concerne plus seulement ses enfants biologiques, mais aussi, le cas échéant, les enfants d'une autre personne, vis-à-vis desquels il souhaite assumer des responsabilités.

La capacité d'adaptation des enfants par rapport à ces situations est énorme.

Supposons que l'on n'utilise pas le mot «mariage» pour l'union d'un couple homosexuel, mais un autre terme.

Dans ce cas, on aura toujours, dans notre société, l'idée qu'il s'agit d'une relation de moindre valeur que le mariage.

Or, pour les enfants, c'est la qualité de la relation entre les parents avec lesquels ils vivent qui importe, et de moins en moins leur filiation biologique avec ces parents, la nature homo- ou hétérosexuelle de leur relation, le caractère recomposé ou non de la famille, etc.

Le fait que le lien qui unit ses parents est dénommé autrement que «mariage», et donc moins valorisé, ne risque-t-il pas aussi d'avoir pour l'enfant des effets négatifs?

M. Martens répond que ce danger pourrait être réel au départ, dans une société qui serait restée homophobe.

Mais c'est là une question très relative dans l'espace et dans le temps.

Ce n'est pas le fait de nommer autrement une institution différente qui la rendra meilleure ou moins bonne qu'une autre. Au contraire, c'est le fait de tout mélanger qui risque de poser problème.

Mme Taelman déclare que l'exposé de M. Martens, et la position surprenante qu'il défend, en plaidant pour une réglementation en matière de filiation, tout en suggérant de ne pas utiliser le terme «mariage» pour une union homosexuelle, ont le mérite de susciter le débat.

L'intervenante a retenu des propos d'une précédente oratrice que, selon celle-ci, le mariage avait été institué pour soutenir la construction d'une famille, comme ouverture vers les générations futures.

Tel n'est pas le point de vue de l'intervenante. Dans la société actuelle, en effet, il est parfaitement acceptable que deux personnes se marient en affirmant qu'il n'entre nullement dans leurs intentions d'avoir des enfants.

Sommigen zien in het huwelijk bijvoorbeeld een instrument om rechten en plichten te verbinden aan een kunstmatige inseminatie.

Anderen zien er een middel in om de rechten en plichten van de echtgenoten te regelen.

Toont dit niet aan dat concept van het huwelijk niet zo eenduidig is als de heer Martens beweert?

Wat betreft de stelling dat door de eeuwen heen op antropologisch vlak nooit andere dan heteroseksuele huwelijken hebben bestaan, verwijst spreekster naar een artikel van Paul Borghs (Huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht, *Samenleving en politiek*, nr. 2, 1999, 3-10), die veel voorbeelden geeft van het tegendeel (bij de Samoerai, in boeddhistische kloosters; in de Balkan; in Afrika, waar huwelijken worden gesloten tussen onvruchtbare vrouwen en vrouwen met kinderen; bij de Romeinen, het huwelijk tussen keizer Adrianus en Antinoös; in het reisverslag van Michel de Montaigne is er sprake van een huwelijk tussen mannen, gesloten in Rome in 1578).

De heer Martens antwoordt dat hij sommige van die voorbeelden kent en dat ze in de juiste context moeten worden geplaatst. De discussie is vergelijkbaar met die aangaande een ander fundamenteel taboe, namelijk incest.

Bepaalde voorbeelden die dit soort algemene regel lijken te ontcrachten, bevestigen hem vaak alleen maar.

Zo huwden de Egyptische farao's met hun zuster omdat ze gedwongen waren binnen de zeer beperkte kring te blijven van de personen die in die tijd als goden werden beschouwd.

In uitzonderlijke omstandigheden kan worden afgeweken van wat de basisregel blijft.

Toch is het zo dat alle instellingen sinds het begin der tijden evolueren.

Spreekster heeft nooit beweerd dat het huwelijk verplicht op voortplanting moet gericht zijn.

Hij heeft alleen gezegd dat het een universele antropologische waarheid is dat het huwelijk diende om kinderen legitimiteit te geven.

Men moet dus goed nadenken voor men een wet maakt, en wanneer men iets nieuws maakt moet men nieuwe woorden gebruiken.

De heer Mahoux merkt op dat men bij de organisatie van de maatschappij steeds poogt onwrikbare grondslagen te vinden.

Dit geldt bijvoorbeeld voor incest.

Spreekster is er echter van overtuigd dat dit verbod niet noodzakelijk definitief is aangezien het gaat om

D'autres verront, par exemple, dans le mariage, un instrument permettant de lier des droits et des devoirs à une insémination artificielle.

D'autres encore n'y verront qu'une manière de régler les droits et devoirs des époux.

Cela ne démontre-t-il pas que le concept de mariage n'est pas aussi monolithique que le soutenait M. Martens?

Quant au fait que, sur le plan anthropologique, il n'y aurait pas d'exemple, à travers les siècles, de mariage autre qu'hétérosexuel, l'intervenante renvoie à un article de Paul Borghs (Huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht, «*Samenleving en politiek*», nr. 2, 1999, 3-10), qui cite de nombreux exemples en sens contraire (chez les Samourai, dans des cloîtres bouddhistes; dans les Balkans; en Afrique, où des mariages ont été recensés entre des femmes stériles et des femmes ayant une descendance; chez les Romains, le mariage entre l'empereur Hadrien et Antinoös; dans le journal de voyage de Michel de Montaigne, il est question de mariage entre hommes à Rome, en 1578).

M. Martens répond qu'il connaît certains de ces exemples, et qu'il convient de bien les situer. La discussion est comparable à celle que l'on mène à propos d'un autre interdit fondateur, celui de l'inceste.

Certains exemples, qui paraissent démentir ce type de règle générale, ne font souvent que la confirmer.

Ainsi, si les pharaons d'Égypte épousaient leur sœur, c'est parce qu'ils étaient contraints de rester dans le cercle très limité des personnes considérées à l'époque comme des dieux.

Dans des situations exceptionnelles, des amendements peuvent être prévus à ce qui demeure la règle de base.

Cependant, il est vrai que toutes les institutions évoluent, depuis le début des temps.

L'intervenante n'a jamais soutenu que le mariage soit obligatoirement ouvert sur la procréation.

Il a seulement dit que, dans l'évidence anthropologique universelle, le mariage servait à donner une légitimité à des enfants.

Il faut donc bien réfléchir avant de légiférer, et si l'on crée du neuf, il faut employer des mots nouveaux.

M. Mahoux observe que l'on tente toujours de trouver des fondements irréductibles dans l'organisation de la société.

Ainsi en va-t-il par exemple de l'inceste.

Cependant, la conviction de l'intervenante est qu'il n'y a rien qui assoie de manière définitive cet interdit,

een op eugenetische overwegingen gebaseerde maatschappelijke conventie.

Men vindt in de literatuur auteurs die menen dat dit het eerste verbod is en anderen die vinden dat zelfs dat gerelativeerd kan worden.

De heer Martens heeft gesteld dat het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht en het huwelijk tussen personen van verschillend geslacht twee verschillende zaken zijn.

Wanneer we de traditie even buiten beschouwing laten, zien we dat dit vooropstellen een vorm van cirkelredenering is.

Is er werkelijk een fundamenteel verschil tussen beide?

De heer Martens heeft ook verklaard dat een huwelijk in het algemeen wordt aangegaan door personen van verschillend geslacht en dat dit instituut ontstaan is om het nageslacht te legitimeren.

Wat dat laatste betreft is er heel wat veranderd, waarschijnlijk omdat men de seksualiteit heeft losgekoppeld van de conceptie, wat keuzen mogelijk heeft gemaakt die voordien onmogelijk waren.

Hierdoor kon ook de eventuele veroordeling van steriliteit, vooral voor de vrouw, ongedaan worden gemaakt.

Wie immers meent dat het doel van het huwelijk automatisch het hebben van kinderen impliceert, veroordeelt meteen ook steriele paren.

Spreker meent ook uit de woorden van de heer Martens te kunnen afleiden dat hij gemakkelijker zou kunnen aanvaarden dat de term «huwelijk» — in tegenstelling met het historisch argument dat hij gebruikt — zou worden gebruikt voor de heteroseksuele verbintenis zonder kindermens, dan dat hij zou worden gebruikt voor de verbintenis van twee personen van hetzelfde geslacht.

Spreker leidt eruit af dat het bijzonder moeilijk is om dit soort situaties te objectiveren.

De heer Martens onderstreept dat hij nooit heeft willen zeggen dat het voor een paar beter was kinderen te hebben en dat koppels die er geen hadden «minder» een officieel en gehuwd paar zijn dan anderen, hoewel dat op bepaalde tijdstippen in onze geschiedenis wel het geval was.

Spreker heeft alleen antropologisch waargenomen dat in de gekende geschiedenis van de mensheid het instituut dat huwelijk heet of een andere naam heeft, dat een man en een vrouw bindt en dat officieel en ritueel door de maatschappij wordt erkend, dient om kinderen te legitimeren die er al dan niet uit voortspuiten.

De vorige spreker heeft gelijk wanneer hij zegt dat dit alles conventioneel is.

si ce n'est une question conventionnelle d'organisation de la société, à vocation eugénique.

On trouve dans la littérature des auteurs qui estiment qu'il s'agit là de l'interdit premier, et d'autres qui considèrent que même cela peut être relativisé.

M. Martens a posé que le mariage entre personnes de même sexe et le mariage entre personnes de sexes opposés sont deux choses différentes.

Indépendamment de la tradition, dire cela *a priori* est une forme de pétition de principe.

S'agit-il réellement de deux choses fondamentalement différentes?

M. Martens a également déclaré que dans la société, de façon générale, le mariage a lieu entre personnes de sexes différents, et que cette institution était faite pour légitimer la descendance.

Sur ce dernier point, les choses se sont considérablement modifiées, sans doute parce que l'on a séparé la sexualité de la conception, ce qui a permis des choix impossibles auparavant.

Cela a aussi permis de lever la condamnation que pouvait représenter une stérilité, spécialement pour la femme.

En effet, ceux qui considèrent que la finalité du mariage implique de manière automatique la volonté de filiation condamnent par-là même la stérilité dans le couple.

L'intervenant croit pouvoir déduire des propos de M. Martens qu'il accepterait plus facilement que le terme «mariage» continue à désigner l'union hétérosexuelle faite sans volonté de filiation — en contradiction avec l'argument historique qu'il invoque — que de désigner par ce terme l'union de deux personnes de même sexe.

L'intervenant en conclut qu'il est extrêmement difficile d'objectiver ce genre de situation.

M. Martens souligne qu'il n'a jamais voulu dire qu'il était mieux pour un couple d'avoir des enfants, et que ceux qui n'en avaient pas étaient «moins» un couple officiel et marié que les autres, bien qu'il en ait été ainsi à certains moments de notre histoire.

L'intervenant a seulement observé, anthropologiquement, que *de facto*, dans l'histoire connue de l'humanité, l'institution appelée mariage ou autrement, unissant un homme et une femme, et reconnue par le corps social officiellement et rituellement, sert à légitimer des enfants qui en sont ou non issus.

Mais le précédent orateur a raison de dire que tout cela est conventionnel.

Wanneer we op het terrein van de menselijke natuur komen, komen we op het terrein van de cultuur, dat wil zeggen van een reeks codes en conventies die met het verstrijken van de millennia werden uitgevonden en die, aangezien ze door mensen werden gemaakt, door hen kunnen worden gewijzigd.

Niettemin zijn bepaalde codes overal nagenoeg dezelfde, wat doet vermoeden dat ze fundamenteeler zijn en dat men voorzichtig tewerk moet gaan voor men ze wijzigt.

Het feit dat men een jongen of een meisje is impliceert een cultureel model van gecodeerde en willekeurige gedragingen.

Men kan zich echter een maatschappij voorstellen waarin dit gegeven van ondergeschikt belang is, zoals de kleur van de ogen of van het haar.

Het geslacht zou één van de mogelijke verschillen zijn, dat onbeduidend is geworden omdat de techniek al naargelang de behoefte voor de reproductie zorgt, terwijl de mensen verbintenissen sluiten zoals het hen uitkomt.

Het is dus juist dat zelfs het verschil tussen de geslachten relatief is.

En toch is het, genetisch gezien, een objectief verschil, en is het in onze maatschappij fundamenteel, omdat het aan de basis van de identiteit ligt.

De heer Mahoux antwoordt dat dat het probleem niet is. De heer Martens lijkt te denken dat het benoemen van een verbintenis van twee personen van hetzelfde geslacht met de term «huwelijk» systematisch leidt tot het uitwissen van alle verschillen tussen de geslachten.

De heer Martens antwoordt dat hij dat niet wou zeggen. Zijn stelling was dat zulks zou bijdragen tot een ernstige vertroebeling van één van de aanknopingspunten aan de hand waarvan we kunnen weten wij wie zijn.

Woorden geven de identiteit aan. Voor de essentiële zaken is een goede woordkeuze uiterst belangrijk.

Wanneer adoptieouders hun kind hebben wijsge maakt dat ze zijn biologische ouders zijn, heeft dat vaak dramatische gevolgen voor de identiteit en de psychische ontwikkeling van dit kind.

Mevrouw de T'Serclaes verklaart dat het instituut van het huwelijk in de moderne geschiedenis aanvankelijk het monopolie van de kerken was. De burgermaatschappij heeft zich dit instituut willen toe-eigenen, om het uit de invloedssfeer van de religie te halen, de ontregeling van de zeden te voorkomen en een bepaalde maatschappelijke orde in te stellen, meer bepaald wat de kinderen en de overdracht van het patrimonium betreft.

Dès que l'on entre dans le domaine de la nature humaine, on entre dans le domaine de la culture, c'est-à-dire d'une série de codes et de conventions inventés au fil des millénaires et qui, étant créés par les humains, peuvent être changés par eux.

Toutefois, certains codes sont pratiquement les mêmes partout, ce qui donne à penser qu'ils sont plus fondamentaux, et qu'il faut faire preuve de prudence avant de les modifier.

Le fait d'être un garçon ou une fille détermine un moule culturel de comportements codés et arbitraires.

On pourrait cependant imaginer une société où cette donnée serait d'importance secondaire, comme la couleur des yeux ou des cheveux.

Ce serait une différence parmi d'autres, devenue non significative parce que l'état technologique aurait pris en charge la reproduction selon les nécessités, les humains concluant alors des unions comme il leur plairait.

Il est donc exact que même la différence entre les sexes est relative.

Elle est néanmoins objective, notamment sur le plan génétique, et elle est fondamentale dans notre société, où elle se trouve à la base de l'identité.

M. Mahoux répond que là n'est pas le problème. M. Martens a semblé considérer que le fait d'appeler «mariage» une union entre deux personnes de même sexe conduit, systématiquement, à gommer toute différenciation entre les sexes.

M. Martens répond qu'il n'a pas voulu dire cela. Son propos était de souligner que cela contribuerait à brouiller assez gravement l'un des repères qui nous permettent de savoir qui nous sommes.

Les mots sont des marqueurs d'identité. Pour les choses essentielles, leur bon usage est très important.

Ainsi, lorsque les parents adoptifs d'un enfant lui ont fait croire qu'ils étaient ses parents biologiques, cela a souvent des conséquences dramatiques sur l'identité et la vie psychique ultérieure de cet enfant.

Mme de T'Serclaes déclare que, dans le cadre de l'histoire moderne, l'institution du mariage était, au départ, le monopole des églises. La société civile a voulu s'approprier cette institution, pour la sortir du champ des religions, éviter le dérèglement des mœurs et introduire un certain ordre social, notamment en ce qui concerne les enfants et la transmission du patrimoine.

De vraag moet gesteld of dit instituut vandaag nog zijn rol vervult, zelfs voor heteroseksuele paren.

De jongeren verwerpen het immers en huwen steeds minder. Ze verkiezen samen te wonen.

Wat het standpunt van de heer Martens over adoptie door homoparen betreft, vraagt spreekster zich af welke problemen dergelijk geadopteerd kind zou kunnen hebben met betrekking tot zijn biologische afstamming.

De heer Martens antwoordt dat men op klinisch gebied bij die kinderen geen grotere problemen vaststelt dan bij kinderen die bij een heteroseksueel paar opgroeien.

Bij lesbiennes met mannelijke kinderen bijvoorbeeld, stelt men meestal vast dat er wordt op toegezien dat het kind in contact komt met mannelijke identificatiemodellen (oom, vriend van het gezin, ...).

Mevrouw de T'Serclaes zegt dat ze eerder doelde op het invoeren van een afstammingsrechtelijke band tussen een kind en twee mannen of twee vrouwen.

Is dit symbolisch probleem niet even groot als het probleem dat de heer Martens aansneed in verband met het woord «huwelijk».

De heer Martens antwoordt dat inderdaad een onderscheid moet worden gemaakt tussen:

- afstamming in de belangrijkste juridische en psychische betekenis, dat is de afstamming van de feitelijke ouders,
- de symbolische afstamming, vooral van de feitelijke ouders, maar ook van hen die door de maatschappij als de vader en de moeder worden erkend,
- en de genetische afstamming.

Het is van fundamenteel belang dat een kind weet dat het steeds mannelijke erfelijke eigenschappen zal hebben, ook al wordt het door twee vrouwen grootgebracht.

Mevrouw de T'Serclaes antwoordt dat het zijn biologische vader nooit zal kennen indien het verwerkt werd via kunstmatige inseminatie. De donor is dan immers anoniem.

De heer Martens antwoordt dat hetzelfde geldt voor heteroseksuele paren die een beroep doen op kunstmatige inseminatie met een derde als donor.

Mevrouw de T'Serclaes besluit dat duidelijkheid over die diverse vormen van afstamming een must is.

De heer Martens voegt eraan toe dat naarmate een maatschappij meer verschillen bevat waaraan uiting wordt gegeven en die naast elkaar kunnen bestaan, ze rijker is.

Il faut se demander si, aujourd'hui, cette institution remplit encore son rôle, même à l'égard des couples hétérosexuels.

En effet, les jeunes la rejettent et se marient de moins en moins, préférant cohabiter.

En ce qui concerne le point de vue défendu par M. Martens à propos de l'adoption par des couples homosexuels, l'intervenante se demande quels problèmes un enfant ainsi adopté pourrait rencontrer par rapport à sa filiation biologique.

M. Martens répond que, sur le plan clinique, on ne constate pas de problème majeur chez ces enfants, par rapport à ceux éduqués par un couple hétérosexuel.

Dans un couple homosexuel féminin avec enfants masculins, par exemple, on constate en général un grand souci de mettre l'enfant en contact avec des modèles masculins d'identification (oncle, ami de la famille, ...).

Mme de T'Serclaes précise qu'elle visait plutôt le fait d'établir une filiation par rapport à deux hommes ou à deux femmes.

N'y a-t-il pas là un problème symbolique aussi important que celui évoqué par M. Martens à propos du mot «mariage»?

M. Martens répond qu'il est vrai qu'il faut distinguer:

- la filiation au sens juridique et psychique le plus important, qui est la filiation transmise par les parents de fait,
- la filiation symbolique, souvent à l'égard des parents de fait mais aussi à l'égard de ceux qui sont reconnus par la société comme le père et la mère,
- et la filiation génétique.

Il est fondamental qu'un enfant sache qu'il y aura toujours «du masculin» dans son hérité, même s'il est éduqué par deux femmes.

Mme de T'Serclaes répond qu'il ne connaîtra jamais son père biologique, s'il est issu d'une insémination artificielle, où le donneur est anonyme.

M. Martens réplique que la situation est la même pour les couples hétérosexuels qui recourent à l'insémination artificielle par tiers donneur.

Mme de T'Serclaes conclut qu'il faut en tout cas faire preuve de clarté par rapport à ces différents types de filiation.

M. Martens ajoute que l'on peut dire que, plus une société comporte de différences exprimées qui parviennent à fonctionner ensemble, plus elle est riche.

In een totalitaire maatschappij worden de verschillen geleidelijk aan uitgevlakt.

Hoe meer verschillen er zijn, hoe beter, op voorwaarde dat de verschillen niet hiërarchisch worden behandeld.

Assimilatie is een even grote vorm van geweld die in de andere richting gaat.

Mevrouw Staveaux vraagt of men de redenering van de heer Martens niet moet doortrekken en aan de homoseksuele relatie tussen twee mannen een andere naam moet geven dan aan de homoseksuele relatie tussen twee vrouwen.

De heer Martens zegt dat men dat kan doen, maar dat de belangrijkste tegenstelling niet daar zit, maar wel in de homoseksuele of heteroseksuele aard van de relatie.

2. Hoorzitting met de heer Olivier De Schutter, professor aan de UCL

a) Uiteenzetting van de heer Olivier De Schutter

Spreeker verklaart dat het voorliggend probleem over de rechten van de mens gaat en over de discriminatie van homoseksuelen.

Dit probleem bestaat uit twee subproblemen.

Over het eerste bereiken juristen een steeds duidelijkere *consensus*.

De vraag is of het ontbreken van een juridisch kader voor paren van hetzelfde geslacht, dat gelijkwaardig is aan het huwelijk, ze een soortgelijke stabiliteit biedt en dezelfde rechten en plichten omvat, die paren discrimineert.

Het antwoord is bevestigend.

Er zijn steeds meer aanwijzingen dat het niet invoeren van enige juridische structuur waardoor homoseksuelen een verbintenis kunnen aangaan die verwant is met het huwelijk, discriminerend is.

Op 15 juli 2002 heeft het Comité voor de rechten van de mens van de Verenigde Naties de zaak Jocelyn c.s. tegen Nieuw-Zeeland behandeld, waar dit werd bevestigd krachtens artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

Er bestaat hierover ook een resolutie van het Europees Parlement van 8 februari 1994 betreffende gelijke rechten voor homoseksuelen en lesbiennes in de Europese Gemeenschap.

Er bestaan ook twee resoluties uit 2000 van de parlementaire assemblee van de Raad van Europa (nrs. 1470 en 1474).

Dans une société totalitaire, la différence se réduit comme une peau de chagrin.

Plus il y a de différences, mieux cela vaut, à condition que la différence ne soit pas traitée comme une hiérarchie.

L'assimilation constitue une violence symétrique et inverse.

Mme Staveaux demande si, en poussant le raisonnement de M. Martens jusqu'au bout, il ne faudrait pas donner un nom différent à la relation homosexuelle entre deux hommes et à la relation homosexuelle entre deux femmes.

M. Martens répond qu'on pourrait le faire, mais que l'opposition principale ne réside pas là, mais dans le caractère homosexuel ou hétérosexuel de la relation.

2. Audition de M. Olivier De Schutter, professeur à l'UCL

a) Exposé de M. Olivier De Schutter

L'orateur déclare que la question en discussion concerne les droits de l'homme, et le problème de la discrimination envers les homosexuels.

Cette question se subdivise en deux sous-questions.

Sur la première, des réponses se dégagent de manière de plus en plus nette et consensuelle dans la communauté des juristes.

Il s'agit de savoir si l'absence d'un cadre juridique équivalent au mariage au bénéfice des couples de même sexe, qui leur offre une stabilité semblable, et assorti des mêmes droits et obligations, constitue à leur égard une discrimination.

La réponse est positive.

De plus en plus d'indices montrent que l'absence de toute structure juridique permettant aux personnes homosexuelles de se lier l'une à l'autre par des liens proches de ceux que permet le mariage est une discrimination.

Le 15 juillet 2002, le Comité des droits de l'homme des Nations unies a connu d'une affaire Jocelyn et consorts contre la Nouvelle Zélande, où cela a été affirmé sur la base de l'article 26 du Pacte international sur les droits civils et politiques.

Il existe aussi en ce sens une résolution du Parlement européen du 8 février 1994 sur l'égalité des droits des homosexuels et des lesbiennes dans la Communauté européenne.

Il existe également deux résolutions de 2000 de l'assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe (n^{os} 1470 et 1474).

Steeds meer rechterlijke uitspraken bevestigen dat de wetgever verplicht is een regeling te treffen voor homoseksuele paren of, indien dergelijke regeling niet bestaat, de voordelen die voor die echtgenoten bestaan uit te breiden tot partners van hetzelfde geslacht die een duurzaam homoseksueel koppel vormen.

Voorbeelden hiervan zijn de uitspraak van het Canadese Hooggerechtshof (M c/H) van 1999, verscheidene uitspraken van het Zuid-Afrikaans Grondwettelijk Hof, het Hongaars Grondwettelijk Hof en het Israëliësch Hooggerechtshof.

Dat verklaart waarom steeds meer wetgevers sinds ongeveer 1990 wetgevingen goedkeuren die dit juridisch kader bieden [de Deense wet van 7 juni 1989, de Nederlandse wet van 9 november 2001 betreffende het geregistreerd partnerschap, de Franse wet van 15 november «*relative au pacte civil de solidarité*» (PACS), de Duitse wet van 16 februari 2001 die ertoe strekt een einde te maken aan de discriminatie van homoseksuele paren en die het levenspartnerschap instelt, de Portugese wet, de Zwitserse wet, enz.].

De eerste conclusie is dat men de huidige toestand van koppels waarvan de partners van hetzelfde geslacht zijn, moet herzien.

De wet van 23 november 1998, die de wettelijke samenwoning invoert, is ontoereikend en blijft duidelijk achter bij veel van de hierboven vermelde wetten.

Het kader van rechten en plichten dat hij biedt, is niet volledig genoeg.

Wanneer we willen beslissen of dergelijke wetgeving geschikt is, mogen we niet uit het oog verliezen dat homoseksuelen, anders dan heteroseksuelen, niet kunnen huwen en dat ze dus tevreden moeten zijn met dit alternatief, dat bijgevolg alle waarborgen moet bieden om als gelijkwaardig aan het huwelijk te kunnen worden beschreven.

Partners van een homoseksueel koppel hebben recht op een kader waarbinnen zij de stabiliteit kunnen uitdrukken die zij hun relatie wensen te geven.

De tweede subvraag over discriminatie is het moeilijkst.

Kan het feit dat homoseksuelen uitgesloten zijn van het huwelijk eigenlijk discriminatie worden genoemd?

In zijn advies over het wetsontwerp tot openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht dat de regering in juni 2001 heeft ingediend, antwoordt de Raad van State negatief op die vraag.

Het standpunt van de Raad van State roept twee bedenkingen op.

Om te beginnen behoudt de wetgever zijn beoordelingsruimte. Hij kan streven naar gelijkheid, ook al is

De plus en de plus de décisions jurisprudentielles affirment l'obligation pour le législateur d'aménager une situation au bénéfice des couples homosexuels ou, à défaut d'une telle institution disponible, l'obligation d'étendre les bénéfices reconnus aux conjoints, aux partenaires de même sexe dans les couples homosexuels stables.

Ainsi en va-t-il d'une décision de la Cour suprême du Canada (M c/H) de 1999, de plusieurs décisions de la Cour constitutionnelle d'Afrique du Sud, de la Cour constitutionnelle hongroise, et de la Cour suprême d'Israël, par exemple.

Cela explique que depuis 1990 environ, de plus en plus de législateurs adoptent des législations qui offrent ce cadre juridique (loi danoise du 7 juin 1989 et loi hollandaise du 9 novembre 2001 sur le partenariat enregistré, loi française du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité, loi allemande du 16 février 2001 visant à mettre un terme aux discriminations envers les couples homosexuels et créant des partenariats de vie, loi portugaise, loi suisse, etc.).

La première conclusion est qu'il faut revoir la situation actuelle des couples de même sexe.

La loi du 23 novembre 1998, qui instaure la cohabitation légale, est insuffisante, et nettement en-deçà de beaucoup des législations précitées.

Elle n'offre pas un cadre suffisamment complet de droits et obligations.

Au moment de décider si ce genre de législations est adéquat, il ne faut jamais oublier qu'à la différence des hétérosexuels, les homosexuels n'ont pas accès au mariage, et qu'ils sont donc confinés à cette alternative qui leur est offerte, et qui doit dès lors prévoir toutes les garanties pour pouvoir être décrite comme équivalente au mariage.

Les partenaires au sein de couples homosexuels ont droit à un cadre qui leur permette de traduire la stabilité à laquelle ils destinent leur couple.

La deuxième sous-question relative à la discrimination est la plus délicate.

Peut-on qualifier de discrimination l'impossibilité pour les homosexuels d'avoir accès au mariage?

À cette question, le Conseil d'État répond par la négative, dans l'avis qui a suivi le dépôt par le gouvernement, en juin 2001, de son projet de loi ouvrant le mariage aux homosexuels.

Ce point de vue du Conseil d'État appelle deux remarques.

La première est que le législateur conserve sa marge d'appréciation. Il peut agir dans le sens de l'égalité,

er geen grondwettelijke of internationale rechtspraak die hem daartoe dwingt.

Mensenrechten zijn een dynamisch begrip.

Gelijkheid kan verder gaan dan wat het niet-discriminatiebeginsel inhoudt.

Door het huwelijk open te stellen voor homo-seksuele koppels, draagt de Belgische wetgever bij tot de bevordering van volledig gelijke rechten, ongeacht de seksuele geaardheid van de personen.

Anderzijds zal het advies van de Raad van State wellicht over vijf tot tien jaar achterhaald zijn. Heel wat ontwikkelingen op het vlak van de internationale mensenrechten geven aan dat het verbod voor homo-seksuelen om te huwen, spoedig als discriminerend zal worden beschouwd.

Voor die veronderstelling zijn er vier argumenten.

Om te beginnen is er het arrest van het Europees Hof voor de rechten van de mens van 11 juli 2002, in de zaak *Christine Goodwyn versus Verenigd Koninkrijk*.

Mevrouw Goodwyn was een transseksueel die van het vrouwelijk naar het mannelijk geslacht overstapte.

Volgens het Engels recht mocht zij niet huwen met haar partner, met wie zij samenleefde.

De 17 rechters van de grote kamer van het Hof, die enkel vergadert over principiële kwesties, beslisten unaniem dat hier artikel 12 van het EVRM werd geschonden. Het gaat om een ommekeer in vergelijking met de arresten van 1986, 1990 en 1998 over het Verenigd Koninkrijk, die ervan uitgingen dat het recht om te huwen het traditionele huwelijk tussen personen van verschillend geslacht betrof.

Spreker verwijst naar § 98 van het arrest-Goodwyn dat eerst verwijst naar de arresten van 1986, 1990 en 1998 en vervolgens stelt dat het Hof, «als het de situatie in 2002 opnieuw bekijkt, opmerkt dat artikel 12 mannen en vrouwen het recht garandeert om te huwen en een gezin te stichten.

Het tweede aspect is echter geen voorwaarde voor het eerste. De onmogelijkheid voor een koppel om een kind te verwekken of op te voeden mag op zich geen reden zijn om het eerste aspect van het recht te verbieden, namelijk het recht om te huwen.

De uitoefening van het recht om te huwen heeft sociale, persoonlijke en juridische gevolgen.

Het recht is onderworpen aan de interne wetten van de verdragsluitende Staten, maar de beperkingen die eruit voortvloeien, mogen dat recht niet zodanig inperken dat de kern ervan wordt aangetast».

Het arrest bevestigt dus dat het huwelijk een grondrecht van het individu is, dat losstaat van de mogelijkheid tot voortplanting.

même s'il n'est pas tenu de le faire en vertu d'une jurisprudence constitutionnelle ou internationale.

Les droits de l'homme sont une notion dynamique.

L'égalité peut être poursuivie au-delà de ce qu'exige l'interdiction des discriminations.

En ouvrant le mariage aux couples homosexuels, le législateur belge contribuera à la promotion de la pleine égalité des droits, indépendamment de l'orientation sexuelle des personnes.

D'autre part, il est probable que, dans cinq à dix ans, l'avis du Conseil d'État sera dépassé. Beaucoup d'évolutions dans le droit international des droits de l'homme indiquent que l'interdiction pour les homosexuels d'avoir accès au mariage pourrait, demain, constituer une discrimination.

Quatre arguments plaident en ce sens.

Tout d'abord, la Cour européenne des droits de l'homme a rendu, le 11 juillet dernier, un arrêt dans l'affaire *Christine Goodwyn contre Royaume-Uni*.

Mme Goodwyn était une transsexuelle, passée du sexe féminin au sexe masculin.

Il lui était interdit, selon le droit anglais, d'épouser sa compagne avec qui elle vivait en couple.

À l'unanimité des 17 juges de la grande chambre de la Cour, réunie uniquement pour les affaires de principe, la Cour constate une violation de l'article 12 de la CDEH. Il s'agit d'un revirement de jurisprudence par rapport à des arrêts de 1986, 1990 et 1998 concernant le Royaume-Uni, qui considéraient que le droit de se marier visait le mariage traditionnel entre personnes de sexe différent.

L'orateur renvoie au § 98 de l'arrêt Goodwyn qui, après s'être référé aux arrêts de 1986, 1990 et 1998, énonce: «Réexaminant la situation en 2002, la Cour observe que par l'article 12 se trouve garanti le droit fondamental pour un homme et une femme de se marier et de fonder une famille.

Toutefois, le second aspect n'est pas une condition du premier et l'incapacité pour un couple de concevoir ou d'élever un enfant ne saurait en soi passer pour le priver du droit visé par la première branche de la disposition en cause, le droit de se marier.

L'exercice du droit de se marier emporte des conséquences sociales, personnelles et juridiques.

Il obéit aux lois nationales des États contractants, mais les limitations qui en résultent ne doivent pas le restreindre ou le réduire d'une manière ou à un degré qui l'atteindrait dans sa substance même.»

Cet arrêt confirme que le mariage est un droit fondamental de l'individu, indépendamment de la capacité de procréer.

Het erkent ook dat een huwelijk vandaag de dag wordt aangegaan met het oog op sociale erkenning veeleer dan met het oog op de voortplanting.

In de zaak-Cosset had de Nederlandse rechter bij het Hof in 1990 een afwijkende mening. Hij zei « dat het huwelijk meer is dan een seksuele vereniging, en dat het vermogen om seksuele betrekkingen te hebben dus niet essentieel is.

Ook personen die niet of niet meer in staat zijn zich voort te planten of seksuele betrekkingen te hebben, kunnen naar een huwelijk verlangen en ook daadwerkelijk huwen.

Dat komt omdat het huwelijk veel meer is dan een verbintenis waarin seksuele betrekkingen gerechtvaardigd zijn en die bedoeld is om zich voort te planten.

Het is een rechtsfiguur die een vaste juridische relatie creëert tussen de echtgenoten onderling en tussen de echtgenoten en derden.

Doordat zij in de echt verbonden zijn, tonen echtgenoten aan de buitenwereld dat hun relatie gebaseerd is op intense menselijke emoties, op een wederzijdse en exclusieve belofte en op standvastigheid.

Het is een soort gemeenschap waarin de intellectuele, spirituele en emotionele banden minstens even belangrijk zijn als de fysieke banden.»

Ten tweede is geen enkele instelling, ook al zou het een getrouwe kopie betreffen, geschikt om het huwelijk te vervangen als het gaat om de maatschappelijke erkenning van homoseksuelen.

In de eerste plaats is dat zo om symbolische redenen. Hoe meer het instituut dat voor homoseksuelen in het leven wordt geroepen, zal verschillen van het huwelijk in de mate waarin het stabiliteit garandeert, hoe moeilijker het zal worden om de discriminatie van homoseksuelen te rechtvaardigen.

Maar als het instituut dichter bij het huwelijk aansluit, zullen koppels van hetzelfde geslacht het als een belediging beschouwen dat het «echte» huwelijk voor hen niet toegankelijk is. Zo zullen zij nog meer gemarginaliseerd worden en zullen de clichés die over hen bestaan, in stand worden gehouden.

Zo zouden we terugkeren naar de gelaakte «gescheiden maar gelijk» doctrine die tussen 1896 en 1954 in het Amerikaanse grondwettelijk recht de scheiding van rassen mogelijk maakte, op voorwaarde dat de verschillende rassen over evenveel comfort konden beschikken.

Dat argument gebruikt rechter Lemmelin van het Hoogerechtshof van Quebec (district Montreal) in een vonnis van 6 september 2002.

Het Hof bevestigt dat de weigering om het huwelijk open te stellen een discriminatie inhoudt op grond

Il affirme que la signification du mariage aujourd'hui est de l'ordre de la reconnaissance sociale avant que d'être le lieu de la procréation.

Il faut rappeler que le juge néerlandais à la Cour, dans une opinion dissidente, disait en 1990, dans l'affaire Cosset: «Le mariage est bien plus qu'une union sexuelle, et la capacité d'avoir des rapports sexuels ne lui est dès lors pas essentielle.

Les personnes qui ne sont pas ou plus capables de procréer ou d'avoir des rapports sexuels peuvent aussi désirer se marier et se marier effectivement.

Cela s'explique par le fait que le mariage représente bien plus qu'une union légitimant les rapports sexuels et visant à la procréation.

C'est une institution de droit qui crée une relation juridique fixe entre les conjoints, de même qu'entre ceux-ci et les tiers.

À travers les liens du mariage, les conjoints indiquent au monde extérieur que leur relation est fondée sur des émotions humaines intenses, un engagement réciproque exclusif, et un élément de permanence.

C'est en outre une sorte de communauté dans laquelle les liens intellectuels spirituels et émotionnels sont au moins aussi essentiels que les attaches physiques.»

Le second argument est qu'aucune institution, même si elle en constituait la copie conforme, ne pourrait remplacer le mariage du point de vue de la reconnaissance sociale des homosexuels.

Pour des raisons symboliques, tout d'abord. Plus l'institution créée pour les homosexuels sera éloignée du mariage quant à la stabilité qu'elle assure, plus difficile à justifier sera la discrimination envers les homosexuels.

Mais plus cette institution sera proche du mariage, et plus le refus de laisser les couples de même sexe accéder au mariage représentera pour eux comme une injure, contribuant à leur «ghettoïsation» et à la perpétuation de stéréotypes négatifs à leur égard.

On recréerait ainsi cette doctrine honnie de «séparés mais égaux» qui, entre 1896 et 1954, dans le droit constitutionnel américain, justifiait la séparation des races, pourvu que les wagons des uns et des autres soient dotés des mêmes qualités de confort.

C'est l'argument que retient le juge Lemmelin, de la Cour supérieure du Québec (district de Montréal) dans un jugement du 6 septembre 2002.

Dans ce jugement, la Cour affirme que le refus d'accès au mariage constitue une discrimination

van seksuele geaardheid die in strijd is met artikel 15 van het Canadese Handvest van rechten en vrijheden (gelijkheidsbeginsel).

Volgens de auteur van het arrest maakt het niet uit dat sedert juli 2002 de «burgerlijke unie» (wettelijke samenwoning) openstaat voor homoseksuelen in Quebec (wet van 8 juni 2002).

In deze zaak-Hendrickx en Lebœuf *versus* de procureur-generaal van Quebec betreffende homoseksuelen die reeds 30 jaar samenleven, verklaart het Hof dat «deze wetten bepaalde grove onrechtvaardigheden corrigeren en de maatschappelijke aanvaarding van een nieuwe realiteit bekrachtigen. Het blijft zo dat de heren Hendrickx en Lebœuf niet het recht hebben met elkaar te trouwen, precies omdat zij niet voldoen aan de vereiste van heteroseksualiteit. Zij hebben evenmin de mogelijkheid om te kiezen in welke vorm zij hun relatie willen beleven. De eisers kunnen een feitelijke verbintenis aangaan, met de bijhorende economische voordelen die de wetgever onlangs heeft toegekend.

In Quebec kunnen zij sedert juli 2002 hun relatie officieel maken door een «burgerlijke unie» aan te gaan waarbij zij soortgelijke rechten en plichten krijgen als andere koppels. Zij krijgen echter nog steeds geen toegang tot het huwelijk, een belangrijk instituut in onze maatschappij. Nog steeds volgens het Hof zou een wettelijke bepaling die hen uitsluit van een belangrijk instituut als het huwelijk, negatief kunnen overkomen. Dat zij nog maar eens verschillend behandeld worden, draagt bij tot de bestending van hun anders-zijn.

Ten slotte is het daarom volgens het Hof gerechtvaardigd te stellen dat hier gediscrimineerd wordt en in strijd met het Canadees Handvest van rechten en vrijheden wordt gehandeld.»

Als geen enkel instituut evenwaardig kan zijn aan het huwelijk, is dat niet alleen om symbolische redenen.

Het is ook omdat de wetgever, door de openstelling van het huwelijk voor homoseksuelen koppels, die koppels een erkenning geeft waardoor zij makkelijker de voordelen zullen kunnen verkrijgen die gehuwde koppels over het algemeen en met name in het buitenland, genieten.

Er wordt vaak gezegd dat het internationaal privaatrecht de erkenning van koppels van hetzelfde geslacht en hun toegang tot het huwelijk in de weg staat, maar eigenlijk is het omgekeerde waar.

Is de echtscheiding verworpen met als argument dat Ierland een scheiding niet erkent? Is de invoering van de volle adoptie uitgesteld omdat die niet wereldwijd erkend wordt?

Integendeel: door homoseksuele koppels te laten huwen bevestigt de Staat klaar en duidelijk ten over-

fondée sur l'orientation sexuelle contraire à l'article 15 de la Charte canadienne des droits et libertés (la clause d'égalité).

Selon l'auteur de l'arrêt, il est indifférent à cet égard que, depuis juillet 2002, l'union civile soit ouverte aux homosexuels au Québec (loi du 8 juin 2002).

Dans cette affaire Hendrickx et Lebœuf contre le procureur général du Québec, relative à des homosexuels vivant ensemble depuis 30 ans, la Cour déclare: «Ces lois corrigent certaines iniquités et confirment une acceptation sociale d'une nouvelle réalité. Il demeure que MM. Hendrickx et Lebœuf, n'ont pas le droit de se marier parce qu'ils ne satisfont pas à l'exigence précise d'hétérosexualité. Ils sont aussi privés de choisir dans quel type d'union ils veulent vivre leur relation. Les requérants peuvent poursuivre une union de fait, avec les bénéfices économiques récemment octroyés par les législateurs.

Au Québec, depuis juillet 2002, ils peuvent officialiser leur relation en s'engageant dans l'union civile, qui accorde des droits et obligations semblables à tous les couples. Mais on leur refuse toujours l'accès au mariage, une institution importante dans notre société. Une disposition législative les excluant d'une institution civile aussi importante que le mariage peut être reçue comme un signal négatif. Cette différence de traitement additionnelle contribue à la perpétuation de leur statut particulier.

C'est ce qui justifie le constat de discrimination fondé sur la Charte canadienne des droits et libertés.»

Si aucune institution ne peut rivaliser avec le mariage, ce n'est pas seulement pour des raisons symboliques.

C'est aussi parce qu'en accordant l'accès au mariage aux couples homosexuels, le législateur leur accorde une reconnaissance qui facilitera l'acquisition des avantages reconnus aux couples mariés en général, et notamment à l'étranger.

On dit souvent que le droit international privé est un obstacle à la reconnaissance des couples de même sexe et à l'accès au mariage des homosexuels, mais c'est l'inverse qui est vrai.

A-t-on refusé le divorce sous prétexte que l'Irlande ne le reconnaissait pas? A-t-on postposé la création de l'adoption plénière sous prétexte qu'elle ne pouvait pas bénéficier d'une reconnaissance universelle?

Au contraire, en accordant le mariage aux couples homosexuels, l'État affirme très clairement à l'égard

staan van andere Staten dat hij deze verbintenis volledig erkent en dat hij erop rekt dat de echtgenoot in het buitenland gebruik kan maken van de mogelijkheid tot gezinshereniging of van de sociale voordelen die normaal gesproken in dat land gelden voor de echtgenoot van het andere geslacht.

Deze redenering wordt geïllustreerd door een arrest van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen van 31 mei 2001 (D. en Koninkrijk Zweden *versus* de Raad van de Europese Unie).

De Raad van de Europese Unie had geweigerd een persoon met een partner van hetzelfde geslacht met wie hij krachtens de Zweedse wet van 23 juni 1994 een geregistreerd partnerschap was aangegaan, gelijk te schakelen met een gehuwde ambtenaar.

Zou de oplossing dezelfde geweest zijn als Zweden het burgerlijk huwelijk toegankelijk had gemaakt voor homoseksuele koppels?

Dat valt te betwijfelen.

Indien Zweden het recht om te huwen had toegekend aan homoseksuelen, zou de ambtenaar gehuwd voor de Zweedse wet — de enige die geldt voor het persoonlijk statuut — dit voordeel toegekend hebben aan de partner van hetzelfde geslacht.

Het derde argument is dat men de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht meer en meer als een gelijkheidsvereiste is gaan beschouwen. Dat is dan ook de ratio van de Nederlandse wet van december 2000 die op 1 april 2001 in werking is getreden.

Ook twee vonnissen van Canadese rechtbanken steunen op dat argument: de voormelde zaak-Hendrick van 6 september 2002, en het arrest-Alpern van het Hoogerechtshof van de provincie Ontario van 12 juli 2002.

Tegen beide vonnissen is een beroep ingesteld.

Binnenkort zal het Nederlands Europees parlements lid Joke Subel een ontwerpverslag over de toestand van de grondrechten in de Europese Unie ter goedkeuring voorleggen.

De stemming in plenaire zitting is gepland voor december 2002.

Bij paragraaf 54 van het voorstel van resolutie vermeldt het verslag dat het Europees Parlement de lidstaten aanbeveelt niet-echtelijke relaties te erkennen, zowel tussen personen van verschillend geslacht als tussen personen van hetzelfde geslacht, en aan dergelijke relaties dezelfde rechten toe te kennen als de rechten die voortvloeien uit het huwelijk.

Paragraaf 55 roept de lidstaten op de mogelijkheid te bestuderen om het huwelijk tussen personen van eenzelfde geslacht toe te staan en vraagt de Europese Unie de wederzijdse erkenning van niet-echtelijke

des autres États qu'il veut reconnaître cette forme d'union de la manière la plus complète possible, et qu'il entend, par exemple, que l'époux puisse bénéficier à l'étranger du regroupement familial ou des avantages sociaux normalement réservés au seul conjoint de sexe opposé des résidents.

Un arrêt rendu par la Cour de Justice des Communautés européennes le 31 mai 2001 (D. et Royaume de Suède contre le Conseil de l'Union européenne) illustre ce propos.

En l'espèce, le Conseil de l'Union européenne avait refusé d'assimiler au fonctionnaire marié — au sens du statut des fonctionnaires de la Communauté européenne — le compagnon de même sexe qui avait conclu un partenariat enregistré selon la loi suédoise du 23 juin 1994.

La solution aurait-elle été la même si la Suède avait ouvert aux couples de même sexe le mariage civil?

On peut en douter.

Si la Suède avait reconnu le droit au mariage aux homosexuels, le fonctionnaire marié au regard de la loi suédoise — seule pertinente en termes de statut personnel — aurait ouvert cet avantage au partenaire de même sexe.

Le troisième argument est que l'on tend de plus en plus à interpréter comme une exigence de l'égalité l'ouverture du mariage aux couples de même sexe. C'est là la ratio de la loi néerlandaise du 21 décembre 2000 entrée en vigueur le 1^{er} avril 2001.

C'est aussi ce que disent deux décisions des juridictions canadiennes: l'affaire Hendrickx du 6 septembre 2002 déjà citée, ainsi que l'arrêt Alpern rendu par la Cour supérieure de Justice de la province de l'Ontario le 12 juillet 2002.

Ces deux décisions sont frappées d'appel.

Dans quelques jours, la députée néerlandaise au Parlement européen, Mme Joke Subel, va proposer l'adoption d'un projet de rapport sur la situation des droits fondamentaux dans l'Union européenne.

Le vote est prévu en séance plénière pour décembre 2002.

Ce rapport énonce, au § 54 de la proposition de résolution: «Le Parlement européen recommande aux États membres de reconnaître les relations non maritales, tant entre personnes de sexe différent qu'entre personnes de même sexe et d'associer à ce type de relations des droits égaux à ceux qui découlent du mariage.»

Le § 55 invite les États membres à étudier la possibilité d'autoriser le mariage entre personnes de même sexe et demande instamment à l'Union européenne d'inscrire à l'agenda politique la reconnaissance

relaties en van het huwelijk van personen van hetzelfde geslacht op de politieke agenda te plaatsen, en concrete voorstellen hierover te formuleren.

Met andere woorden, de opvattingen over niet-discriminatie op grond van de seksuele geaardheid zijn momenteel sterk aan het veranderen.

Het huwelijk wordt meer en meer beschouwd als het resultaat van een zeer eenvoudige eis van de homoseksuelen: het recht op gelijkheid.

Het vierde argument is dat het ontzeggen van het huwelijk aan koppels van hetzelfde geslacht niet alleen een discriminatie inhoudt op grond van de seksuele geaardheid, maar ook op grond van het geslacht.

Dat is niet alleen het geval als men de eerste vorm van discriminatie als een onderdeel van de tweede beschouwt.

Een man mag niet trouwen met zijn levensgezel, alleen op grond van zijn geslacht.

Dat is niet minder een discriminatie omdat zowel mannen als vrouwen er het slachtoffer van zijn.

In de Verenigde Staten waren in sommige Staten interraciale huwelijken verboden tot in 1967.

Volgens deze Staten was er geen sprake van discriminatie omdat het verbod zowel voor blanken als voor zwarten gold.

Het Hooggerechtshof van de Verenigde Staten heeft deze redenering ontkracht in het arrest-Loving *versus* Virginia van 1967.

Op grond van deze vier argumenten meent spreker dat de voorliggende kwestie in positieve zin opgelost zal worden door andere instanties.

Volgens hem moet men echter niet zo lang wachten om te handelen.

Een laatste opmerking betreft de delicate vraag of een huwelijk zonder mogelijkheden op het vlak van de afstamming en van de adoptie nog wel een huwelijk genoemd mag worden.

Maar hoelang zal dat nog duren?

Op 26 februari 2002 heeft het Europees Hof voor de rechten van de mens het arrest-Fraité *versus* Frankrijk uitgesproken.

De heer Fraité is een verklaard homoseksueel die wegens zijn homoseksualiteit geen toelating kreeg om een kind te adopteren. De Franse wet bepaalt echter dat alleenstaanden adoptierecht hebben.

Het arrest wordt soms verkeerd begrepen. In werkelijkheid waren zes van de zeven rechters bereid dat als een vorm van discriminatie te beschouwen.

mutuelle des relations non maritales et du mariage entre personnes de même sexe et d'élaborer des propositions concrètes en la matière.

En d'autres termes, la compréhension des exigences de la non-discrimination sur base de l'orientation sexuelle se transforme aujourd'hui sous nos yeux.

De plus en plus, partout, l'accès au mariage est compris comme l'aboutissement de la revendication très simple des homosexuels: le droit à l'égalité.

Le quatrième argument est que si l'impossibilité pour les couples de même sexe d'accéder au mariage peut constituer une discrimination en raison de l'orientation sexuelle, elle pourrait aussi constituer une discrimination fondée sur le sexe.

Cela n'est pas seulement vrai si l'on considère la seconde comme incluant la première.

Un homme ne peut épouser son compagnon, et ce en raison de son seul sexe.

Pareille situation n'est pas moins une discrimination parce que les hommes comme les femmes en sont victimes.

Aux États-Unis, jusqu'en 1967, un certain nombre d'États interdisaient les mariages interraciaux.

Ces États invoquaient, à l'appui de leur thèse d'absence de discrimination, le fait que cette interdiction frappait tant les Blancs que les Noirs.

La Cour suprême des États-Unis a invalidé ce raisonnement dans un arrêt Loving contre Virginia de 1967.

Ces quatre arguments incitent l'orateur à penser que très bientôt, la question aujourd'hui en discussion sera tranchée dans un sens affirmatif par d'autres instances.

Il ne croit pas qu'il soit nécessaire d'attendre ce moment pour agir.

Une dernière remarque concerne la question délicate de savoir s'il est de bonne technique de qualifier de mariage un mariage «au rabais», privé des règles relatives à la filiation et à l'adoption.

Mais combien de temps cela tiendra-t-il?

Le 26 février 2002, la Cour européenne des droits de l'homme a rendu un arrêt Fraité contre la France.

M. Fraité est un homosexuel déclaré, à qui avait été refusé l'agrément d'adoption en raison de son homosexualité. Or, la loi française reconnaît l'adoption à des personnes seules.

L'arrêt est parfois mal lu. En réalité, six des sept juges étaient prêts à reconnaître dans cette situation une discrimination.

Uiteindelijk heeft het Hof besloten dat er geen schending van de gecombineerde artikelen 14 en 8 van het EVRM was, omdat drie rechters van oordeel waren dat artikel 14 niet van toepassing is op dat soort toestanden, omdat dit artikel geen eigen werkingssfeer heeft, en dat bijgevolg het toepassingsgebied van artikel 14 beperkt is tot de bescherming van de rechten en vrijheden die in het verdrag erkend worden.

Dat arrest kan in verband gebracht worden met een ander arrest van het Europees Hof van de rechten van de mens, het arrest *Silva Mutta versus Portugal* van 21 december 1999 over het hoederecht van een homoseksuele ouder. Luidens dat arrest is er geen verband tussen iemands homoseksualiteit en zijn persoonlijke, inzonderheid opvoedkundige, kwaliteiten.

Het zou bovendien paradoxaal zijn de toegang tot het huwelijk te ontzeggen met het argument dat die toegang niet volledig is.

Moet men een gedeeltelijke gelijkheid weigeren omdat een volledige gelijkheid nog niet mogelijk is?

Spreker stelt ten slotte voor de redenering om te keren. Tot nu toe heeft men zich afgevraagd wat de gevolgen zouden zijn van de erkenning van het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht.

Laten wij die vraag omkeren.

Die erkenning blijven weigeren zal ten minste twee gevolgen hebben.

Ten eerste zal dat het stereotiepe denkbeeld versterken dat relaties tussen homoseksuelen per definitie onzeker en onstabiel zijn, en dat homoseksualiteit minderwaardig is.

Mensen met homoseksuele neigingen zouden die neigingen kunnen onderdrukken uit angst om gemarginaliseerd te worden.

In onze huidige samenleving is het zelfmoordcijfer bij jonge homoseksuelen veel hoger dan bij jonge heteroseksuelen.

Het is niet omdat hun leed psychisch is, dat het minder reëel is.

Wie kan dit leed willen, en beweren dat homoseksuelen dit moeten ondergaan in naam van de integriteit van het instituut van het huwelijk en van de verheerlijking ervan.

b) *Bespreking*

De heer Mahoux vindt het interessant dat spreker het probleem vanuit een minder symbolisch-culturele invalshoek benadert.

La Cour conclut finalement à l'absence de violation des articles 14 et 8 combinés de la CEDH, parce que trois des juges estimaient que l'article 14 n'était pas applicable à ce genre de situations, ne bénéficiaient pas d'une application indépendante et ayant donc un champ d'application limité à la protection des droits et libertés que reconnaît la convention.

Cet arrêt se situe dans la ligne d'un autre arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme, l'arrêt *Saliero da Silva Mutta c/le Portugal*, du 21 décembre 1999, qui affirme à propos du droit de garde d'un parent homosexuel, qu'il n'y a aucun rapport entre l'homosexualité vécue par une personne et ses qualités personnelles, notamment éducatives.

En outre, il serait paradoxal que l'on refuse l'accès au mariage sous prétexte que cet accès ne serait pas entier.

Faut-il refuser l'accès à l'égalité partielle, sous prétexte que l'accès à l'égalité totale est impossible pour l'instant?

Enfin, l'orateur propose de renverser le raisonnement. On se demande quelles pourraient être les conséquences de la reconnaissance de l'accès au mariage aux personnes de même sexe.

Posons-nous la question inverse.

Le refus d'un tel accès produira au moins deux conséquences.

Tout d'abord, cela nourrira le stéréotype selon lequel les relations entre homosexuels seraient par définition précaires, instables, et que l'homosexualité serait moins digne de reconnaissance que l'hétérosexualité.

Cela pourrait aussi inciter certaines personnes qui ont une tendance homosexuelle à nier cette tendance par crainte de la marginalisation qu'elle pourrait entraîner.

Le taux de suicide chez les jeunes homosexuels est aujourd'hui, dans nos sociétés, nettement plus élevé que chez les jeunes hétérosexuels.

Ces souffrances, pour être psychologiques, n'en sont pas moins réelles.

Qui peut vouloir ces souffrances, et qui peut affirmer qu'elles peuvent être infligées aux homosexuels au nom de l'intégrité de l'institution du mariage, de sa fétichisation et de sa naturalisation?

b) *Discussion*

M. Mahoux trouve intéressant que l'orateur aborde le problème par un biais moins symbolico-culturel.

Het leed dat zonet ter sprake kwam, heeft op zich evenveel waarde als het leed dat mensen wordt aangedaan die in de war raken door het gebruik van een zelfde begrip voor dingen die zij als verschillend beschouwen.

De huidige discussie heeft niet tot doel uit te zoeken wat goed is en wat niet, maar wel welke politieke meerderheden er gevormd kunnen worden en voor welke ontwerpen.

Er wordt gestreefd naar de afschaffing van alle discriminaties.

De heer Mahoux vraagt spreker wat hem het meest discriminerend lijkt: de huidige weigering om homoseksuelen in het huwelijk te laten treden, of het openstellen van dit huwelijk voor homoseksuelen zonder daar gevolgen aan te verbinden wat afstamming en adoptie betreft.

Het zou wel erg vreemd zijn wanneer samenwonende homoseksuele koppels konden adopteren — aangezien daar geen verbod op bestaat — terwijl diezelfde koppels, eenmaal gehuwd, dit niet meer zouden mogen.

Wat betreft de vragen met betrekking tot de adoptie, komt het de heer De Schutter voor dat het veeleer aan de heer Renchon toekomt hierop te antwoorden.

Wel wenst spreker te antwoorden op de twee andere punten.

De heer De Schutter denkt echt niet dat men het psychologische lijden van homoseksuelen ten gevolge van de discriminatie die zij denken te ondervinden, op dezelfde voet kan plaatsen als het leed dat sommigen zou treffen wanneer het huwelijk niet meer gereserveerd zou zijn voor heteroseksuele koppels. Dat zou precies hetzelfde zijn als zeggen dat racistische gevoelens evenveel respect moeten krijgen als de gevoelens van de mensen die gediscrimineerd worden wegens hun huidskleur.

De heer Mahoux heeft ook gevraagd of het openstellen van het huwelijk voor homoseksuelen, maar dan wel met een aantal beperkingen geen even grote discriminatie is als de weigering om het huwelijk toegankelijk te maken voor koppels van hetzelfde geslacht. Symbolen zijn nuttig. Het is beter het huwelijk toe te staan, al is het dan met bepaalde beperkingen, dan het gewoon uit te sluiten. Symbolen zijn belangrijk.

De heer Van Quickenborne komt terug op de discussie met betrekking tot de symbolen. Het woord huwelijk is beladen volgens sommige sprekers. Zou de oplossing er niet in bestaan om het woord huwelijk als zodanig te laten vallen en bijvoorbeeld te kiezen voor het woord trouwverbintenis, zowel voor homo's als hetero's?

Spreker meent dat degene die vandaag aarzelingen vertonen noodzakelijkerwijze achterop lopen. Dege-

Les souffrances dont il vient d'être fait état ont, en soi, autant de valeur que celles causées aux personnes qui seraient perturbées par l'utilisation d'un même vocable pour des choses qu'elles considèrent comme différentes.

Le débat actuel ne tend pas à définir ce qui est bon ou ce qui ne l'est pas, mais à déterminer quelles majorités politiques peuvent se dégager, et en faveur de quel projet.

On tente d'évoluer vers la suppression des discriminations.

L'intervenant demande à l'orateur ce qui lui paraît le plus discriminatoire: le refus actuel d'accès au mariage pour les homosexuels, ou l'octroi de cet accès sans y lier de conséquences en matière de filiation et d'adoption.

Il serait assez extraordinaire que des couples homosexuels cohabitant aient accès à l'adoption, en l'absence de disposition contraire, alors que les mêmes couples, une fois mariés, n'y auraient plus droit.

Quant aux questions relatives à l'adoption, il semble à M. De Schutter que c'est plutôt à M. Renchon qu'il revient d'y répondre.

Il tient toutefois à répondre aux deux autres points.

M. De Schutter ne croit vraiment pas que l'on puisse mettre sur un même pied la souffrance psychologique des homosexuels face à la discrimination dont ils reçoivent l'impression qu'ils font l'objet, à la souffrance qu'éprouveraient certains lorsque le label de mariage ne sera plus réservé aux seuls couples hétérosexuels. C'est exactement comme de dire que les sentiments racistes mériteraient une égale considération que les sentiments des personnes discriminées en raison de la couleur de leur peau.

M. Mahoux a également posé la question de savoir si la discrimination dans le fait d'accorder le mariage aux couples de même sexe, mais amputé de certaines règles, ne serait pas aussi grave que la discrimination que résulterait du refus d'ouvrir aux couples de même sexe l'institution du mariage. Les symboles ont une importance. Il vaut mieux un mariage amputé de certaines conséquences qu'une exclusion pure et simple de l'institution. Les symboles importent.

M. Van Quickenborne revient sur la discussion relative aux symboles. Selon certains intervenants, le mot mariage est lourd de sens. La solution ne consisterait-elle pas à supprimer le mot mariage en tant que tel et à opter par exemple pour «engagement matrimonial», tant pour les homosexuels que pour les hétérosexuels?

L'intervenant estime que ceux qui font actuellement montre d'hésitation sont fatalement à la traîne.

nen die vandaag tegen het huwelijk zijn maar een geregistreerd partnerschap willen, waren waarschijnlijk gisteren tegen het geregistreerd partnerschap. Daarom is spreker verheugd dat de heer De Schutter degenen die vandaag een stap verder willen zetten, juridisch ondersteunt.

Een derde element is de problematiek van de adoptie. Er zijn twee soorten adoptie; er zijn kinderen die geboren worden in een bestaand homokoppel, maar ook kinderen die oorspronkelijk zijn geboren in een bestaand heterokoppel, waarbij een der partners op een bepaald moment beslist een relatie aan te gaan met een persoon van hetzelfde geslacht en de kinderen mee te nemen. Welke vorm van adoptie is het meest aangewezen als men elke vorm van discriminatie wenst uit de weg te gaan? Het laatst geschetste geval kan zich ook voordoen in een heterokoppel. Ook dan is adoptie door de nieuwe partner niet mogelijk.

Mevrouw De Schamphelaere is onder de indruk van de aangehaalde internationale rechtspraak. Hoe kan men echter verklaren dat er op dit moment slechts één land ter wereld werkelijk het huwelijk heeft opengesteld voor homokoppels en de juridische discriminatie op deze wijze heeft opgelost? Blijft er in andere landen enkel de symbolische discriminatie over?

Mevrouw de T'Serclaes benadrukt dat de heer De Schutter vertrekt van het begrip «discriminatie» en de toegang tot een aantal instellingen, waaronder het huwelijk. De tijden zijn echter veranderd. Het huwelijk wordt tegenwoordig door de heteroseksuelen ter discussie gesteld. Het is dus de taak van de parlementsleden om een samenlevingsmodel te creëren dat minder strikt is dan het huwelijk en niet alleen voor homoseksuelen.

Een modernere reflectie is noodzakelijk, bijvoorbeeld ook over de loskoppeling burgerlijk en kerkelijk huwelijk. Het komt spreekster voor dat de wens van de homo's te huwen niet het huwelijk als instelling betreft, maar wel de gevolgen die deze instelling met zich meebrengt.

Mevrouw Nyssens verwondert zich over het verschil tussen aangehaalde wetgeving en aangehaalde jurisprudentie. Alle wetgevingen, behalve de Nederlandse, opteren voor een andere vorm van samenleven dan het huwelijk. De jurisprudentie, nationaal en internationaal, blijkt een andere mening toegedaan en wil de discussie over de problematiek heropenen. Hoe valt dit te verklaren, als men aanneemt dat de wetgeving, via het parlement, de neerslag is van de culturele inzichten van de meerderheid van de bevolking.

Verder vraagt spreekster zich af of het Belgisch Arbitragehof reeds werd geconfronteerd met deze problematiek.

Ceux qui sont aujourd'hui contre le mariage et favorables à un partenariat enregistré, étaient sans doute opposés hier au partenariat enregistré. C'est pourquoi l'intervenant se réjouit que M. De Schutter soutienne juridiquement ceux qui aujourd'hui veulent faire un pas en avant.

La problématique de l'adoption est un troisième élément. Il existe deux types d'adoption; il y a des enfants qui sont nés au sein d'un couple homosexuel existant, mais il y a aussi des enfants qui sont nés au sein d'un couple hétérosexuel existant, dont un des partenaires a décidé, à un moment donné, d'engager une relation avec une personne du même sexe et d'emmener les enfants. Quel est le type d'adoption le plus indiqué si l'on souhaite éliminer toute forme de discrimination? Le cas esquissé en dernier lieu peut aussi se produire chez un couple hétérosexuel. L'adoption par le nouveau partenaire n'est pas non plus possible dans ce cas.

Mme De Schamphelaere est frappée par la jurisprudence internationale invoquée. Comment peut-on toutefois expliquer qu'il n'y ait actuellement qu'un seul pays au monde à avoir véritablement ouvert le mariage aux couples homosexuels et à avoir résolu de cette manière la discrimination juridique? Ne subsiste-t-il, dans les autres pays, que la discrimination symbolique?

Mme de T'Serclaes souligne que M. De Schutter part de la notion de discrimination et de l'accès à un certain nombre d'institutions, notamment celle du mariage. Les temps ont cependant évolué. L'institution du mariage est aujourd'hui mise en cause par les hétérosexuels. Il incombe donc aux parlementaires d'organiser un modèle de vie en commun moins rigide que celui du mariage, non seulement pour les homosexuels.

Une réflexion plus moderne s'impose, par exemple sur la séparation entre le mariage civil et le mariage religieux. Il semble à l'intervenante que le désir des homosexuels de se marier est lié non pas au mariage en tant qu'institution, mais aux effets de cette institution.

Mme Nyssens est étonnée de la différence entre la législation invoquée et la jurisprudence invoquée. Toutes les législations, sauf celle des Pays-Bas, optent pour une autre forme de vie commune que le mariage. Il s'avère que ce choix n'est partagé ni par la jurisprudence nationale ni par la jurisprudence internationale qui veulent rouvrir la discussion sur la problématique. Comment peut-on l'expliquer si l'on admet que la législation traduit, par l'intermédiaire du Parlement, les vues culturelles de la majorité de la population?

L'intervenante se demande par ailleurs si la Cour d'arbitrage belge a déjà été confrontée à cette problématique.

De heer Van Quickenborne stelde dat de term «huwelijk» zo sterk beladen en allerhande connotaties oproept, zodat men zich de vraag kan stellen of men niet beter afstapt van deze term.

Op deze opmerking antwoordt de heer De Schutter dat deze mogelijke oplossing in hem nog niet is opgekomen en dat het trouwens niet aan hem toekomt zulke keuze te maken. Dit is een optie die de wetgever moet nemen. Hij zou deze oplossing wel eigenaardig vinden. Is men dan zo bang om de instelling van het huwelijk te openen voor homoseksuelen dat men nog verkiest het huwelijk af te schaffen? Dit zou hem voorkomen als een falen van het democratisch debat.

Mevrouw De Schamphelaere en mevrouw Nyssens verwezen allebei naar het feit dat enkel de Nederlandse wetgever heeft geopteerd voor de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht. Andere wetgevers opteerden voor een niet-maritale samenlevingsvorm. Volgens spreker is dit te wijten aan de zeer sterke traditie waarmee het huwelijk gaat gepaard. Het feit dat het huwelijk zo een sterke symbolische waarde heeft, maakt het ook zo belangrijk voor partners van hetzelfde geslacht tot deze instelling kunnen toe te treden.

Op de opmerking van mevrouw de T'Serclaes waarbij het belang van het huwelijk werd in vraag gesteld, aangezien de meeste koppels man-vrouw niet meer wensen te huwen, antwoordt spreker dat het belangrijk is dat mensen die willen samenleven een keuzemogelijkheid hebben. Het kan goed zijn dat slechts weinig homokoppels zullen huwen, maar dit is van minder belang. Het is wel belangrijk dat zij zelf kunnen uitmaken welke de meest gepaste vorm is om aan hun samenleving te geven.

Spreker gaat akkoord met de noodzaak van diversiteit van juridische omkadering van de samenlevingsvormen. Dit betekent echter niet dat men het huwelijk als instelling niet moet openstellen voor homo's. Dit is een ander debat. Het gaat niet op dat men de homo's alle gevolgen wil verlenen die aan het huwelijk zijn verbonden, maar dat de term huwelijk wordt voorbehouden voor partners met verschillend geslacht. Dit is een echte discriminatie.

3. Hoorzitting met de heer Renchon, professor aan de UCL

a) Uiteenzetting door de heer Renchon

De heer Renchon verduidelijkt dat hij niet naar de Senaat is gekomen om een pleidooi te houden voor het ene of ander standpunt. Het debat is belangrijk. aldus zal hij tijdens zijn uiteenzetting geen standpunt verdedigen, maar wel aanstippen welke vragen er zijn.

M. Van Quickenborne a affirmé que le terme «mariage» est tellement lourd de sens et comporte des connotations tellement diverses que l'on peut se demander s'il ne serait pas préférable de ne plus l'utiliser.

M. De Schutter répond à cet égard qu'il n'avait pas encore pensé à cette solution possible et qu'il ne lui appartient d'ailleurs pas de la choisir. Le choix en la matière appartient au législateur. Il n'en trouve pas moins ladite solution singulière. Aurait-on tellement peur d'ouvrir l'institution du mariage aux homosexuels que l'on préférerait la supprimer? L'on se trouverait, selon lui, devant un échec du débat démocratique.

Mme De Schamphelaere et Mme Nyssens ont toutes deux fait allusion au fait que seul le législateur néerlandais a choisi d'ouvrir le mariage aux homosexuels. D'autres législateurs ont opté pour une forme de communauté non maritale. Selon l'intervenante, cette option est imputable à la très forte tradition qui entoure le mariage. C'est parce que le mariage a une valeur symbolique aussi forte, qu'il est tellement important que des partenaires du même sexe puissent accéder à cette institution.

Mme de T'Serclaes ayant fait remarquer que l'importance du mariage est mise en cause du fait que la plupart des couples homme-femme ne souhaitent plus se marier, l'intervenante lui déclare qu'il est essentiel que des personnes qui désirent vivre ensemble aient la possibilité de choisir. Il se pourrait très bien que peu de couples homosexuels se marient, mais c'est d'importance secondaire. Ce qui importe, c'est qu'ils puissent déterminer eux-mêmes quelle est la meilleure forme qu'ils puissent donner à leur vie en commun.

L'intervenant est d'accord sur la nécessité de diversifier l'encadrement juridique des formes de vie commune. Cela ne signifie toutefois pas qu'il ne faut pas ouvrir le mariage en tant qu'institution aux homosexuels. Il est question de deux débats différents. Il est inacceptable que l'on veuille accorder aux homosexuels tous les effets liés au mariage tout en réservant le terme mariage, pour désigner l'union entre deux partenaires de sexe différent. On peut parler d'une véritable discrimination.

3. Audition de M. Renchon, professeur à l'UCL

a) Exposé de M. Renchon

M. Renchon précise qu'il n'est pas venu au Sénat pour tenir un plaidoyer en faveur de l'un ou l'autre point de vue. Le débat est important. Il ne défendra donc pas, dans son exposé, telle ou telle position, mais relèvera les questions qui se posent.

De discussie is complex, moeilijk en voornamelijk politiek. Spreker onderschrijft de stelling dat het echte probleem te maken heeft met de afstamming en niet met het huwelijk.

Spreker maakt twee inleidende opmerkingen.

In de kringen van juristen en politici is men het eens over de absolute noodzaak van een volwaardig statuut voor de homoseksuelen. Dit statuut geeft hun, binnen de partnerrelatie — en niet binnen de afstammingsrelatie — dezelfde rechten en dezelfde plichten als gehuwden. De vraag is of dit partnerschap, wat het begin en het einde ervan betreft, wel op het huwelijk geïnspireerd moet zijn. Dit is een politieke keuze.

De tweede inleidende vraag betreft de discriminatie. Voor bepaalde juristen en voor de Raad van State is het ondenkbaar te spreken over «discriminatie» waar het de toegang tot een instelling betreft die per definitie de verbintenis tussen een man en een vrouw inhoudt. Het probleem is dus niet te vergelijken met de problematiek van het interraciale huwelijk. De vraag is of er geen nieuwe instelling moet komen, die voor homoseksuelen en heteroseksuelen dezelfde is. Het gaat meer om een politieke kwestie en niet om juridische discriminatie. Er zijn helemaal geen internationale juridische verplichtingen die België ertoe verbinden om het huwelijk open te stellen voor mensen van hetzelfde geslacht. Er is eventueel een politieke mogelijkheid.

Spreker verwijst naar het standpunt van de Raad van State, die zegt dat het voorstel incoherent is vanuit juridisch oogpunt.

Men zou eveneens kunnen zeggen dat er ook een incoherentie bestaat op politiek vlak doordat het probleem van de afstamming in het voorstel niet wordt geregeld (zie interventie van de heer Mahoux). De Raad van State gaat niet zover.

Hij wijst alleen op het probleem van de juridische incoherentie. Daartoe moet men zich voor de geest halen wat het huwelijk betekent binnen het familierecht en wat de afstamming betekent in alle huidige teksten van het Burgerlijk Wetboek. Het voorstel verandert niets aan deze teksten, die het huwelijk beschouwen als meer dan de relatie tussen een koppel; het is de maatschappelijke en juridische organisatie van een duurzame relatie tussen een man en een vrouw en van de plaats waar een kind wordt opgevangen, wiens afstamming langs moeders- en vaderszijde vaststaat. Het huwelijk betreft dus zowel het echtpaar als het ouderpaar.

Vanuit maatschappelijk en juridisch oogpunt kunnen we er niet van uitgaan dat het huwelijk enkel

Le débat est complexe et difficile et est essentiellement politique. L'orateur est d'accord avec les interventions qui tentent à considérer que le vrai problème est celui de la filiation et non celui du mariage.

L'intervenant soulève deux observations préalables.

Dans la communauté des juristes et dans la communauté politique il y a un consensus pour considérer aujourd'hui qu'il est indispensable qu'il y ait un statut à part entière pour les homosexuels. Ce statut leur accorde dans la relation du couple, non pas dans la relation de filiation, les mêmes droits, les mêmes devoirs, donc un statut équivalent à celui du mariage. La question se pose de savoir si la célébration et la dissolution du partenariat doivent être calquées sur le processus du mariage. Il s'agit là d'un choix politique.

Une deuxième question préalable concerne la discrimination. Pour certains juristes et pour le Conseil d'État il est impensable de parler de discrimination pour l'accès à une institution dont la définition même est qu'elle est l'union d'un homme et d'une femme. Ce problème est donc fondamentalement différent du problème des mariages interraciaux. La question est de savoir s'il ne faut pas créer une institution nouvelle qui serait identique pour les homosexuels et les hétérosexuels. Il s'agit plutôt d'une question politique et non d'une discrimination juridique. Il n'y a pas de contraintes juridiques internationales quelconques qui obligerait la Belgique à ouvrir le mariage à des personnes du même sexe. Il y a une éventuelle opportunité politique.

L'intervenant renvoie à la position du Conseil d'État, qui consiste à dire que la proposition est incohérente d'un point de vue juridique.

On pourrait également prétendre qu'elle est incohérente d'un point de vue politique en ce qu'elle ne règle pas le problème de la filiation (voir l'intervention de M. Mahoux). Le Conseil d'État ne va pas si loin.

Il soulève uniquement le problème de l'incohérence juridique. Pour cela, il faut bien se rappeler de ce que signifie en droit de la famille le mariage et ce que signifie la filiation, dans tous les textes du Code civil actuel. La proposition ne modifie en rien ces textes, qui considèrent que le mariage n'est pas seulement une relation de couple; ce n'est pas seulement l'organisation sociale et juridique d'une relation de couple, mais bien l'organisation sociale et juridique à la fois d'une relation de couple durable et à la fois d'un lieu d'accueil d'un enfant dont la filiation sera maternelle et paternelle. Le mariage couvre aussi bien le couple conjugal que le couple parental. Le législateur estime que le mariage recouvre la dimension de conjugalité et celle de parentalité.

D'un point de vue juridique et social, on ne peut pas considérer que le mariage n'est plus que la rela-

bestaat uit een duurzame relatie tussen twee mensen. Juridisch gezien bevat het instituut van het huwelijk ook een aspect afstamming en ouderschap. Hiervan kunnen vele voorbeelden worden gegeven. Dat aspect wordt bijvoorbeeld symbolisch vertaald in de overhandiging van het huwelijksboekje, waarin de naam van de echtgenoten en van de kinderen wordt vermeld. Dat wil niet zeggen dat het huwelijk de voortplanting tot doel heeft.

Het huwelijk, zoals het is opgevat in het Burgerlijk Wetboek en de internationale verdragen, is een maatschappelijke instelling die rekening houdt met mogelijke nakomelingen en met de structuren voor de opvang van een kind. Zo impliceert het huwelijk het vermoeden van vaderschap, het recht op adoptie; bij de regeling van de echtscheiding wordt rekening gehouden met de belangen van de kinderen; hetzelfde geldt voor de regeling met betrekking tot de gemeenschap van goederen.

De afstamming is gebaseerd op het model van de dubbele afstamming — van moeders en vaderszijde (zie opdeling in het Burgerlijk Wetboek). De identiteit van het kind wordt gekenmerkt door die dubbele afstamming. Men is de zoon of dochter van een man en een vrouw; deze opvatting is nooit in twijfel getrokken.

In een rechtssysteem waar het huwelijk zowel het samenleven van een koppel als het voortplantingsaspect organiseert, en waar de afstamming, — een onderdeel van de identiteit — steeds een man en een vrouw veronderstelt is het logisch dat de Raad van State het voorstel onsamenhangend acht. Dat is geen waardeoordeel. Om dit voorstel enige zin te geven, moeten eerst de definitie en de gevolgen van het huwelijk en de opvattingen over de afstamming (moeder en vader) veranderen. Dat lijkt spreker een juiste redenering.

Als men het huwelijk wil openstellen voor homoseksuelen en een identiek instituut wil creëren voor homo- en heteroseksuelen, zijn er slechts twee juridisch-technische oplossingen mogelijk: men wijzigt of het huwelijk, of de afstamming. Zelf in politiek opzicht, kan men beter duidelijke en samenhangende standpunten innemen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om alle gevolgen die aan het huwelijk verbonden zijn inzake de afstamming en de kinderen af te schaffen (geen huwelijksboekje meer, geen vermoeden van vaderschap, geen adoptie van rechtswege voor gehuwden, geen regelingen over de kinderen meer inzake echtscheiding en huwelijksstelsel, enz.). Het huwelijk wordt dan beschouwd als een relatie tussen twee mensen. Het probleem van de kinderen staat dan volledig los van het juridisch statuut van de ouders.

Spreker heeft er dan wel moeite mee dat zulk instituut nog huwelijk wordt genoemd. Eigenlijk gaat het dan om een partnerschap, voor iedereen.

tion durable entre deux êtres humains. Une dimension de filiation, de parentalité est également juridiquement présente dans l'institution du mariage. De multiples exemples peuvent être donnés. Symboliquement, par exemple, cette dimension est présente lors de la célébration, avec la remise du carnet de mariage, qui comprend la mention du nom des époux et la mention du nom des enfants. Ceci ne veut pas dire que le mariage a pour but la procréation.

Le mariage tel que conçu dans le Code civil et dans les conventions internationales, est l'institution sociale qui prend en compte les possibles effets procréatifs et structures d'accueil d'un enfant. Ainsi, le mariage ouvre la présomption du paternité, et le droit à l'adoption; le divorce est organisé dans la perspective de la prise en compte des intérêts des enfants; le régime de communauté prend compte des intérêts des enfants.

La filiation est conçue sur le modèle de la double filiation maternelle et paternelle (voir subdivision dans le Code civil). L'identité de l'enfant est marquée par la double appartenance, filiation maternelle et paternelle. On est considéré comme fils ou fille d'un homme et d'une femme; cette conception n'a jamais été mise en cause.

Dans un système juridique où le mariage est à la fois l'organisation de la vie d'un couple et l'organisation de l'aspect procréatif de cette union, et dans un système où la filiation, en termes d'identité, ne se conçoit qu'à l'égard d'un homme et d'une femme, il est logique que le Conseil d'État dise que la proposition est incohérente. Ceci n'implique pas de jugement de valeur. Avant que le projet ait un sens, il faut d'abord changer la définition et les effets du mariage et la conception de la filiation (maternelle et paternelle). Ce raisonnement semble correct.

D'un point de vue juridique, si l'on veut ouvrir le mariage aux homosexuels et créer une institution identique pour les homosexuels et les hétérosexuels, il n'y a que deux solutions techniques: soit on change le mariage, soit on change la filiation. Même d'un point de vue politique, il vaut mieux prendre des positions claires et cohérentes. Il est possible de supprimer par exemple tous les effets liés au mariage en matière de filiation et d'enfants (plus de carnet de mariage, plus de présomption de paternité, plus d'adoption ouverte de plein droit aux personnes mariées, plus de règles dans le divorce et dans le régime matrimonial qui concernent les enfants, etc.). Le mariage sera donc considéré comme la relation de deux êtres humains. Le problème des enfants est alors totalement indépendant du statut juridique de leurs parents.

Dans cette hypothèse, l'intervenant a du mal à accepter que l'on qualifie encore cette institution de mariage. Il s'agit alors, en fait, d'un partenariat, ouvert à tous.

De tweede oplossing bestaat erin de afstamming langs moeders- en vaderszijde af te schaffen. De identiteit van het kind kan dan zonder problemen voortvloeien uit de afstamming van twee personen van hetzelfde geslacht.

Spreker besluit dat het niet onsamenhangend is om het huwelijk open te stellen voor homoseksuelen als de grondslagen van het huwelijk of de afstamming worden gewijzigd. Het huwelijk en de kinderen kunnen dan van elkaar worden losgekoppeld en het statuut van de kinderen kan later worden behandeld.

De vraag is of het instituut van het huwelijk dan wel de afstamming moet worden gewijzigd.

Tot slot wil spreker wijzen op de gevolgen van de politieke keuze die kan worden gemaakt. Wat het huwelijk betreft, vraagt hij zich in het licht van het toenemend aantal echtscheidingen en eenoudergezinnen af of onze maatschappij wel zoveel waarde moet blijven hechten aan een maatschappelijke instelling met een voortplantingsaspect, die door sommigen wordt beschouwd als de meest geschikte plaats om een kind op te voeden en te socialiseren. Is het politiek wenselijk om de instelling van het huwelijk te blijven verbinden met het ouderschap en de socialisering van kinderen? Of moet de maatschappij niet langer een standpunt innemen en het bestaande huwelijksmodel verlaten zodat de band tussen de relatie van het koppel en de socialisering van de kinderen wordt verbroken? Dat is een politieke keuze die moet worden gemaakt en waarbij veel op het spel staat: men mag het lijden van de kinderen niet onderschatten.

Wat de afstamming betreft, moet men zich afvragen of een oplossing wenselijk is waarbij het niet langer uitmaakt of men het kind is van twee mannen, twee vrouwen of van een man en een vrouw. Spreker ziet geen verband tussen de vraag of homoseksuelen moeten worden uitgesloten van eenouderadoptie door een vrijgezel en de vraag of men het kind kan zijn van twee mannen of twee vrouwen. In dat laatste geval gaat het om de juridische vraag naar de identiteit van een kind. De politieke vraag is of een kind ooit kan worden beschouwd als het kind van twee mannen of twee vrouwen. Als men het huwelijk openstelt voor homoseksuelen, zonder het instituut te wijzigen, moet men aanvaarden dat zij samen een kind kunnen adopteren, en dat zij het kind, als ouderpaar, zijn identiteit geven en socialiseren. Het is de verantwoordelijkheid van de politici om deze normatieve keuze te maken. Een laatste opmerking betreft de problematiek van het verschillende geslacht als zodanig. Spreker meent dat er ook hier een politieke vraag rijst die men niet uit de weg mag gaan, namelijk of homoseksualiteit psychisch en maatschappelijk gezien, net hetzelfde is als heteroseksualiteit. Militante homoseksuelen beweren dat er geen verschil is tussen de liefdesrelatie van een homoseksueel, respectievelijk van een heteroseksueel koppel. De relatie tussen twee homoseksuelen is dezelfde als die tussen

La deuxième solution est de supprimer la filiation paternelle et maternelle. Cette option consiste à dire qu'un enfant peut parfaitement avoir une identité qui découle d'une double filiation du même sexe.

L'intervenant conclut que, si l'on modifie les bases du mariage ou si l'on modifie les bases de la filiation, il n'est plus incohérent d'ouvrir le mariage aux homosexuels. On peut alors parfaitement dissocier mariage et enfants, le statut des enfants pouvant être traité à un autre moment.

La question est de savoir s'il faut changer l'institution du mariage ou s'il faut changer la filiation.

En dernier lieu, l'orateur souhaite faire apparaître les questions liées au choix politique qui pourrait être fait. En ce qui concerne le mariage, il se pose la question, devant la multiplication des divorces et de situations de familles monoparentales, de savoir si notre société doit continuer ou non à valoriser une institution sociale qui comprend un aspect procréatif et qui est considérée par certains comme le lieu le plus adéquat pour un enfant d'être éduqué et socialisé. Est-il politiquement opportun de conserver un aspect de parentalité et de socialisation des enfants dans l'institution du mariage? Ou est-il préférable que la société ne prenne plus parti et faut-il abandonner le modèle de mariage et dire qu'il n'y a plus de lien entre la relation de couple et la socialisation des enfants? Ceci est un choix politique à faire. L'enjeu est très considérable; il ne faut pas sous-estimer la souffrance des enfants.

En ce qui concerne la filiation, la question se pose de savoir s'il faut s'orienter vers une solution où le fait d'être l'enfant de deux hommes, de deux femmes ou d'un homme et une femme, est pareil. L'orateur souligne que pour lui, il n'y a aucun lien entre la question de savoir si dans une adoption monoparentale, célibataire, il faut écarter les homosexuels et la question de savoir si on va nommer un enfant comme étant l'enfant de deux hommes ou de deux femmes. Dans ce dernier cas, il s'agit de la question juridique de déterminer l'identité d'un enfant. La question politique est de savoir si on peut accepter de faire en sorte qu'un enfant soit nommé comme étant l'enfant de deux hommes ou de deux femmes. Si on ouvre le mariage aux homosexuels, sans pour autant changer l'institution, il faut accepter qu'ils peuvent ensemble adopter un enfant, qui sera l'enfant du couple parental qui va lui donner son identité et qui va le socialiser. Il s'agit d'une responsabilité politique de faire ce choix de normes. Une dernière réflexion concerne la problématique de la différence des sexes en tant que telle. L'orateur est d'avis qu'il y a là également une question politique qui ne peut être écartée, notamment celle de savoir si l'homosexualité est exactement la même chose en termes psychiques et sociaux que l'hétérosexualité. Les militants homosexuels revendiquent qu'il n'y ait pas de différence entre la relation

twee heteroseksuelen. Spreker heeft daar zijn twijfels bij. Hij vraagt zich af of onze maatschappij niet voor een andere uitdaging staat, namelijk gelijkheid en gelijkwaardigheid scheppen zonder daarom alles als «hetzelfde» te moeten bestempelen. Een homoseksueel koppel is geen heteroseksueel koppel. Zij zijn gelijk en hebben dezelfde waardigheid, maar zij zijn niet hetzelfde.

b) *Gedachtewisseling*

De heer Monfils herinnert eraan dat België een land van compromissen is en dat een oplossing kan worden gevonden.

De heer Renchon stelt voor hetzij het huwelijk, hetzij de afstamming te wijzigen. Het voorliggende voorstel stelt het huwelijk open voor homoseksuelen maar sluit de mogelijkheid van afstamming uit. Is dat een aanvaardbaar compromis?

Mevrouw de T'Serclaes vindt dat het juridische compromis in het voorliggende voorstel de grootst mogelijke verwarring creëert. De begrippen man en vrouw uit het Burgerlijk Wetboek worden vervangen door het woord «echtgenoot», waardoor het huwelijk, wat de echtverbintenis betreft, gelijk wordt voor homoseksuelen en heteroseksuelen. Het logische gevolg van het huwelijk, de afstamming, wordt echtgenoten van hetzelfde geslacht ontzegd. Dat is heel dubbelzinnig.

Welke gevolgen heeft dit soort huwelijk buiten België? Welke waarde heeft het huwelijk van mensen van hetzelfde geslacht buiten het Belgische grondgebied?

Een derde vraag betreft het identiteitsprobleem. Hoe wordt de afstamming bepaald wanneer een vrouw die met een andere vrouw gehuwd is, zwanger wordt? Wat indien de vader het vaderschap opeist?

Mevrouw De Schamphelaere verwijst naar het voorstel van professor Gerlo, dat schriftelijk aan de commissie werd bezorgd en luidt als volgt:

«Ik ben geen voorstander van de «openstelling» van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht. Een «homo»-huwelijk is geen «hetero»-huwelijk: er is geen kans op voortplanting, er is geen maatschappelijk toekomstperspectief. Een van de hoekstenen van het huwelijk, de vaderschapsregel — de echtgenoot is de vader van het kind van de moeder — ontbreekt.

Meer algemeen ben ik het niet eens met een bepaalde «moderne» strekking in de rechtsleer die het geslachtsonderscheid niet alleen uit het relatie-

d'amour au sein d'un couple homosexuel et la relation d'amour au sein d'un couple hétérosexuel. La relation entre deux homosexuels doit alors être identique à la relation entre deux hétérosexuels. L'orateur éprouve une certaine hésitation à cet égard. Il se demande si notre société n'est pas confrontée à un autre enjeu qui est de parvenir aujourd'hui à créer de l'égalité et de la dignité identique sans pour autant entrer dans une nomination qui soit de l'ordre du «même». Un couple homosexuel n'est pas un couple hétérosexuel. Ils sont égaux et ont la même dignité, mais ils ne sont pas les «mêmes».

b) *Échange de vues*

M. Monfils rappelle que la Belgique est une terre de compromis et qu'une solution pourra être apportée.

M. Renchon suggère de modifier le mariage ou de modifier la filiation. La proposition à l'examen ouvre la mariage aux homosexuels en niant toute possibilité de filiation. Est-ce un compromis acceptable?

Mme de T' Serclaes est d'avis que le compromis juridique de la proposition à l'examen crée une ambiguïté totale. Les notions de mari et de femme dans le Code civil sont remplacées par le mot «époux», ce qui implique que, dans l'aspect de conjugalité, le mariage devient identique pour les homosexuels et les hétérosexuels. Par contre, la suite logique du mariage, la filiation, est niée pour les époux du même sexe. Ceci est ambigu.

Quelles sont les conséquences et les effets de ce type de mariage en dehors de la Belgique? Quelle est la valeur du mariage entre personnes du même sexe en dehors du territoire belge?

Une troisième question concerne le problème de l'identité. Comment la filiation est elle établie si une femme mariée à une autre femme est enceinte? *Quid* si le père réclame la paternité?

Mme De Schamphelaere renvoie à la proposition du professeur Gerlo, qui a été transmise par écrit à la commission et est rédigée comme suit:

«Je ne suis pas partisan de l'«ouverture» du mariage à des personnes de même sexe. Un mariage entre homosexuels n'est pas un mariage entre hétérosexuels: il n'y a pas de possibilité de procréation, pas de perspective d'avenir sociale. Une des pierres angulaires du mariage, la règle de la paternité — le mari est le père de l'enfant de la mère — fait défaut.

D'une manière plus générale, je ne puis souscrire à une certaine tendance «moderne» dans la doctrine, qui vise à écarter la différenciation sexuelle non seule-

recht, maar ook uit het afstammingsrecht (en uit het recht in het algemeen) wil weren; het recht moet zoveel mogelijk aansluiten bij het leven.

Wel moeten partners van hetzelfde geslacht een beschermingsstatuut kunnen genieten, gelijkwaardig aan dat van het huwelijk. Het lijkt mij zelfs niet nodig hun het gebruik van de term «huwelijk» en «echtgenoot» te ontzeggen; ik kan mij goed voorstellen dat mensen met een innige band niet als «geregistreerde partners» door het leven willen gaan.

Juridisch zou dit alles zich kunnen vertalen als volgt: titel V van het boek I van Burgerlijk Wetboek «Het huwelijk» wordt titel V.1. «Het huwelijk tussen personen van verschillend geslacht».

Naast titel V.1 wordt een titel V.2 «het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht» ingevoerd, met dezelfde pleegvormen en gevolgen, uitgezonderd de bepalingen van artikel 315-318 van het Burgerlijk Wetboek (vaderschapsregel).»

De heer Van Quickenborne wenst terug te komen op de problematiek van de afstamming. Hij gaat ermee akkoord dat de openstelling van het huwelijk voor homoseksuelen onlosmakelijk is verbonden met een regeling voor de kinderen. Dit kan inderdaad gebeuren via de wijziging van het instituut van het huwelijk, hetzij via de wijziging van het instituut van de afstamming. De vraag is te weten hoever men moet gaan indien men het instituut van de afstamming wenst te wijzigen. Moet men er een minimalistische visie op nahouden waarbij de mogelijkheid van afstamming ook wordt opengesteld bij het duo-moederschap, of opteert men voor de maximalistische visie die de stelling huldigt van het meerouderschap?

Het meerouderschap gaat een stap verder en regelt ook de situatie waarbij een derde een afstammingsband kan hebben met een kind uit bijvoorbeeld een vroegere relatie van zijn partner.

Een tweede vraag betreft het geregistreerd partnerschap of de trouwverbintenis. Indien de Senaat ervoor opteert het huwelijk niet open te stellen voor homo's en kiest voor een ander instituut, zoals het geregistreerd partnerschap, is het dan uitgesloten de regels voor afstamming en adoptie in dat partnerschap te laten opnemen?

Mevrouw Nyssens vindt het eigenaardig dat het hele familierecht in vraag gesteld wordt naar aanleiding van een verzoek tot sociale erkenning van de homogemeenschap.

Met betrekking tot de afstamming heeft spreekster een zeer concrete vraag. De heer Martens pleitte voor de adoptie om de afstamming en de juridische band tussen kinderen en homoseksuele ouders vast te stel-

ment du droit des relations, mais aussi du droit de la filiation (et du droit en général); le droit doit se rattacher, autant que possible, à la vie réelle.

Il convient toutefois que des partenaires de même sexe puissent bénéficier d'un statut équivalent à celui du mariage et leur offrant une protection. Il ne me semble même pas nécessaire de leur refuser l'utilisation des termes «mariage» et «conjoint»; je peux sans problème concevoir que des gens unis par un lien intime ne souhaitent pas être qualifiés de «partenaires enregistrés».

D'un point de vue juridique, cela pourrait se traduire de la façon suivante: le titre V du livre I^{er} du Code civil, intitulé «Du mariage», devient le titre V.1. «Du mariage entre personnes de sexe différent».

À la suite du titre V.1, on crée un titre V.2 «Du mariage entre personnes de même sexe», comprenant les mêmes formalités et effets, hormis les dispositions qui figurent aux articles 315 à 318 du Code civil (présomption de paternité).» (*Traduction*)

M. Van Quickenborne souhaite revenir sur la question de la filiation. Il est d'accord pour dire que l'ouverture du mariage aux homosexuels va obligatoirement de pair avec une réglementation en ce qui concerne les enfants. Celle-ci peut effectivement se faire par une modification de l'institution soit du mariage, soit de la filiation. La question est de savoir jusqu'où il faut aller si l'on souhaite modifier l'institution de la filiation. Doit-on s'en tenir à une vision minimaliste, dans laquelle la filiation serait aussi possible dans le cas d'une «co-maternité», ou opte-t-on pour une vision maximaliste, dans laquelle serait posé le principe de pluriparentalité?

La pluriparentalité va plus loin et règle également la situation dans laquelle un tiers peut avoir un lien de filiation avec un enfant issu, par exemple, d'une relation antérieure de son partenaire.

Une deuxième question concerne le partenariat enregistré ou l'engagement de fidélité. Si le Sénat choisit de ne pas ouvrir le mariage aux homosexuels et opte pour une autre institution, comme le partenariat enregistré, est-il alors exclu que les règles de la filiation et de l'adoption soient intégrées dans ce partenariat?

Mme Nyssens trouve singulier de remettre en question l'ensemble du droit de la famille à l'occasion d'une demande de reconnaissance sociale de la communauté homosexuelle.

L'intervenant a une question très concrète à propos de la filiation. M. Martens a plaidé en faveur de l'adoption comme moyen de sceller la filiation et le lien juridique entre des enfants et des parents homo-

len. Kan de heer Renchon hiermee instemmen? Is adoptie daarvoor het meest aangewezen?

De heer Renchon had het over «maatschappelijk ouderschap». Kan het instituut van de adoptie juridisch worden aangewend om een oplossing te vinden voor het nieuwe probleem van de juridische band tussen de kinderen en de homoseksuele ouders?

De heer Istasse meent dat de boot niet al te zeer mag overladen worden. Indien men allerhande problemen gaat betrekken bij de openstelling van het huwelijk voor homoseksuele partners, loopt men het risico dat er helemaal niets wordt gewijzigd. Men kan nochtans niet betwisten dat de maatschappij en de sociale structuren grondig zijn gewijzigd. Er is een steeds grotere decalage tussen het recht en de wijze waarop de mensen leven. Deze decalage lijkt een democratisch probleem te vormen waarop de politiek een antwoord dient te verschaffen.

De heer Dubié vraagt naar de mogelijke gevolgen voor het vermoeden van vaderschap, indien men huwelijk en afstamming van elkaar gaat loskoppelen.

Op de vraag van de heer Monfils naar de aanvaardbaarheid van het voorgestelde compromis, waarbij het huwelijk wordt opengesteld voor partners van hetzelfde geslacht zonder echter de problemen met betrekking tot de afstamming op te lossen, verwijst de heer Renchon naar het advies van de Raad van State. Dergelijk compromis lijkt hem niet aanvaardbaar omdat de problemen van de afstamming hierdoor niet enkel onopgelost blijven, maar bovendien ingewikkelder worden gemaakt. Men creëert een bijkomend probleem van discriminatie, omdat men het huwelijk openstelt, zonder echter de gevolgen op het vlak van afstamming eraan vast te koppelen. Aldus creëert men verschillende gevolgen binnen eenzelfde instelling, waardoor verhaal bij het Arbitragehof onvermijdelijk zal zijn. Spreker meent dat het Parlement de moed moet hebben het probleem van de afstamming te regelen. Indien men dit niet wil doen, moet men huwelijk en afstamming van elkaar loskoppelen, en het huwelijk wijzigen voor iedereen.

Met betrekking tot de mogelijke gevolgen van een huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht buiten het Belgische grondgebied, meent spreker dat de Belgische wetgever zijn verantwoordelijkheid moet nemen. Indien men zich telkens de vraag stelt naar de mogelijke gevolgen in het buitenland, zal er niets veranderen. Wel kan men zich afvragen of een huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht strijdig kan zijn met de internationale openbare orde van een bepaalde Europese lidstaat (bijvoorbeeld Italië; eenzelfde probleem bestond vroeger voor kinderen geboren uit een overspelige relatie, die in bepaalde Staten niet op dezelfde voet werden geplaatst als de wettelijke kinderen). Het is niet omdat een welbepaalde Staat, zoals Italië bijvoorbeeld, niet instemt

sexuels. M. Renchon peut-il marquer son accord sur cette proposition? L'adoption est-elle la solution la plus appropriée en l'espèce?

M. Renchon a parlé de «parentalité sociale». Est-ce que l'adoption peut être utilisée juridiquement pour résoudre la question nouvelle d'un lien juridique entre les enfants et les parents homosexuels?

M. Istasse estime qu'il faut éviter de surcharger la barque. À force de vouloir mêler quantité de problèmes à l'ouverture du mariage aux homosexuels, on risque de ne rien changer du tout. Il est pourtant indéniable que la société et les structures sociales ont subi de profondes modifications. Le décalage entre le droit et le mode de vie des gens est de plus en plus grand. Ce décalage semble bien poser un problème démocratique, qui appelle une réponse politique.

M. Dubié demande quelles sont les conséquences possibles pour la présomption de paternité, si l'on dissocie mariage et filiation.

À la question de M. Monfils concernant l'acceptabilité du compromis proposé, ouvrant le mariage aux partenaires de même sexe sans toutefois résoudre les problèmes liés à la filiation, M. Renchon renvoie à l'avis du Conseil d'État. Un tel compromis ne lui semble pas acceptable parce que non content de laisser les problèmes liés à la filiation sans solution, il les rend encore plus complexes. On crée un problème supplémentaire de discrimination, parce que l'on ouvre le mariage sans se soucier des conséquences de cette ouverture pour la filiation. Dans la mesure où cette option entraîne des conséquences différentes au sein d'une même institution, on n'échappera pas à un recours devant la Cour d'arbitrage. L'intervenant pense que le Parlement doit avoir le courage de régler le problème de la filiation. Si on se refuse à le faire, il faut dissocier mariage et filiation et modifier le mariage pour tout le monde.

En ce qui concerne les effets éventuels d'un mariage entre partenaires du même sexe hors des frontières de la Belgique, l'intervenant estime que le législateur belge doit prendre ses responsabilités. Si l'on s'intéresse à chaque fois aux conséquences possibles à l'étranger, rien ne changera. On peut par contre se demander si un mariage entre partenaires de même sexe peut être contraire à l'ordre public d'un État membre de l'Union européenne (l'Italie par exemple: un problème semblable s'est posé jadis à propos des enfants nés d'une relation adultérine qui, dans certains États, n'étaient pas mis sur le même pied que les enfants légitimes). Ce n'est pas parce qu'un État déterminé, l'Italie par exemple, ne partage pas le choix politique d'un autre État, en l'occurrence la

met de politieke keuze van een Staat, *in casu* België, en een andere optie neemt, dat dit land zal oordelen dat het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht strijdig is met de internationale openbare orde.

Indien het huwelijk wordt opengesteld voor homoseksuelen, en ook de gevolgen inzake afstamming voor hen gelden, dan betekent dat, dat via het vermoeden van dubbele afstamming een kind van een gehuwde homoseksuele vrouw van rechtswege het kind is van haar echtgenote. Het gevolg van die dubbele afstamming is dat het kind de naam kan dragen van de echtgenote van de biologische moeder. Het afstammingsprobleem is een identiteitsprobleem, dat ook de naam omvat. Wanneer daarentegen huwelijk en afstamming volledig gescheiden worden, verdwijnt het vermoeden van vaderschap en de toegang van rechtswege tot adoptie. Dit betekent dat het kind op het ogenblik van zijn geboorte alleen afstamt van zijn biologische moeder. De andere echtgenoot (vrouw of man) moet het kind voor de ambtenaar van de burgerlijke stand erkennen. Het juridisch statuut van het paar heeft dan alleen gevolgen voor het paar en niet voor hun kinderen.

Met het voorstel van professor Gerlo kan verwarring worden voorkomen. Het is evenwel geen politieke oplossing voor het probleem, omdat het afstammingsprobleem niet is opgelost.

Het meerouderschap is een heel moeilijk probleem. Spreker legt uit dat er momenteel in het Belgisch recht een volwaardige afstammingsregeling bestaat. Enerzijds is er de biologische afstamming, binnen het huwelijk of door erkenning, en anderzijds de volle adoptie. Die regeling impliceert tegelijk de toekenning van identiteit (kind van zijn vader en zijn moeder) en het ouderschap, het ouderlijk gezag. Het probleem van de identiteit van het kind is aan het probleem van het ouderlijk gezag gekoppeld.

Een andere rechtsfiguur is de adoptie, die vooral de overdracht van het ouderlijk gezag tot doel heeft. Die rechtsfiguur heeft dus meer te maken met het ouderschap dan met de afstamming. Ze houdt de band met de oorspronkelijke familie in stand. Het kind blijft het kind van zijn oorspronkelijke moeder of vader en wordt niet opgenomen in de familie van de adoptant waarin het opgroeit. Er bestaat evenwel enige dubbelzinnigheid, omdat het kind eventueel de naam van de adopterende familie kan krijgen. Het eerste doel is dus de overdracht van het ouderlijk gezag. Er bestaat dubbelzinnigheid omdat die overdracht gepaard kan gaan met een mogelijke identiteitswijziging van het kind, aangezien het eventueel de naam van de adoptanten kan dragen. Daarom wordt voorgesteld een derde statuut van «maatschappelijke verwantschap» tot stand te brengen, dat geen enkel gevolg zal hebben voor het statuut van het kind inzake afstamming en identiteit, maar dat tot doel heeft het ouderschap te verdelen over verschillende personen. De dubbele afstamming van moederszijde en van vaderszijde blijft

Belgique, et choisit une autre option, que cet État jugera que le mariage entre personnes du même sexe est contraire à l'ordre public international.

Si le mariage est ouvert aux homosexuels, en y incluant les effets de filiation, cela implique, par le biais de la présomption de double filiation, qu'un enfant d'une femme homosexuelle mariée serait de plein droit l'enfant de son épouse. La conséquence de cette double filiation est que l'enfant pourra porter le nom de l'épouse de la mère biologique. La question de filiation est une question d'identité, en ce compris le nom. Inversement, si mariage et filiation sont complètement divisés, la présomption de paternité et l'accès de plein droit à l'adoption sont supprimés. Ceci implique qu'un enfant au moment de sa naissance n'a de statut de filiation qu'à l'égard de sa mère biologique. L'autre époux (femme ou mari) devra reconnaître l'enfant devant l'officier de l'état civil. Le statut juridique du couple ne concerne alors que le couple et pas leurs enfants.

La proposition du professeur Gerlo pourrait éviter certaines confusions. Toutefois, elle ne constitue pas une solution politique au problème, parce que le problème de la filiation n'est pas résolu.

La question de la pluriparentalité est très difficile. L'intervenant explique qu'à l'heure actuelle, il existe en droit belge un statut complet de filiation, qui est soit la filiation biologique, dans le mariage ou par reconnaissance, soit l'adoption plénière. Ce statut confère à la fois l'identité (fils de son père et sa mère) et entraîne la parentalité, l'autorité parentale. La question de l'identité de l'enfant est associée à la question de l'autorité parentale.

Un autre statut est l'adoption simple, dont l'objectif principal est le transfert de l'autorité parentale. Le statut se rapproche donc plus de la parentalité que de la filiation. Cette institution maintient les liens avec la famille d'origine; l'enfant reste l'enfant de sa mère ou de son père d'origine et ne rentre pas dans la famille de l'adoptant où il est éduqué. Il y a toutefois une ambiguïté, vu que l'enfant pourra peut-être porter le nom de la famille adoptante. *A priori* l'objectif consiste donc en un transfert de la parentalité. Une ambiguïté est créée par le fait que ce transfert peut également entraîner un changement de l'identité de l'enfant, vu qu'il pourrait porter le nom des adoptants. Il est dès lors proposé de créer un troisième statut de parenté sociale, qui n'aura aucune incidence quelconque sur le statut de filiation et d'identité de l'enfant, mais qui tendrait à faire partager la parentalité à plusieurs. La double filiation maternelle et paternelle est maintenue, mais un partage de l'autorité parentale est reconnu entre plusieurs parents, au sens de personnes qui assument la sociali-

behouden, maar men erkent dat het ouderlijk gezag door meer ouders wordt gedeeld. Met ouders bedoelt men dan mensen die instaan voor de socialisatie van het kind (dit kan het probleem van de stiefvader oplossen).

De heer Monfils vraagt de mening van professor Renchon over het Nederlandse systeem, dat specifieke regels heeft voor adoptie door homoseksuele paren (bijvoorbeeld in verband met de tijd dat het paar samenblijft).

Mevrouw Kaçar verwijst naar de geschiedenis; homokoppels waren er reeds in het Romeinse Rijk, in het Germaanse Rijk, enz. Het komt spreekster voor dat deze mogelijkheid niet enkel aan de hogere sociale klasse moet worden voorbehouden. Niet alleen keizers en prinses moeten voor hun geaardheid kunnen uitkomen. In de wetten zit er steeds een waardeoordeel. Dit valt niet te vermijden.

Gelet op de huidige maatschappijvorming en de discriminatie waarmee de homokoppels die sinds jaren een duurzame relatie hebben, worden geconfronteerd, is een wijziging dringend noodzakelijk. Men moet zoeken naar constructieve oplossingen, ook wat betreft de afstamming. Kinderen die leven binnen homoseksuele koppels zijn zeer ruimdenkend en het past niet deze denigrerend aan te kijken.

Spreekster verwijst naar het voorstel van de heer Gerlo, waarbij de huwelijken tussen partners van een verschillend geslacht en tussen partners van hetzelfde geslacht in een ander hoofdstuk van het BW kunnen worden ondergebracht. Bij het huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht wordt dan het vermoeden van vaderschap geschrapt.

Een ander voorstel werd in de Kamer ingediend in verband met de erkenning van een duo-ouderschap.

Wat denkt de heer Renchon over deze voorstellen ?

De heer Renchon meent dat het van weinig belang is te verwijzen naar de geschiedenis en zich te baseren op wat zich reeds in het verleden heeft voorgedaan op het vlak van homorelaties. Deze verwijzing kan enkel een tegenargument vormen voor de personen die beweren dat alles steeds werd gebaseerd op heteroseksuele relaties. De politieke keuze moet vandaag gebeuren en de oplossingen moeten worden gevonden, gezien de huidige omstandigheden.

Het voorstel van de heer Gerlo, samen met het duo-ouderschap, komt neer op het huwelijk, met alle gevolgen vandien. Het lijkt spreker eenvoudiger te stellen dat het huwelijk openstaat voor personen van hetzelfde geslacht en dat de gevolgen voor de afstamming identiek zijn, dan een andere constructie in het leven te roepen, die uiteindelijk dezelfde effecten heeft. Dit komt er wel op neer dat men beide situaties als identiek beschouwt en dat er geen verschil bestaat tussen kinderen van een vrouw en een man en een

sation de l'enfant (ceci peut résoudre la problématique du beau-père).

M. Monfils demande l'avis du professeur Renchon sur le système hollandais qui fixe des règles particulières pour l'adoption par des couples homosexuels (par exemple en ce qui concerne la durée du couple).

Madame Kaçar en appelle à l'histoire; les couples homosexuels existaient déjà du temps de l'Empire romain, de l'Empire germanique, etc. L'intervenante estime que la faculté pour des personnes de même sexe de vivre en couple ne doit pas être réservé à la classe sociale supérieure. Les empereurs et les princes ne doivent pas être les seuls à pouvoir afficher leur préférence. Les lois comportent toujours un jugement de valeur. C'est inévitable.

Compte tenu de l'évolution actuelle de la société et de la discrimination à laquelle sont confrontés les couples homosexuels ayant une relation durable de plusieurs années, il est urgent de remédier à la situation. Il faut chercher des solutions constructives, y compris à propos de la filiation. Les enfants qui vivent au sein de couples homosexuels sont très libres d'esprit et il est inconvenant de les dénigrer.

L'intervenante renvoie à la proposition de M. Gerlo, qui permet de faire figurer les mariages entre partenaires de sexe différent et entre partenaires de même sexe dans des chapitres distincts du Code civil. On supprimerait alors la présomption de paternité pour le mariage entre partenaires de même sexe.

Une autre proposition a été déposée à la Chambre concernant la reconnaissance de l'homoparentalité.

Que pense M. Renchon de ces propositions ?

M. Renchon estime qu'il importe peu de faire référence à l'histoire et de se baser sur ce qui s'est déjà produit dans le passé sur le plan des relations homosexuelles. Cette référence ne peut que servir d'argument contraire à ceux qui prétendent que tout a toujours été basé sur les relations hétérosexuelles. Le choix politique doit se faire aujourd'hui et les solutions doivent être trouvées en fonction des circonstances actuelles.

Conjugée à l'homoparentalité, la proposition de M. Gerlo s'assimile au mariage, avec toutes les conséquences qui en découlent. Pour l'intervenant, il est plus simple de dire que le mariage est ouvert aux personnes de même sexe et que les effets en matière de filiation sont identiques, plutôt que de créer une autre construction qui, en définitive, produira les mêmes effets. Cela revient cependant à considérer les deux situations comme identiques et à supprimer toute différence entre les enfants d'une femme et d'un

kind van twee vrouwen. Aldus gaat men de klassieke structuur van de afstamming wijzigen.

De meeste landen opteren voor een partnerschap tussen personen van hetzelfde geslacht, waarbij alle mogelijke praktische problemen worden geregeld. De problematiek van de afstamming kan dan later worden geregeld.

Indien men het huwelijk zonder meer openstelt voor personen van hetzelfde geslacht, dient men ook rekening te houden met artikel 315 van het Burgerlijk Wetboek. Dit artikel moet ook worden gewijzigd. Dan is er geen sprake van discriminatie.

Met betrekking tot de kloof tussen het recht en het gedrag van de bevolking, onderstreept spreker dat de Belgische bevolking zeer veel belang lijkt te hechten aan een duurzaam en stabiel familiaal kader, waarbij in harmonie wordt geleefd en het belang van het kind primordiaal wordt geacht. Het huidige familiaal recht lijkt dus niet echt veraf te zijn van het gedrag van de bevolking. De homoseksuelen die vragen in eenzelfde familiaal kader te kunnen leven als de heteroseksuelen, vormen nog steeds een minderheid. Bovendien zijn zij er zelf niet steeds van overtuigd dat het wenselijk is dat zij samen een kind kunnen grootbrengen. Zij willen misschien wel vader en moeder zijn, maar niet noodzakelijk samen met hun partner. De relatie van het koppel is een andere zaak dan de opvoeding van een kind.

C. Vervolg van de algemene bespreking, na de hoorzittingen

Deze hoorzittingen, waarin pertinente vragen zijn gerezen, zowel op menselijk als op juridisch gebied, vindt mevrouw Nyssens opmerkelijk.

De context van het wetsontwerp is er een van een radicale ommekeer van de mentaliteit en van een bepaalde antropologie van het burgerlijk recht en het familierecht.

Een eerste vaststelling is dat naar aanleiding van een terechte vraag van een bepaalde groep in de maatschappij, de homoseksuelen, wordt voorgesteld de betekenis van het instituut van het huwelijk totaal te veranderen.

Spreekster vindt dit nogal verbijsterend. Voor haar is dit niet de juiste manier om het probleem aan te pakken.

Een tweede bedenking is dat er een tendens is om instituten in te ruilen voor een regeling van familieverbanden op een meer contractuele basis. Onze moderne maatschappij is immers vooral bekommerd om de vrijheid en de zelfstandigheid van het subject.

Eigenaardig is dat een bepaalde groep vraagt toegang te krijgen tot een bijna Napoleontisch instituut,

homme et ceux de deux femmes. On modifierait ainsi la structure classique de la filiation.

La plupart des pays optent pour un partenariat entre les personnes de même sexe, ce qui résout tous les problèmes pratiques possibles. La problématique de la filiation pourra alors être réglée plus tard.

Si l'on ouvre purement et simplement le mariage aux personnes de même sexe, il ne faut pas perdre de vue que l'article 315 du Code civil doit également être modifié. De cette manière, il ne saurait être question d'une quelconque discrimination.

S'agissant du fossé qui existe entre le droit et le comportement de la population, l'intervenant souligne que la population belge semble accorder une importance très grande à un cadre familial stable et durable, dans lequel on vit en harmonie et où l'intérêt de l'enfant prime. Le droit familial actuel ne semble donc guère éloigné du comportement de la population. Les homosexuels qui demandent à pouvoir vivre dans le même cadre familial que les hétérosexuels, forment encore une minorité. De plus, eux-mêmes ne sont pas toujours convaincus qu'il soit souhaitable qu'ils puissent élever un enfant ensemble. Ils veulent peut-être bien être père et mère, mais pas nécessairement avec leur partenaire. La relation de couple et l'éducation d'un enfant sont deux choses distinctes.

C. Suite de la discussion générale, après les auditions

Mme Nyssens souligne le caractère remarquable des auditions, qui ont soulevé des questions pertinentes, tant sur le plan humain que juridique.

Le contexte du projet de loi est celui d'une transformation radicale des mentalités et d'une certaine anthropologie du droit civil et familial.

Une première constatation est qu'à l'occasion d'une demande légitime de la part d'un groupe particulier de la société, à savoir les homosexuels, il est proposé de modifier complètement la signification de l'institution du mariage.

Cela paraît à l'intervenante assez déconcertant. Il ne lui semble pas que ce soit là la manière juste de poser le problème.

Une deuxième réflexion est que l'on constate une évolution par laquelle on tend à passer des institutions vers une manière plus contractuelle de régir les relations familiales. En effet, notre société moderne se caractérise par un souci de liberté et d'autonomie du sujet.

Paradoxalement, un groupe particulier demande à entrer dans une institution de type quasi napoléonien,

waarvan thans zeer velen in de samenleving afstand nemen ten voordele van andere vormen van samenleven.

In de Code Napoleon was de functie van het huwelijk de vermogensoverdracht te regelen, maar sindsdien heeft het zich ontwikkeld tot een contract tussen volwassen personen, dat gebaseerd is op de officiële erkenning van gevoelens en op de wens om samen te leven.

Koppels huwen minder, maar dat betekent daarom nog niet dat de waarde van het huwelijk in twijfel wordt getrokken.

In de recente werken van de sociologen wordt niet zozeer de kritiek op het huwelijk benadrukt maar wel het feit dat het huwelijk op latere leeftijd plaatsvindt, nadat men enige tijd heeft samengeleefd en meestal wanneer de partners nakomelingen willen.

In een tijd waarin men steeds vaker beslist te huwen wanneer men kinderen plant, houdt de voorliggende tekst geen rekening met de band die er kan zijn tussen de relatie van het paar en de potentiële afstamming.

Spreekster begrijpt die aanpak niet en vindt het ontwerp onsamenhangend.

Ook al wordt nu meer dan vroeger belang gehecht aan de relatie van het paar, het blijft niettemin een constante in het recht en de menswetenschappen dat wanneer het paar uit elkaar valt, het ouderschap blijft bestaan.

De voorliggende tekst houdt geen rekening met de duurzaamheid van de ouderlijke functie. Het kan zijn dat de wetgever altijd achterblijft op de zeden, maar moet hij daarom zover gaan in het volgen van de huidige evolutie, als die tenminste al overeenstemt met wat hier beschreven wordt?

Heeft men rekening gehouden met wat de samenleving werkelijk vraagt?

Natuurlijk bestaat er een gewettigde vraag naar sociale en juridische erkenning vanwege een bepaalde groep in de maatschappij.

Deze vraag om institutionalisering staat haaks op de algemene tendens om het politieke in te perken ten voordele van het privé-karakter van de familiale banden.

Vroeger waren de normen in de samenleving gemeenschappelijk en homogeen.

Vandaag bestaan verschillende gezinsmodellen naast elkaar. Men kan zich afvragen wat er zal gebeuren wanneer homoseksuele koppels, die vandaag actie voeren voor hun eisen, in een dwingend stelsel van regels zullen terechtkomen. Het blijft zo dat men vrij gemakkelijk in een huwelijk instapt, maar dat men er veel moeilijker uitstapt.

qui est remise en cause de façon générale au sein de la société, au profit d'autres formes de vie commune.

Si dans le Code Napoléon, le mariage avait pour fonction d'organiser la transmission de patrimoines, il a évolué depuis lors dans le sens d'un contrat entre personnes adultes, basé sur l'officialisation de sentiments et d'un désir de vie commune.

Si l'on constate que les couples se marient moins, il n'est cependant pas certain que la valeur du mariage comme tel soit tellement décriée.

Dans les travaux récents des sociologues, ce n'est pas tant la critique du mariage qui est mise en relief mais plutôt le fait que le mariage a lieu à un âge moins précoce, après une certaine durée de vie commune, et généralement lorsque les partenaires ont un projet commun tendant vers la filiation.

À l'heure où le mariage est de plus en plus souvent décidé lorsqu'il existe un projet parental, le texte à l'examen fait fi du lien qu'il peut y avoir entre la relation de couple et une filiation potentielle.

L'intervenante ne comprend pas cette démarche, et trouve le projet incohérent.

En outre, s'il est vrai que la relation de couple est bien plus mise en valeur que jadis, il reste une constante tant sur le plan du droit que des sciences humaines, à savoir que si le couple se défait, la fonction parentale demeure.

Le texte à l'examen fait fi de cette pérennité de la fonction parentale. Même s'il est vrai que le législateur est toujours en retard sur l'évolution des mœurs, faut-il à ce point suivre l'évolution actuelle des choses, à supposer que celle-ci soit bien celle qui est décrite?

A-t-on examiné ce que demande réellement la société en la matière?

Il est incontestable qu'il existe une demande légitime de reconnaissance sociale et juridique de la part d'un groupe particulier de la société.

Cette demande d'institutionnalisation va à l'encontre de la tendance générale à réduire le champ politique au bénéfice du caractère privé des relations familiales.

Jadis, on vivait dans une société où les normes étaient communes et homogènes.

À l'heure actuelle, il y a une juxtaposition de modèles familiaux possibles. On peut s'interroger sur ce qui adviendra lorsque les couples homosexuels qui formulent aujourd'hui une demande de façon militante se retrouveront dans un système de règles contraignantes. Le mariage reste, à l'heure actuelle, une institution dans laquelle il est assez facile d'entrer, mais dont il reste plus difficile de sortir.

Uit een vergelijking blijkt dat behalve Nederland, alle landen die ingegaan zijn op de eisen van de homoseksuelen gekozen hebben voor een vorm van samenleving.

De fractie van spreekster is voorstander van een wettelijke regeling van een samenlevingsvorm die tegemoetkomt aan de behoefte aan erkenning en juridisch statuut van de homoseksuelen.

De huidige samenlevingscontracten zijn op dat vlak ontoereikend, aangezien zij geen betrekking hebben op de alimentatie, de gelijkstelling van de echtgeno(o)t(e) op fiscaal en sociaal gebied, en op de erfopvolging. Dat laatste is trouwens bijzonder moeilijk te regelen, vooral als men de band verbreekt tussen huwelijk of samenwoning en afstamming.

Waarom is spreekster gekant tegen het huwelijk van homoseksuelen?

De maatschappij bestaat uit culturele symbolen en structuren, rituelen en voorstellingen die aanknopingspunten bieden.

Ondanks de voorbeelden die een vorige spreekster aanhaalde, is de kwestie van het homoseksuele huwelijk in alle samenlevingen die we kennen een nieuw gegeven.

De heer Martens is niet de enige die zegt dat iedere maatschappij op een aantal verschillen gegrond is.

Spreekster verwijst naar Lévy-Strauss en Levinas, die veel aandacht besteed hebben aan de basisconcepten van een maatschappij: het verschil tussen leven en dood, tussen de mens en de andere soorten, het al te vaak vergeten verschil tussen de generaties, het incest-taboe en het verschil tussen de geslachten.

Dat laatste is fundamenteel als men niet wil leven in een systeem waarin de verschillen uitgevlakt zijn.

Het anders-zijn is een concept dat gehanteerd wordt door psychologen en psychiaters, en door iedereen die zich bezighoudt met de menswetenschappen.

Hier ook is er een paradox.

In onze democratieën heeft men nooit zoveel oog gehad voor het respect voor de verschillen. Waarom kan men in deze niet eenzelfde respect tonen voor verschillen die volgens spreekster wezenlijk deel uitmaken van de mens? Waarom verschillen, die geen discriminaties zijn, willen wegwerken?

Het is duidelijk dat een militant streven naar niet-discriminatie in de juridische betekenis van het woord, tot extreme juridische gevolgen kan leiden. Uiteindelijk beschouwt men de hele samenleving nog slechts vanuit het oogpunt van gelijkheid en niet-discriminatie. Weliswaar zijn deze principes essen-

Sur le plan du droit comparé, il semble que, mis à part les Pays-Bas, tous les pays qui ont rencontré la revendication des homosexuels ont opté pour une forme de vie commune.

Le groupe de l'intervenante est partisan d'une légalisation d'une forme de vie commune répondant aux besoins de reconnaissance et de statut juridique exprimés par les homosexuels.

Les effets actuels du contrat de vie commune sont à cet égard insuffisants, puisqu'ils ne concernent pas la pension alimentaire, l'assimilation du conjoint dans les domaines social et fiscal, et la matière successorale. Le dernier point est d'ailleurs particulièrement difficile à régler, surtout si l'on rompt le lien entre mariage ou vie commune et filiation.

Pourquoi l'intervenante dit-elle non au mariage des homosexuels?

La société est faite de symboles et de structures, de rites et de représentations culturelles qui constituent des points de repère.

En dépit des exemples invoqués par une précédente oratrice, dans toutes les sociétés que l'on connaît bien, la question du mariage homosexuel est nouvelle.

M. Martens n'est pas le seul à dire que toute société est fondée sur certaines différences.

L'intervenante renvoie à Lévy-Strauss et à Levinas, qui sont particulièrement attentifs aux quelques concepts fondateurs d'une société. Elle cite la différence entre la vie et la mort, la différence entre l'homme et les autres espèces, la différence trop souvent oubliée entre les générations, le tabou de l'inceste et la différence entre les sexes.

Cette dernière est fondamentale pour que l'on ne vive pas dans un système d'identité ou, pour utiliser une terminologie plus récente, de «mêmeté».

Le concept d'altérité est invoqué par les psychologues et les psychiatres, et par tous ceux qui traitent des sciences humaines.

Il y a, là encore, un paradoxe.

Dans nos démocraties, on n'a jamais autant parlé de respect de la différence. Pourquoi ne peut-on faire preuve ici du même respect pour des différences que l'intervenante considère comme appartenant à l'anthropologie humaine? Pourquoi gommer des différences qui ne sont pas des discriminations?

Il est évident que, lorsqu'on plaide de façon militante sur la notion juridique de non-discrimination, on peut en déduire des conséquences juridiques extrêmes. On finit par ne plus envisager la société qu'à travers des principes d'égalité et de non-discrimination. Si ces principes sont essentiels, il y en

tieel, maar er zijn er ook andere, zoals de inachtneming van de verschillen.

Spreekster vindt het beeld dat de heer De Schutter van de internationale evolutie geschetst heeft, nogal gewaagd. De interpretaties hierover lopen uiteen.

Spreekster verwijst naar het begrip discriminatie in de klassieke opvatting van het Arbitragehof, waaruit blijkt dat niet elk verschil een discriminatie inhoudt, op voorwaarde dat de objectiviteits- en proportionaliteitsbeginselen nageleefd worden.

Mevrouw Kaçar meent dat als men de lijn doortrekt, men bijvoorbeeld ook de verschillen in behandeling ten opzichte van allochtonen kan blijven verdedigen, met het argument dat zij «verschillend» zijn.

Wat de homoseksualiteit betreft, is het ontegensprekelijk zo dat er in de Griekse en Romeinse oudheid homoseksuele huwelijken bestonden. Men kan zijn eigen geschiedenis niet loochenen.

Mevrouw Nyssens antwoordt dat ze uit haar redenering nooit heeft afgeleid wat vorige spreekster eruit afleidt. Ze wou alleen onderstrepen dat we in een wereld van verschillen leven, dat die verschillen een rijkdom zijn en dat ze deel uitmaken van de democratie.

Wat het geschiedkundig argument betreft, is het duidelijk dat er altijd homoseksuelen geweest zijn en dat men homofobe reacties moet bestrijden.

De Staat en de maatschappij in het algemeen hebben geen oordeel te vellen over gedrag dat tot de intiemste sfeer behoort.

Het is echter onaanvaardbaar te beweren dat wie tegen voorliggende tekst is, homofob is.

Spreekster is zo vrij te betwijfelen of onze westerse maatschappij, in de loop van de geschiedenis, op een bepaald moment het homoseksueel huwelijk gelegaliseerd heeft.

Mogelijkerwijs gingen bepaalde praktijken op een bepaald moment die richting uit, maar de vraag naar institutionalisering van een dergelijk huwelijk is nieuw.

Het compromis dat hier wordt voorgesteld om aan die vraag tegemoet te komen — het homoseksueel huwelijk toestaan en het afstammingsprobleem voor zich uit schuiven — lijkt spreekster onaanvaardbaar.

Wanneer men met een dergelijke ommekeer geconfronteerd wordt, moet men de tijd nemen om te discussiëren en om alle mogelijke oplossingen te onderzoeken.

Over dergelijke hervorming zo snel willen stemmen, zonder de conclusies uit de hoorzittingen te trekken, is een kaakslag voor de Senaat.

a d'autres, et notamment la prise en considération des différences.

L'intervenante juge assez audacieuse l'évolution internationale annoncée par M. De Schutter. Les interprétations diffèrent à ce sujet.

L'intervenante renvoie à la notion de discrimination, telle qu'elle est classiquement envisagée par la Cour d'Arbitrage, et dont il résulte que toute différence ne constitue pas une discrimination, pour autant que l'on respecte des exigences d'objectivité et de proportionnalité.

Mme Kaçar estime qu'en poussant ce raisonnement jusqu'au bout, on pourrait par exemple maintenir des différences de traitement à l'égard des allochtones, parce qu'ils sont «différents».

En ce qui concerne l'homosexualité, on ne peut nier qu'il y ait eu des mariages homosexuels dans l'Antiquité grecque et romaine. On ne peut nier sa propre histoire.

Mme Nyssens répond qu'elle n'a jamais déduit de son raisonnement les conséquences qu'en déduit la précédente oratrice. Elle a seulement voulu souligner que l'on vit dans un monde de la différence, et que cette différence est riche, et fait partie de la démocratie.

Quant à l'argument historique, il est évident que les homosexuels existent depuis toujours, et qu'il faut lutter contre les réactions homophobes.

L'État et la société en général n'ont pas à juger d'un comportement relevant de la sphère la plus intime.

Il est par contre inacceptable de prétendre que ceux qui sont contre le texte à l'examen sont homophobes.

L'intervenante se permet de douter qu'au cours de son histoire, notre société occidentale ait à un moment quelconque légalisé le mariage homosexuel.

Si certaines pratiques ont pu aller dans ce sens à un moment ou à un autre, la question de l'institutionnalisation d'un tel mariage est, elle, nouvelle.

Le compromis qui est proposé ici pour répondre à cette question — à savoir permettre le mariage homosexuel en reportant à plus tard le problème de la filiation — paraît inacceptable à l'intervenante.

Face à une telle révolution, il faut prendre le temps de la discussion, et celui d'examiner toutes les solutions possibles.

Vouloir faire voter une telle réforme en si peu de temps, sans tirer les conclusions des auditions, serait une véritable gifle au Sénat.

Spreekster is er overigens van overtuigd dat de meerderheid van de bevolking niet bereid is om de stap te zetten of in elk geval niet wat de afstamming of de adoptie betreft.

Spreekster meent dat beide instituten daarvoor niet bedoeld zijn en dat er nieuwe juridische banden voor moeten worden uitgevonden.

Tevens wijst zij erop dat terwijl het probleem van de afstamming wordt opzijgeschoven, het artikel over het vermoeden van vaderschap in de tekst blijft staan. In een homoseksueel paar is dat echter ondenkbaar en absurd. Wat dat betreft, is het ontwerp simplistisch en is er geen enkel sociologisch, juridisch of politiek aanknopingspunt.

Het is een feit dat sommigen menen dat de vader en de moeder geen natuurlijke, maar een culturele rol hebben.

Spreekster gaat niet zo ver, want ze meent dat er in die rollen een natuurlijk element blijft, ook al speelt de cultuur er een belangrijke rol in.

Het is bovendien niet gemakkelijk de geplande hervorming uit te leggen aan de huidige heteroseksuele paren, die in een instituut zijn gestapt dat «huwelijk» heet en dat voortaan een heel andere betekenis heeft.

Spreekster onderstreept vervolgens dat er veel is gepraat over de vraag van koppels, maar vrij weinig over de kinderen en over de mogelijke gevolgen van de hervorming voor hen.

Men kan natuurlijk studies aanhalen die het ene of het andere standpunt ondersteunen, maar de eerste generatie kinderen die bij de homoseksuele paren is opgegroeid, bereikt pas nu de volwassenheid. Het is dus te vroeg om hieruit conclusies te trekken.

Een lid had het over het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Precies dat verdrag bevat een artikel waarin staat dat elk kind het recht heeft zijn oorsprong te kennen en een vader en een moeder te hebben.

Spreekster verwijst ook naar een werk van François Ost, «*Le Temps du droit*», vooral naar het hoofdstuk over de nieuwe gezinnen.

Zoals andere juristen, zegt hij dat een kind, in zijn opvoeding tot een evenwichtig en zelfstandig persoon, behoefte heeft aan instituten, rituelen en aanknopingspunten. Vandaag worden bepaalde privaatrechtelijke instituten ontmanteld, zodat kinderen het voortaan zonder moeten stellen.

Spreekster wil niet dat men naar aanleiding van een politieke «machtsgreep» de belangen van kinderen schendt. Niemand kan in dit stadium van het experiment beweren dat hij een kijk op de gevolgen heeft.

L'intervenante est par ailleurs convaincue que la population, dans sa majorité, n'est pas prête à franchir le pas ou en tout cas, pas pour ce qui est de la filiation ou de l'adoption.

L'intervenante estime pour sa part que ces deux institutions n'ont pas été conçues pour cela, et qu'il faudrait en la matière inventer de nouveaux liens juridiques.

Elle note en outre que tout en écartant la question de la filiation, on laisse subsister dans le texte l'article relatif à la présomption de paternité. Or, celle-ci est inconcevable et absurde dans un couple homosexuel. Sur ce point, le projet est simpliste, et ne comporte aucune référence sociologique, juridique ou politique.

Certains considèrent, il est vrai, que le père et la mère sont des fonctions non pas naturelles mais culturelles.

L'intervenante ne va pas aussi loin, car elle considère qu'il subsiste un élément naturel dans ces fonctions, même si la culture joue évidemment un rôle important en la matière.

De plus, il n'est pas évident de justifier la réforme envisagée par rapport aux couples hétérosexuels actuels, qui sont entrés dans une institution appelée «mariage», institution qui revêt désormais une autre signification.

L'intervenante souligne ensuite que l'on a beaucoup parlé de la demande des couples, mais assez peu des enfants, et des conséquences possibles de la réforme sur ceux-ci.

On pourra certes invoquer des études dans un sens ou dans l'autre, mais la première génération d'enfants ayant vécu auprès de couples homosexuels atteint seulement l'âge adulte aujourd'hui. Il est donc trop tôt pour tirer des conclusions sur ce point.

Un membre s'est référé à la Convention européenne des droits de l'homme. Or, celle-ci comporte un article selon lequel tout enfant a le droit de connaître ses origines et d'avoir un père et une mère.

L'intervenante renvoie aussi à un ouvrage de François Ost, «*Le Temps et le droit*», et en particulier au chapitre consacré aux nouvelles familles.

Ce juriste, comme d'autres, affirme que pour être structuré et être éduqué à l'autonomie, l'enfant a besoin d'institutions, de rites et de repères. Or, on assiste actuellement à un détricotage de certaines institutions de droit privé, dont les enfants sont désormais privés.

L'intervenante ne veut pas qu'à l'occasion d'un «coup» politique, on nuise à l'intérêt des enfants. À ce stade de l'expérimentation, personne ne peut prétendre en évaluer les conséquences.

Spreekster vraagt dus dat men voorzichtig is en dat men dieper op dit punt ingaat.

Spreekster kondigt amendementen aan om het systeem van de wettelijke samenwoning te verbeteren. Momenteel is dit bijna een lege doos.

Mevrouw Taelman ziet twee elementen in de woorden van voorgaande spreekster. Ten eerste heeft ze er terecht op gewezen dat de vrijheid om verbintenissen aan te gaan één van de grondslagen van onze maatschappij is.

Dit is eigenlijk het belangrijkste argument voor het homohuwelijk. Het samenwoningscontract was wat dat betreft, een pleister op een houten been, wat verklaart waarom het zo weinig succes heeft.

Het instituut van het huwelijk is het volledigste dat er is om de rechten en plichten te regelen van twee personen die duurzaam willen samenleven.

De liberalen zijn van mening dat de Staat zich zo weinig mogelijk moet bemoeien met de individuele banden tussen personen. Hij mag niemand verplichten of aanmoedigen te huwen, maar het is essentieel dat hij elk individu dezelfde toegang tot dit instituut, dat het volledigste is, waarborgt. Momenteel is die toegang voor 10 % van de bevolking uitgesloten.

Een van de redenen om het hier niet over de kinderen te hebben, is het uitgangspunt van het debat. Het uitgangspunt is immers de individuele relatie tussen twee personen en hun rechten. Het uitgangspunt van het debat over het aspect «afstamming» moet het belang en de rechten van het kind zijn. We mogen de twee aspecten niet door elkaar halen.

Anderzijds is het niet juist dat één van de grondslagen van het huwelijk de afstamming is. Er bestaat bij het huwelijk inderdaad een regel om de afstamming te bewijzen. Die regel, die het vermoeden van vaderschap wordt genoemd, kan worden weerlegd. De enige bedoeling ervan is in een aantal gevallen de afstamming gemakkelijker vast te stellen. In dit geval gaat die regel niet op, aangezien de homoseksuele partner van de moeder uiteraard niet de «vader» van het kind is.

Tot slot meldt spreekster dat er aan de VUB een studie is gemaakt over kinderen van homoseksuele paren.

De heer Van Quickenborne verklaart dat de uiteenzetting van mevrouw Nyssens interessant is, maar dat haar uitgangspunt verkeerd is. Ze heeft de indruk gewekt dat voorliggende tekst het resultaat is van het lobbywerk van een specifieke, zeer militante groep.

Spreeker denkt echter dat er in de maatschappij ook veel heteroseksuelen zijn die, zoals hij, wensen dat homoseksuelen het recht krijgen te huwen. Dit is dus geen debat tussen, enerzijds, de homoseksuele ge-

L'intervenante invite donc à la prudence, et demande que ce point soit approfondi.

L'intervenante annonce le dépôt d'amendements destinés à améliorer le système de la cohabitation légale qui, à l'heure actuelle, est pratiquement une coquille vide.

Mme Taelman distingue deux éléments dans le discours de la précédente intervenante. Tout d'abord, celle-ci a relevé à juste titre que l'un des fondements de notre société est la liberté de contracter.

C'est en fait là l'argument majeur en faveur du mariage homosexuel. Le contrat de cohabitation n'était, à cet égard, qu'un palliatif, ce qui explique son peu de succès.

L'institution du mariage est la plus complète qui soit pour régler les droits et devoirs de deux individus qui veulent s'engager dans une vie commune durable.

Pour les libéraux, l'État doit se mêler le moins possible des relations individuelles entre les personnes. Il ne peut obliger ou encourager personne à se marier, mais il est essentiel, par contre, qu'il garantisse à chaque individu la même possibilité d'accès à cette institution, qui est la plus complète. À l'heure actuelle, 10% de la population n'ont pas cette possibilité.

En ce qui concerne les enfants, l'une des raisons pour ne pas en traiter ici est que le point de départ de la discussion est autre. Ce point de départ est celui des relations individuelles entre deux personnes, et de leurs droits. Le point de départ du débat sur le volet «filiation» doit, quant à lui, être l'intérêt et les droits de l'enfant. Il ne faut pas mélanger ces deux aspects.

D'autre part, il n'est pas exact que l'un des éléments de base du mariage serait la filiation. Il existe, il est vrai, dans le cadre du mariage, une règle de preuve en matière de filiation. Cette règle, appelée présomption de paternité, peut être contredite. Elle ne vise qu'à faciliter l'établissement de la filiation dans un certain nombre de cas. Cette règle ne peut jouer en l'espèce, puisque la partenaire homosexuelle de la mère n'est évidemment pas le «père» de l'enfant.

Enfin, l'intervenante signale qu'il existe une étude de la VUB relative aux enfants de couples homosexuels.

M. Van Quickenborne déclare que l'exposé de Mme Nyssens lui paraît intéressant, mais que son point de départ est faux. Elle a donné l'impression que le texte à l'examen est le résultat du lobbying d'un groupe spécifique très militant.

L'intervenant pense au contraire qu'il existe aussi dans la société beaucoup d'hétérosexuels qui, comme lui-même, souhaitent voir reconnaître aux homosexuels le droit au mariage. Le présent débat ne se

meenschap en, anderzijds, de heteroseksuele gemeenschap. Bovendien verandert de maatschappij en past ze zich aan.

Toen het instituut van het huwelijk werd ingesteld, waren de normen waarmee men de homoseksualiteit bekeek volledig anders dan vandaag. Niet zo lang geleden werd homoseksualiteit in bepaalde beschavingen als een ziekte of als een strafbaar feit beschouwd. De zaken veranderen dus en vandaag moeten we ons afvragen of de maatschappij bereid is om het instituut van het huwelijk voor homoseksuelen open te stellen.

Het antwoord is volgens spreker ontegenzeggelijk bevestigend.

Vroeger ging het huwelijk gepaard met de voortplanting. Vandaag worden kinderen binnen een huwelijk geboren, maar ook daarbuiten. Het huwelijk is de meest duurzame samenlevingsvorm geworden. Weliswaar heeft het een grote symboolwaarde. Daarom juist moet het voor homoseksuelen openstaan. Anders komt het erop neer dat zij bijna gelijk zijn aan heteroseksuelen, maar niet helemaal. De stigmatisering van de homoseksuelen zou blijven voortduren.

Men voert vooral twee argumenten aan tegen het huwelijk van homoseksuelen.

Ten eerste vraagt men zich af de maatschappij daarvoor klaar is.

Spreker verwijst naar een artikel getiteld «*Let them wed*», verschenen in 1996 in het tijdschrift *The Economist*, dat moeilijk kan doorgaan voor een links blad, waarin staat: «*Ook al zijn er verschillende mogelijkheden van paarvorming, het door de overheid gesanctioneerde huwelijk is het enige dat een paar samenbindt in de ogen van de wet. Uiteindelijk, als je de religieuze getinte bezwaren opzij legt zoals elke seculiere overheid moet doen is het bezwaar tegen een homoseksueel huwelijk erin gelegen dat mensen er niet aan gewend zijn (...).*».

Maar stel dat we de zaak omdraaien, dat er vandaag — hypothetisch — het huwelijk niet zou bestaan, en dat men hier zou zijn om het in de wet vast te leggen.

In de huidige omstandigheden, met de erkenning voor de heteroseksuele gemeenschap die vandaag bestaat, zou men aarzelen om het huwelijk open te stellen voor heteroseksuele koppels?

Spreker denkt het niet.

Het tweede argument tegen het huwelijk van homoseksuelen steunt op rechtsvergelijking. In Nederland hebben homoseksuelen nochtans het recht te huwen en te adopteren. In Duitsland hebben socialisten en groenen een soortgelijk voorstel ingediend.

déroule donc pas entre, d'une part, la communauté homosexuelle et, d'autre part, la communauté hétérosexuelle. En outre, la société évolue et s'adapte.

Au moment où le mariage a été institutionnalisé, le regard normatif que l'on portait sur l'homosexualité était tout à fait différent de ce qu'il est aujourd'hui. Il n'y a pas si longtemps, l'homosexualité était considérée, dans certaines civilisations, comme une maladie ou comme un fait punissable. Les choses évoluent donc, et la question est de savoir si, aujourd'hui, la société est prête à ouvrir l'institution du mariage aux homosexuels.

La réponse est, selon l'intervenant, incontestablement positive.

Précédemment, l'institution du mariage allait de pair avec la procréation. Aujourd'hui, des enfants naissent dans le mariage, mais aussi en dehors de celui-ci. Le mariage est devenu la forme de relation la plus durable que l'on puisse avoir. Il est vrai qu'il a une grande valeur symbolique. C'est précisément pour cela qu'il faut l'ouvrir aux homosexuels. Sinon, cela revient à dire qu'ils sont presque égaux aux hétérosexuels, mais pas complètement. La stigmatisation qui existe à l'égard de la communauté homosexuelle subsisterait.

On évoque essentiellement deux arguments à l'encontre du mariage homosexuel.

On se demande tout d'abord si la société est prête à accepter une telle révolution.

L'intervenant renvoie à un article intitulé «*Let them wed*» paru en 1996 dans la revue «*The Economist*», qui ne passe pas pour une publication de gauche, et où l'on pouvait lire: «*Ook al zijn er verschillende mogelijkheden van paarvorming, het door de overheid gesanctioneerde huwelijk is het enige dat een paar samenbindt in de ogen van de wet. Uiteindelijk, als je de religieuze getinte bezwaren opzij legt zoals elke seculiere overheid moet doen is het bezwaar tegen een homoseksueel huwelijk erin gelegen dat mensen er niet aan gewend zijn (...).*».

Supposons toutefois que les choses soient inversées, que le mariage n'existe pas à l'heure actuelle et que le but de la proposition soit de légiférer en la matière.

Dans les circonstances actuelles, compte tenu de la reconnaissance dont bénéficie à ce jour la communauté homosexuelle, hésiterait-on à ouvrir le mariage aux couples homosexuels?

L'intervenant ne le pense pas.

Le second argument à l'encontre du mariage homosexuel est tiré du droit comparé. Mais aux Pays-Bas, le mariage et le droit d'adoption sont ouverts aux homosexuels. En Allemagne, les socialistes et les verts ont formulé une proposition similaire. Si,

De huidige aarzelingen komen dan ook voort uit angst voor de maatschappij.

De huidige argumenten tegen het huwelijk van homoseksuelen zijn waarschijnlijk dezelfde als die welke enkele decennia geleden werden aangevoerd tegen echtscheiding, toen het huwelijk enkel bij het overlijden van een van de echtgenoten eindigde. Vandaag betwist niemand meer de echtscheiding. Hetzelfde geldt voor abortus, euthanasie, en alle andere aangelegenheden waarin het individu voor zichzelf moet beslissen.

Spreker besluit met een opmerking over de kinderen. De hoorzittingen in de commissie waren op dat punt bijzonder interessant, vooral de met de heren De Schutter en Renchon, die, hoewel verbonden aan dezelfde universiteit, verschillende standpunten hebben ingenomen.

Spreker meent dat het de taak is van het Parlement om het homohuwelijk zelf en de gevolgen ervan voor de afstamming en de adoptie te bespreken.

Het zou echter niet verstandig zijn de ene kwestie aan de andere te koppelen. Daarom heeft de meerderheid besloten het huwelijk van homoseksuelen in één wetsvoorstel te behandelen, en de gevolgen van dat huwelijk voor de afstamming in een ander.

De voorliggende kwestie is een ethische kwestie. Bijgevolg gaat de fractie van spreker ervan uit dat eenieder in eer en geweten zijn standpunt kenbaar moet kunnen maken.

De realiteit vandaag is dat vele kinderen reeds binnen een homoseksuele relatie leven. De rechtspositie van deze kinderen is onduidelijk, in het bijzonder wanneer een van de partners komt te overlijden.

Zij kunnen wel geadopteerd worden door de homoseksuele partner van hun biologische verwekker. Het zou onlogisch zijn indien deze adoptie onmogelijk wordt als beide partners trouwen.

Worden de belangen van het kind geschaad als het opgevoed wordt door een homoseksueel koppel?

Spreker meent van niet. Tot nu toe lijkt geen enkele studie uit te wijzen dat er in dat geval duidelijk een gevaar bestaat voor het kind.

De heer Vandenberghe merkt op dat de bespreking nu draait rond adoptie en afstamming, terwijl het voorliggende voorstel die zaken expliciet uit het toepassingsgebied ervan weglaat.

Eingelijk bestaat de vraag erin of de hier ter bespreking voorliggende tekst geen indirecte juridische gevolgen heeft met betrekking tot de afstamming.

aujourd'hui, certains hésitent, c'est parce qu'ils ont peur de la société.

Les arguments que l'on entend aujourd'hui à l'encontre du mariage homosexuel sont sans doute les mêmes que ceux invoqués il y a quelques dizaines d'années à propos du divorce, à une époque où le mariage ne prenait fin qu'à la mort d'un conjoint. Aujourd'hui, plus personne ne conteste l'institution du divorce. Il en va de même pour l'avortement, l'euthanasie, et pour tous les domaines où l'individu doit pouvoir décider pour lui-même.

L'intervenant conclut par une observation relative aux enfants. Les auditions que la commission a tenues étaient à cet égard très intéressantes, en particulier celle de MM. De Schutter et Renchon qui, bien qu'appartenant à la même université, ont défendu des points de vue différents.

L'intervenant pense pour sa part que c'est la tâche du Parlement de discuter à la fois du mariage homosexuel lui-même, et de ses effets en matière de filiation et d'adoption.

D'autre part, il ne serait pas raisonnable de conditionner une discussion à l'autre. C'est pourquoi la majorité opte pour la discussion du mariage homosexuel dans le cadre d'une proposition de loi, et pour celle des effets de ce mariage en matière de filiation dans le cadre d'une autre proposition de loi.

La question en discussion est de nature éthique. Par conséquent, le parti de l'intervenant considère que chacun doit pouvoir s'exprimer en son âme et conscience.

La réalité actuelle est que beaucoup d'enfants vivent déjà au sein de couples homosexuels. Ces enfants ne jouissent pas d'une situation juridique claire, en particulier lorsqu'un des partenaires vient à décéder.

Par contre, ils peuvent faire l'objet d'une adoption par le partenaire homosexuel de leur auteur biologique. Il serait illogique que cette adoption devienne impossible lorsque les deux partenaires se marient.

L'intérêt de l'enfant est-il mis en péril lorsqu'il est éduqué au sein d'un couple homosexuel?

L'intervenant a le sentiment que non. Aucune étude ne semble, à ce jour, avoir démontré un danger manifeste pour l'enfant dans ce cas.

M. Vandenberghe fait observer que, dans la discussion, on aborde maintenant le problème de la filiation et de l'adoption, alors que la proposition de loi à l'examen exclut explicitement ce sujet de son champ d'application.

Toute la question est de savoir si le texte en discussion n'a pas des implications juridiques indirectes en matière de filiation.

De heer Van Quickenborne trekt zijn redenering door en merkt op dat er tegenwoordig, om verschillende redenen, veel kinderen worden opgevoed door een alleenstaande ouder.

Is een dergelijke situatie beter voor een kind, schaadt het zijn belangen minder dan wanneer het opgevoed wordt door een homoseksueel koppel? Een voorgaande spreekster heeft verklaard dat de wetgever hier over een beslissing moet nemen. Spreker vindt dat de wetgever dit in onderhavig geval moet doen door de bestaande situatie te legaliseren en een duidelijk juridisch statuut te geven aan de kinderen die in die situatie leven en voor wie de kwaliteit van de gevoelsband met hun opvoeders niet afhangt van de seksuele voorkeur van die opvoeders.

Mevrouw Vanlerberghe wenst te reageren op de uitspraken van mevrouw Nyssens.

Deze laatste heeft zowel voor homoseksuele koppels, die zij gelijkwaardig acht aan andere koppels, als voor het huwelijk, respect getoond maar zij weigert de eersten in aanmerking te laten komen voor het tweede.

Spreekster vindt dit onlogisch.

Mevrouw Nyssens heeft gezegd dat een dergelijke ommekeer meer tijd vergt.

Spreekster wijst er op dat de discussie over het homohuwelijk echter niet zo recent is. Mevrouw Nyssens heeft ook de wens uitgedrukt om de tekst te amenderen maar spreekster meent dat zij zich, wat ook de amendementen zijn, altijd principieel tegen de tekst zal blijven kanten, zoals dit met andere onderwerpen reeds het geval was. Indien dit klopt is het beter dit meteen te zeggen, om tijdverlies te voorkomen.

Spreekster zegt ook geschokt te zijn door een aantal uitlatingen in verband met het belang van het kind. Volgens sommigen zou men de resultaten van bepaalde studies moeten afwachten om uit te maken of het grootbrengen van een kind door een homoseksueel koppel, tegen dit belang ingaat.

Hoeveel voorbeelden zijn er niet van misbruikte en mishandelde kinderen met heteroseksuele ouders? Men kan dus niet beweren dat het voor een kind altijd ideaal is door een vader en een moeder te worden opgevoed.

Men mag ook niet uit het oog verliezen dat veel mensen hun kind(eren) alleen opvoeden.

Mevrouw Kaçar beaamt dat wetten zijn gebaseerd op waarden en normen. Respect voor deze waarden is uiteraard noodzakelijk. Mevrouw Nyssens lijkt echter niet het nodige respect te kunnen opbrengen voor mensen die anders zijn. Zij ziet de homoseksuelen als een uitzondering, waarvoor uitzonderingsregels moeten worden opgesteld. Dit is een conservatieve opvatting en houdt een waarde-oordeel in. Het

M. Van Quickenborne poursuit son raisonnement en faisant observer qu'aujourd'hui, en raison de circonstances diverses, beaucoup d'enfants sont éduqués par un seul parent.

Cette situation est-elle meilleure pour un enfant, et nuit-elle moins à son intérêt, que d'être éduqué par un couple homosexuel? Une précédente oratrice a déclaré que le législateur devait prendre ses responsabilités. L'intervenant estime qu'en l'occurrence, il doit le faire en légalisant la situation de fait actuelle, et en donnant une position juridique claire aux enfants qui la vivent et pour qui la qualité des liens affectifs avec ceux qui les éduquent ne dépend pas de l'orientation sexuelle de ceux-ci.

Mme Vanlerberghe souhaite réagir à l'intervention de Mme Nyssens.

Celle-ci a exprimé son respect à la fois pour les couples homosexuels, qu'elle considère comme égaux aux autres, et pour l'institution du mariage, mais elle se refuse à faire bénéficier les premiers de la seconde.

L'intervenante ne trouve pas cela logique.

Mme Nyssens a déclaré que, pour réaliser une telle révolution, davantage de temps était nécessaire.

L'intervenante fait toutefois observer que la discussion sur le mariage homosexuel ne date pas d'aujourd'hui. D'autre part, Mme Nyssens a exprimé son souhait d'amender le texte mais l'intervenante pense que, quels que soient les amendements, elle restera toujours opposée au texte dans son principe, comme ce fut le cas dans d'autres dossiers. S'il en est bien ainsi, il vaut mieux le dire dès l'abord, afin d'éviter les pertes de temps.

L'intervenante a aussi été choquée par certains propos relatifs à l'intérêt de l'enfant. Il faudrait, selon certains, attendre le résultat d'études en cours pour savoir s'il est contraire à cet intérêt d'être éduqué au sein d'un couple homosexuel.

Mais combien d'exemples n'a-t-on pas d'enfants abusés et mal traités dans des couples hétérosexuels? On ne peut donc affirmer qu'être élevé par un père et une mère soit toujours la formule idéale pour l'enfant.

Il ne faut pas non plus perdre de vue le grand nombre de personnes qui élèvent seules leur(s) enfant(s).

Mme Kaçar reconnaît que les lois sont basées sur des valeurs et des normes. Le respect de ces valeurs est bien sûr une nécessité. Mme Nyssens ne semble toutefois pas capable de faire preuve du respect nécessaire envers les personnes qui affichent leur différence. Elle considère les homosexuels comme une exception nécessitant l'adoption de règles d'exception. C'est là une conception conservatrice, qui implique un juge-

is duidelijk dat de homoseksuelen een volwaardige plaats moeten kunnen krijgen in de maatschappij. Men kan niet doen alsof ze niet bestaan. Erkenning is noodzakelijk. Indien homoseksuelen willen duurzaam samenleven, moeten zij de keuzemogelijkheid hebben al dan niet te huwen. Vroeger bestond er ook een waardeoordeel ten opzichte van mensen die uit de echt wilden scheiden.

Homoseksualiteit is geen nieuw fenomeen. Spreekster verwijst ook naar voorbeelden uit religieuze hoek. In het Nieuwe Testament worden homoseksuele relaties niet veroordeeld. In de Middeleeuwen werden broederschappen ingezegend in de Rooms-Katholieke en de Grieks-Orthodoxe kerk. Ook op dit moment komen bepaalde priesters uit voor hun homoseksualiteit.

Spreekster meent dat het principe van het belang van het kind niet te pas en te onpas mag worden gebruikt. De kinderen die leven in homoseksuele relaties zijn ruimdenkend en hebben zeer democratische opvattingen. Belangrijk is hoe men het kind opvoedt en hoe wordt omgegaan met het kind, ook in heteroseksuele relaties.

Spreekster betreurt de vergelijking met bio-ethische kwesties. In het laatste geval betreft het immers een manipulatie van de genen, gebaseerd op de ontwikkeling van de technologie. Dit is een nieuw fenomeen. De discussie over de openstelling van het huwelijk voor homoseksuelen gaat daarentegen veel verder terug. Ook binnen de regering werden aan deze kwestie reeds heel wat debatten gewijd. Het betreft een politieke beslissing.

Er blijft een aparte regeling voor de homoseksuelen, aangezien de afstamming niet wordt geregeld in het voorliggend wetsvoorstel.

Spreekster is er zich van bewust dat de Islamitische moslimgemeenschap het huwelijk voor homoseksuelen niet gemakkelijk zal aanvaarden. Zij wenst zich echter als rode draad voor te houden dat structurele discriminatie in deze samenleving moet worden weggerukt. In die zin wenst zij een voortrekkersrol te spelen en ervoor te pleiten gelijkheid te realiseren. De maatschappij is immers een dynamisch en evolutief gegeven en de wet moet in die zin worden aangepast.

Mevrouw Staveaux wenst terug te komen op de essentie van het wetsvoorstel. De bedoeling ervan was tweërlei; het wegwerken van de rechtsonzekerheid voor homoseksuelen enerzijds, en anderzijds het wegwerken van de discriminatie tegenover homoseksuelen. Het wetsvoorstel gaat aan beide doelstellingen voorbij. In de toelichting zelf wordt gesteld dat aan de rechtsonzekerheid geen einde wordt gemaakt. Dit is inderdaad zo. De afstamming wordt bijvoorbeeld niet ter sprake gebracht. Door het huwelijk open te stellen voor homoseksuelen wordt de discriminatie evenmin weggerukt; zij zullen immers geen kinderen kunnen adopteren en het afstammingsrecht is niet

ment de valeur. Il est clair que les homosexuels doivent avoir une place à part entière dans la société. On ne peut pas faire comme s'ils n'existaient pas. Ils ont besoin d'une reconnaissance. Si des homosexuels veulent vivre ensemble durablement, ils doivent avoir leur liberté de choisir de se marier ou non. Autrefois, les personnes qui voulaient divorcer faisaient, elles aussi, l'objet d'un jugement de valeur.

L'homosexualité n'est pas un phénomène nouveau. L'intervenante cite aussi des exemples tirés du monde religieux. Le Nouveau Testament ne condamne pas les relations homosexuelles. Au Moyen Âge, les congrégations avaient la bénédiction tant de l'église catholique romaine que de l'église orthodoxe grecque. Aujourd'hui aussi, certains prêtres affichent leur homosexualité.

L'intervenante estime que le principe de l'intérêt de l'enfant ne doit pas être utilisé à tort et à travers. Les enfants qui vivent dans un ménage homosexuel ont les idées larges et des conceptions très démocratiques. L'important, c'est la manière dont on éduque l'enfant et dont l'enfant est traité, y compris dans les ménages hétérosexuels.

L'intervenante déplore la comparaison avec les questions bioéthiques. Dans ce dernier cas, il s'agit en effet d'une manipulation des gènes, rendue possible par le développement technologique. C'est un phénomène nouveau. La discussion sur l'ouverture du mariage aux homosexuels est par contre beaucoup plus ancienne. De nombreux débats ont déjà été consacrés à cette question, y compris au sein du gouvernement. Il s'agit d'une décision politique.

Les homosexuels resteront soumis à un régime distinct dès lors que la présente proposition de loi ne règle pas la filiation.

L'intervenante a conscience que la communauté islamique aura du mal à accepter le mariage des homosexuels. Elle entend toutefois s'en tenir à la ligne de conduite qui consiste à dire qu'il faut supprimer toute discrimination structurelle dans notre société. En ce sens, elle souhaite jouer un rôle de pionnière et plaider pour la réalisation de l'égalité. La société est, en effet, un élément dynamique et évolutif, et la loi doit être adaptée dans ce sens.

Mme Staveaux souhaite revenir à l'essence même de la proposition de loi. Elle avait deux objectifs: supprimer l'insécurité juridique dont souffrent les homosexuels et la discrimination qu'ils subissent. Or, elle passe à côté des deux. Dans les développements eux-mêmes, il est souligné qu'il n'est pas mis fin à l'insécurité juridique. C'est effectivement le cas. La question de la filiation, par exemple, n'est pas abordée. En ouvrant l'institution du mariage aux homosexuels, on ne supprime pas davantage la discrimination, puisqu'ils ne pourront pas adopter d'enfants et que le droit de filiation ne s'applique pas à eux. On crée donc une nouvelle discrimination. Si le mariage

van toepassing op partners van hetzelfde geslacht. Er wordt aldus een nieuwe discriminatie in het leven geroepen. Waar het huwelijk voor heteroseksuele partners gevolgen teweegbrengt op het vlak van de afstamming, is dit niet het geval voor het huwelijk van homoseksuelen.

De kernvraag in de discussie is de betekenis van het huwelijk. Volgens de heer Van Quickenborne is het huwelijk een contract tussen twee personen. Spreekster gaat hiermee niet akkoord. De VLD verwacht vrijheid met individualisme. In een samenleving primeert het individu niet (zie ook de debatten in verband met euthanasie). Spreekster meent dat het huwelijk meer is dan een contract tussen twee personen. Zij verwijst naar uitspraken van rechtsethici, psychologen en psychiaters, professoren, die beweren dat het huwelijk van nature uit is gegroeid en de bedoeling heeft een man en vrouw te verenigen, rekening gehouden met procreatieve gevolgen. Het huwelijk heeft vanuit de historiek en vanuit onze cultuur een bijkomend gevolg. Dit betekent echter niet dat homoseksuele koppels niet het recht zouden hebben zich te verbinden. Het instituut huwelijk is daarvoor echter niet geschikt.

Bij de bespreking van de wettelijke samenwoning werd voornamelijk aangehaald dat het huwelijk niet meer modern was en voorbijgestreefd. In de bespreking van voorliggend voorstel wordt wettelijke samenwoning dan weer beschouwd als een tweederangshuwelijk. Deze redenering klopt niet.

Verder stelt spreekster vast dat men beweert dat de homoseksuelen vragende partij zijn voor het huwelijk (10% van de bevolking). Niet alle homoseksuelen staan echter achter het militantisme van enkelen en vinden dat hun verschil in geaardheid hierdoor te sterk tot uitdrukking komt. Zij vinden dat het homohuwelijk hen als het ware wordt opgelegd vanuit dit militantisme.

Men moet proberen de natuur enigszins te aanvaarden. homoseksuelen kunnen van nature geen kinderen krijgen. Indien men een keuze maakt, moet men de gevolgen van deze keuze kunnen aanvaarden. Dit betekent niet dat homoseksuele relaties minderwaardig zijn.

Eenoudergezinnen bijvoorbeeld zijn ook verschillend en men kan niet stellen dat deze verschillen geen invloed hebben op de kinderen. Bij de psychologische beeldvorming van het kind zijn een moeder en een vader nodig.

Spreekster betwist niet dat ook homoseksuele koppels bepaalde zaken, bijvoorbeeld op het vlak van erfrecht, dienen te kunnen regelen. De openstelling van

de partenaires hétérosexuels est suivi d'effets sur le plan de la filiation, celui de partenaires homosexuels ne l'est pas.

La discussion tourne autour de la question fondamentale de savoir quelle est la signification du mariage. Selon M. Van Quickenborne, le mariage est un contrat passé entre deux personnes. L'intervenante n'est pas d'accord avec lui. Le VLD confond liberté et individualisme. Dans une société, ce n'est pas l'individu qui prime (voir aussi les débats sur l'euthanasie). L'intervenante estime que le mariage représente plus qu'un contrat entre deux personnes. Elle se réfère aux propos d'experts en éthique juridique, de psychologues, de psychiatres, de professeurs, qui affirment que le mariage est le produit de la nature et qu'il vise à unir un homme et une femme en tenant compte des implications liées à la procréation. Dans une perspective historique et vu sous l'angle de notre culture, le mariage a un effet supplémentaire. Cela ne signifie pas que les couples homosexuels n'auraient pas le droit de s'unir, mais l'institution du mariage n'est pas la voie appropriée pour eux.

Au cours de la discussion au sujet de la cohabitation légale, on a surtout dit que le mariage n'était plus de notre temps et qu'il était dépassé. Dans le cadre de la discussion de la proposition à l'examen, la cohabitation légale est par ailleurs considérée comme un mariage de deuxième ordre. Ce raisonnement ne tient pas.

L'intervenante constate ensuite que l'on prétend que ce sont les homosexuels qui demandent qu'on leur ouvre l'institution du mariage (10 % de la population). Les homosexuels ne soutiennent toutefois pas tous le militantisme de quelques-uns. La plupart estime que ce militantisme a pour effet d'attirer exagérément l'accent sur leur sexualité divergente. Ils estiment que le mariage des homosexuels leur est pour ainsi dire imposé au nom de ce militantisme.

Il faut plus ou moins essayer d'accepter la réalité naturelle. Celle-ci empêche les homosexuels de mettre des enfants au monde. Il faut aussi pouvoir accepter les conséquences du choix que l'on fait. Cela ne signifie nullement que les relations homosexuelles seraient de moindre valeur.

On constate, par exemple, que les familles monoparentales présentent elles aussi des différences dont on ne peut pas prétendre qu'elles n'auront aucune influence sur les enfants. La présence d'une mère et d'un père est indispensable au développement psychologique de l'enfant.

L'intervenante ne conteste pas que les couples homosexuels doivent également pouvoir régler un certain nombre de choses, par exemple en matière de

het huwelijk lijkt haar echter geen goede oplossing. Waarom niet eerder het erfrecht of het afstammingsrecht aanpassen? Spreekster heeft de indruk dat homoseksuele koppels enkel rechten krijgen, geen plichten.

Het wetsvoorstel werkt de discriminatie ten opzichte van homoseksuele koppels niet weg, maar laat het symbolisch geladen woord huwelijk ook toe voor homoseksuelen. Spreekster verwijst naar de uiteenzetting van de heer Martens, die meent dat het woord huwelijk moet worden bewaard blijven voor een duurzame verbintenis tussen man en vrouw.

De heer Vandenberghe onderstreept dat de discussie over de organisatie van de samenleving hier dient te worden gevoerd als wetgever, dus met het oog op het formuleren van een nieuwe wet. Tevens moet men voor ogen houden dat steeds met een zekere terughoudendheid moet worden gesproken over de diepere persoonlijke gevoelens. Dit ligt immers zeer gevoelig en men kan makkelijk iemand kwetsen. De wetgever moet de nodige voorzichtigheid en het nodige respect aan de dag leggen, om niet te vervallen in vooroordeelen die het debat in ieder geval niet vooruithelpen.

Men moet geen voorbeelden geven uit vroegere beschavingen die een andere dimensie hadden. Het huwelijk in het Romeinse Rijk was niet toegankelijk voor iedereen, maar enkel voor de Romeinse burgers. Een huwelijk tussen een Romeinse burger en een vreemdeling was aldus onmogelijk. Ook een huwelijk tussen slaven was onmogelijk. Slaven waren immers zaken. De samenlevingsvormen in die tijd hadden te maken met de toenmalige standenopbouw. De evolutie leidde ertoe dat op een bepaald ogenblik de opvatting van het huwelijk niet meer werd gekoppeld aan bepaalde standen, maar wel aan het bestaan van een liefdesband tussen man en vrouw. Alles moet worden beschouwd in het tijdspectief.

Spreekster gaat er niet mee akkoord dat de ethische kwesties (abortus, euthanasie, enz.) allen over dezelfde kam worden gescheurd. De ethische problemen mogen niet worden beperkt tot de private ethiek. De samenleving tussen mensen is inderdaad een ethisch probleem, maar mag volgens spreker niet worden herleid tot een louter contractuele zaak. De samenleving tussen personen heeft maatschappelijke gevolgen. Het feit dat het huwelijk wordt gesloten voor de ambtenaar van de burgerlijke stand bewijst dat het niet louter om een contract gaat. Het huwelijk is wel een vorm van private instelling tot dewelke men toetreedt in vrije toestemming. Het huwelijk is zeer terughoudend ingevuld door de wetgever; deze heeft geen definitie gegeven van het huwelijk.

droit successoral. Leur ouvrir l'accès à l'institution du mariage ne lui semble toutefois pas être une bonne solution. Pourquoi ne pas plutôt adapter le droit successoral ou le droit en matière de filiation? L'intervenante a l'impression que l'on se contente d'attribuer des droits aux couples homosexuels et qu'on ne leur impose aucune obligation.

La proposition de loi ne supprime pas la discrimination à l'égard des couples homosexuels. Elle ne fait que rendre le terme très symbolique de «mariage» applicable en leur faveur. L'intervenante renvoie à l'exposé de M. Martens, qui estime qu'il convient de n'utiliser le terme mariage que pour désigner un engagement durable entre un homme et une femme.

M. Vandenberghe souligne qu'en l'espèce, on doit mener la discussion sur l'organisation de la société en qualité de législateur, donc en vue de l'élaboration d'une nouvelle loi. Il convient également de garder à l'esprit qu'il convient toujours d'observer une certaine réserve quand on parle de sentiments profondément personnels. La matière est en effet très sensible, et l'on peut facilement blesser quelqu'un. Le législateur doit faire preuve de la prudence et du respect nécessaires pour ne pas sombrer dans des préjugés qui ne feraient en aucun cas avancer le débat.

Il serait absurde de citer en exemple des réalités qui étaient propres à des sociétés antérieures et qui avaient une dimension spécifique à l'intérieur de celles-ci. Dans l'Empire romain, le mariage était accessible non pas à tous, mais seulement aux citoyens romains. Il ne pouvait dès lors pas y avoir de mariage entre un citoyen romain et une personne étrangère. Les esclaves non plus ne pouvaient pas se marier, puisqu'ils étaient considérés comme des biens. À l'époque romaine, les formes de cohabitation dépendaient de la structure en classes de la société. Les choses ont ensuite évolué en ce sens qu'à un moment donné, on a cessé de réserver le mariage à certaines classes pour le considérer comme la consécration d'un lien d'amour entre un homme et une femme. Tout doit être considéré dans une perspective temporelle.

L'intervenante désapprouve la tendance à mettre toutes les questions éthiques (avortement, euthanasie, etc.) dans un même sac. On ne peut pas ramener tous les problèmes éthiques à l'éthique privée. Si la cohabitation d'individus soulève un problème éthique, on ne peut pas pour autant, selon l'intervenante, la considérer comme une matière purement contractuelle. La cohabitation d'individus a des conséquences sociales. Le fait que le mariage est célébré devant le fonctionnaire de l'état civil prouve qu'il n'est pas question simplement d'un contrat. Le mariage est une forme d'institution privée à laquelle on adhère de son plein gré. Il a été abordé avec grande réserve par le législateur, qui n'en propose d'ailleurs aucune définition.

Reeds in 1804 wist men dat de wetgever het huwelijk niet kon invullen, aangezien daarover verschillende opvattingen konden bestaan. Dat het om personen van verschillend geslacht moest gaan was in 1804 vanzelfsprekend. Nu wordt men met nieuwe opvattingen geconfronteerd over het huwelijk. De wetgever moet er rekening mee houden, ook al kan men individueel daarover verschillende opvattingen hebben. De wetgever moet wel een coherente regeling uitbouwen. Het recht heeft immers een bepaalde grammatica die moet worden gerespecteerd, omwille van de toepasbaarheid van de wet in de toekomst en de voorspelbaarheid ervan.

Er wordt in de discussie verwarring gesticht, door het vraagstuk van het homohuwelijk te koppelen aan de discriminatie.

Is het feit dat de wetgever geen homohuwelijk voorziet als zodanig een discriminerende houding? Spreker denkt van niet. De arresten van het Europese Hof mensenrechten, het Europese Hof van justitie en het *Bundesverfassungsgericht* (17 juli 2002) hebben dit bevestigd. Het feit dat er verschillende levensvormen worden aangeboden en dat men niet *a priori* het huwelijk openstelt voor personen van hetzelfde geslacht is op zichzelf geen discriminatie, net zoals het feit dat deze personen niet kunnen adopteren.

Men creëert echter verwarring door de indruk te wekken dat het antwoord op de vraag naar discriminatie het debat besluit. Dit is niet het geval. Het is niet omdat men oordeelt dat er geen discriminatie is door het huwelijk niet open te stellen voor personen van hetzelfde geslacht dat de discussie is beëindigd. De wetgever kan nog steeds een keuze maken.

Een andere vraag betreft de rechtsvergelijking. Het is interessant te kijken naar de opvatting in de andere landen en te onderzoeken of de argumentatie pertinent is.

Er wordt algemeen gesteld dat het creëren van een eigen levensgemeenschap voor personen van hetzelfde geslacht, naast het huwelijk, tegemoetkomt aan de wens van emancipatie en erkenning, en aan de gevoeligheden van een deel van de publieke opinie (zie Frankrijk en Duitsland).

De discussie is dubbel wat de opties betreft, namelijk huwelijk en afstamming. De heer Vandenberghe meent dat de discussie over de afstamming hier niet moet worden gevoerd. Het betreft een totaal ander debat. Het recht moet voldoende contact houden met de natuur zonder dat het gelijk is aan de natuur. Het feit dat de samenleving van man en vrouw kan leiden tot afstamming is een natuurlijk feit. Het recht heeft zich door de eeuwen aan dit natuurlijk feit gekoppeld.

Het punt van de afstamming is een totaal andere, meer ingrijpende discussie, dan de openstelling van

En 1804 déjà, on savait que le législateur ne pourrait pas définir le mariage, étant donné la diversité des conceptions véhiculées par cette notion. À l'époque, il était évident que le mariage s'adressait à des personnes de sexe différent. Aujourd'hui, nous sommes confrontés à des conceptions nouvelles. Le législateur doit en tenir compte, aussi diverses que puissent être les opinions individuelles en la matière. Il appartient au législateur d'élaborer un régime cohérent. Le droit possède en effet sa propre grammaire, qu'il convient de respecter en raison de l'applicabilité de la loi dans l'avenir et de sa prévisibilité.

En liant la question du mariage homosexuel à celle de la discrimination, on sème la confusion dans le débat.

Le fait que le législateur ne prévoit pas le mariage homosexuel constitue-t-il en soi une attitude discriminatoire? L'intervenant ne le pense pas, comme l'ont confirmé les arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, de la Cour de justice européenne et de la *Bundesverfassungsgericht* (17 juillet 2002). Le fait de proposer divers modes de vie et de ne pas ouvrir, *a priori*, le mariage aux personnes de même sexe ne constitue pas, en soi, une discrimination, pas plus d'ailleurs que l'impossibilité, pour ces personnes, d'adopter un enfant.

On crée toutefois une certaine confusion en laissant entendre que la réponse à la question de la discrimination clôt la discussion, alors qu'il n'en est rien. Le fait de ne pas considérer le refus du mariage aux personnes de même sexe comme une discrimination, ne signifie pas pour autant que le débat soit terminé. Le législateur a toujours la possibilité de choisir.

Une autre question a trait au droit comparé. Il peut être intéressant de se pencher sur la conception du mariage défendue dans d'autres pays et d'examiner la pertinence de l'argumentation en la matière.

On affirme généralement que la création d'une communauté de vie spécifique aux personnes de même sexe, à côté du mariage, répond au souhait d'émancipation et de reconnaissance et aux sensibilités d'une partie de l'opinion publique (comme en France ou en Allemagne, par exemple).

Pour ce qui est des options, l'axe de discussion est double: le mariage d'une part, et la filiation d'autre part. M. Vandenberghe estime que le débat sur la filiation ne doit pas être mené dans le présent cadre. Il s'agit d'un tout autre débat. Le droit doit rester suffisamment en phase avec la nature, sans pour autant se confondre avec elle. Le fait que la cohabitation d'un homme et d'une femme peut déboucher sur une filiation est une réalité naturelle, à laquelle le droit s'est rattaché à travers les siècles.

La question de la filiation relève d'une discussion toute différente et plus fondamentale que celle de

het huwelijk. Men gaat immers de afstamming loskoppelen van het huwelijk.

Het standpunt van de CD&V-fractie is klaar en duidelijk. Zij is niet voor de gelijkstelling van de afstamming ten aanzien van de partners van hetzelfde geslacht. Zij is voorstander van een specifieke vorm van zorg-ouderschap.

Wat de samenleving betreft en de juridische vormgeving aan de samenleving tussen personen van hetzelfde geslacht, is de CD&V van oordeel dat bij een stabiele samenleving de homoseksuele partners een statuut dienen te hebben dat volledig gelijklopend is, wat rechten en plichten betreft, met dat van de gehuwden. De enige betrachting is een coherente juridische tekst te vinden, zonder dat er uit deze formulering gevolgen voor de afstamming kunnen worden gedistilleerd.

Mevrouw de T' Serclaes stelt vast dat de discussie tot nu toe heeft aangetoond dat dit soort voorstel, dat raakt aan de fundamentele instellingen van onze samenleving, vraagt om een diepgaandere bespreking.

Zij betreurt dat er met betrekking tot dit soort onderwerpen een intellectueel terrorisme bestaat dat uitstekend beschreven wordt door Jean-Louis Renchon in het artikel dat hij onlangs publiceerde in het «*Journal des tribunaux*».

In een democratie moet men alle standpunten kunnen uitdrukken. Spreekster denkt dat het huwelijk vandaag voor de meeste mensen nog steeds een juridische en symbolische waarde heeft. Een dergelijke instelling kan men niet hals over kop hervormen. De hoorzittingen hebben duidelijk gemaakt hoe belangrijk symboliek en begrippen zijn in een samenleving.

De sociologie en de psychologie van het recht hebben aangetoond dat de manier waarop men de dingen op juridisch niveau benoemt, gevolgen heeft voor de samenleving.

Men moet erop toezien dat men door essentiële aanknopingspunten weg te nemen, geen nieuwe problemen schept in een maatschappij die in zekere zin reeds ziek is.

Spreekster stelt ook vast dat de heer Renchon, zoals de heer Monfils dat voor hem heeft gedaan, de incoherentie van het voorgestelde systeem goed heeft aangetoond, met name inzake het begrip «huwelijk» in ons huidige burgerlijk recht (cf. de bepaling over het vermoeden van vaderschap).

Tot elke prijs de homoseksuele verbintenissen in het huwelijk willen integreren zal een juridisch onding opleveren. Dat heeft de Raad van State gezegd.

Professor Senaeve zegt ongeveer hetzelfde.

l'ouverture du mariage aux personnes homosexuelles. On se propose, en effet, de dissocier la filiation du mariage.

La position du groupe CD&V est très claire. Il n'est pas favorable à l'extension de la filiation aux partenaires de même sexe, mais préconise plutôt une forme spécifique de parentalité sociale.

En ce qui concerne la cohabitation et la forme juridique à conférer à la vie commune entre personnes de même sexe, le CD&V est d'avis qu'en cas de cohabitation stable, les partenaires homosexuels doivent bénéficier d'un statut tout à fait comparable, sur le plan des droits et des obligations, à celui des personnes mariées. La seule contrainte consiste à élaborer un texte juridique cohérent, dont la formulation ne permette d'induire aucun effet pour la filiation.

Mme de T' Serclaes constate que le débat qui a eu lieu jusqu'ici démontre la nécessité d'une discussion approfondie de ce type de proposition qui touche à des institutions fondamentales de notre société.

Elle déplore que dans ce genre de matière, il existe un terrorisme intellectuel, parfaitement décrit par Jean-Louis Renchon, dans l'article qu'il a récemment publié dans le *Journal des tribunaux*.

Dans une démocratie, tous les points de vue doivent pouvoir s'exprimer. L'intervenante pense qu'aujourd'hui, le mariage continue pour la majorité des gens, à avoir une signification juridique et symbolique. On ne peut bouleverser une institution comme celle-là de façon précipitée. Les auditions ont mis en évidence l'importance du symbolique et des mots dans une société.

La sociologie et la psychologie du droit ont montré que la manière dont on nomme les choses sur le plan juridique a un impact dans la société.

Il faut éviter, en supprimant des repères essentiels, de créer des problèmes supplémentaires dans une société qui, à certains égards, est déjà malade.

L'intervenante constate en outre que, comme M. Monfils l'avait fait précédemment, M. Renchon a bien démontré les incohérences du système proposé, notamment en ce qui concerne la notion de mariage dans notre droit civil actuel (cf. notamment la disposition relative à la présomption de paternité).

Vouloir faire entrer à tout prix les unions homosexuelles dans le cadre du mariage aboutit à une monstruosité juridique. C'est ce qu'a dit le Conseil d'État.

Le professeur Senaeve va dans le même sens.

Spreekster meent dat die juridische analyse tot dusver niet ernstig weerlegd is.

Het onderscheid tussen verschil en discriminatie is een belangrijk probleem. Discriminatie neemt men echter niet weg door middel van assimilatie.

De beste manier om discriminatie te bestrijden is de verschillen te erkennen, ze tot uitdrukking te laten komen en te beletten dat de maatschappij er gebruik van maakt precies om te discrimineren. Dat is de basis van de democratie. Verschil in behandeling kan verantwoord zijn en toch geen discriminatie zijn, zoals ook werd gezegd bij de bespreking van het wetsvoorstel nr. 2-12, waarbij verwezen werd naar het standpunt van verscheidene Europese instanties.

Mevrouw Kaçar wijst erop dat het objectieve verschil voor homoseksuele paren is dat het voorliggende voorstel aan het homohuwelijk geen gevolgen inzake afstamming verbindt.

Hiervoor moet een afzonderlijke en passende regeling worden uitgewerkt.

Mevrouw de T' Serclaes antwoordt dat het voorstel hierdoor een ander soort discriminatie tot stand brengt.

Het probleem van de kinderen mag in dit debat niet onder het tapijt worden geveegd en ook niet overhaast worden geregeld.

Er moet over worden nagedacht, zonder dat men een groep mensen tot elke prijs in een instituut wil doen stappen dat zijn geschiedenis heeft en waaraan afstammingsrechtelijke gevolgen verbonden zijn.

Het is beter een specifiek juridisch model tot stand te brengen, waardoor op juridisch gebied banden tussen de partners tot stand worden gebracht die gelijkwaardig zijn met die van het huwelijk en een bijzondere band met de kinderen die het fundamentele beginsel respecteert volgens hetwelk een kind, tot nader order, uit een man en een vrouw geboren wordt.

Een lid heeft ten slotte als argument aangehaald dat men niemand verplicht te huwen.

Spreekster wijst er evenwel op dat personen die een kerkelijk huwelijk wensen, krachtens de Grondwet en sinds het Concordaat verplicht zijn eerst een burgerlijk huwelijk aan te gaan.

Een priester die die regel overtreedt kan strafrechtelijk worden vervolgd. Dat is een discriminatie waar men het nooit over heeft.

De heer Van Quickenborne vraagt zich af of die opmerking — die overigens heel interessant is — in dit debat relevant is. Hij merkt op dat er een brede

L'intervenante estime qu'à ce jour, cette analyse juridique n'a fait l'objet d'aucune contradiction sérieuse.

Quant à la question de la distinction entre différence et discrimination, il s'agit d'un problème important. Cependant, on ne résout pas la discrimination en travaillant par assimilation.

La meilleure manière de lutter contre les discriminations est de reconnaître les différences, de les laisser s'exprimer, et d'empêcher que la société ne s'en serve pour précisément créer des discriminations. C'est là le fondement même de la démocratie. Des différences de traitement peuvent être justifiées et ne pas constituer des discriminations, comme on l'a rappelé lors de la discussion de la proposition de loi n° 2-12, par référence au point de vue de diverses instances européennes.

Mme Kaçar fait observer que la différence objective pour les couples homosexuels est que la proposition en discussion ne donne pas au mariage homosexuel d'effets en matière de filiation.

Une réglementation distincte et adéquate doit être élaborée sur ce point.

Mme de T' Serclaes répond que ce faisant, la proposition crée un autre type de discrimination.

La question des enfants ne peut pas être évacuée du présent débat ni réglée de façon sommaire.

Il faut y réfléchir sans vouloir à tout prix faire entrer un groupe de gens dans une institution qui a son histoire et qui est liée à l'attribution de la filiation.

Il est préférable d'élaborer un modèle spécifique permettant, sur le plan juridique, de créer entre les partenaires des liens équivalents à ceux existant dans le mariage, et par rapport aux enfants, un lien particulier qui sauvegarde le principe fondamental selon lequel l'enfant naît, jusqu'à nouvel ordre, d'un homme et d'une femme.

Enfin, un membre a invoqué comme argument que l'on n'obligeait personne à se marier.

L'intervenante fait cependant observer que les personnes qui souhaitent un mariage religieux sont obligées, en vertu de la Constitution et depuis le Concordat, de contracter préalablement un mariage civil.

Le prêtre qui passerait outre est passible de poursuites pénales. Il y a là une discrimination que l'on n'évoque jamais.

M. Van Quickenborne demande si cette remarque — par ailleurs très intéressante — est pertinente dans le cadre du présent débat. Il fait observer qu'il semble

politieke consensus lijkt te bestaan over de opheffing van de band tussen burgerlijk en kerkelijk huwelijk.

Mevrouw de T' Serclaes onderstreept vervolgens dat huwelijken oorspronkelijk door de godsdiensten werden georganiseerd. Het huwelijksregister was van de parochie. De areligieuze Staat heeft gemeend dat het om een fundamentele functie ging waarvoor hij bevoegd was en heeft de viering van het huwelijk naar zich toe getrokken, door op te leggen dat een kerkelijk huwelijk steeds moest worden voorafgegaan door een burgerlijk huwelijk.

Dit debat gaat over het probleem van de plaats van de areligieuze Staat tegenover de norm en over de vraag of het gezond is dat de Staat een zo essentiële functie in onze maatschappij uit handen geeft. Hoever moet men gaan in de neutraliteit die de Staat in acht moet nemen?

Tot besluit onderstreept spreekster dat de personen die door de Commissie werden gehoord en ook het advies van de Raad van State aanzetten tot bezinning over het best mogelijke systeem.

Er is een eis van een deel van de homoseksuele gemeenschap, maar het is nog maar de vraag of het beste antwoord hierop is de homoseksuelen onmiddellijk en zonder nadenken toegang tot het huwelijk te geven.

Hoewel het door sommigen op hevige kritiek werd onthaald, had het advies van de Raad van State de verdienste dat het de wetgever verzocht creatief te zijn, in plaats van alles overhoop te halen door iedereen tot elke prijs hetzelfde model op te dringen in naam van een verkeerd begrepen strijd tegen discriminaties.

III. ARTIKELSGEWIJZE BESPREKING

A. Bespreking

Mevrouw de T' Serclaes en de heer Monfils dienen amendement nr. 1 (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) in, dat ertoe strekt de artikelen 2 tot 22 van het wetsvoorstel te vervangen.

Wat de grond van de zaak betreft, verwijst mevrouw de T' Serclaes naar de argumenten die de heer Monfils en spreekster bij de algemene bespreking hebben ontwikkeld. De indieners van amendement nr. 1 zijn immers de mening toegedaan dat het voorliggend wetsvoorstel juridisch geen voldoening schenkt. Door bepaalde vormen van discriminatie te willen opheffen, schept het voorstel in zijn huidige vorm er nieuwe, meer bepaald voor kinderen. De indieners van het amendement stellen voor om de wet van 23 november 1998 tot instelling van het contract van wettelijke samenwoning uit te breiden.

Spreekster citeert de Raad van State, die in zijn advies het volgende zegt: «Het getuigt niet van behoor-

exister un large accord politique sur la suppression du lien entre mariage civil et mariage religieux.

Mme de T' Serclaes poursuit en soulignant qu'à l'origine, les mariages n'étaient organisés que par les religions. Les registres de mariage, étaient ceux des paroisses. L'État laïque estimant qu'il s'agissait d'une fonction fondamentale de son ressort, s'est approprié la célébration des mariages en imposant que le mariage civil précède le mariage religieux.

Ce débat renvoie au problème de la place de l'État laïque par rapport à la norme et à la question de savoir s'il est sain que cet État se dessaisisse d'une fonction aussi essentielle dans notre société. Jusqu'où faut-il aller dans la neutralité que l'on veut garantir à l'État?

En conclusion, l'intervenante souligne que les personnes entendues par la Commission, ainsi que l'avis du Conseil d'État, incitent à la réflexion quant au meilleur système à mettre en place.

Il existe une revendication d'une partie de la communauté homosexuelle, mais la question est de savoir si la façon la plus adéquate d'y répondre est de donner aux homosexuels accès au mariage, immédiatement et sans autre réflexion.

Bien qu'il ait été vivement critiqué par certains, l'avis du Conseil d'Etat avait le mérite d'inviter le législateur à être créatif, plutôt que de tout bouleverser en voulant à tout prix faire rentrer tout le monde dans le même modèle, sous le couvert d'une lutte mal comprise contre les discriminations.

III. DISCUSSION DES ARTICLES

A. Discussion

Mme de T' Serclaes et M. Monfils déposent un amendement n° 1 (doc. Sénat, n° 2-1173/2), visant à remplacer les articles 2 à 22 de la proposition de loi.

Pour ce qui concerne le fond, Mme de T' Serclaes renvoie aux arguments que M. Monfils et l'intervenante ont développés lors de la discussion générale. En effet, les auteurs de l'amendement n° 1 sont d'avis que la proposition de loi à l'examen n'est pas satisfaisante sur le plan juridique. En voulant mettre fin à certaines discriminations, la proposition dans sa forme actuelle en créerait d'autres, notamment à l'égard des enfants. Les auteurs de l'amendement proposent plutôt d'élargir la loi du 23 novembre 1998 instaurant le contrat de cohabitation légale.

L'intervenante cite le Conseil d'État qui préconise dans son avis qu'«il n'est pas de bonne législation

lijke regelgeving om bestaande rechtsfiguren aan te wenden indien daarbij onvermijdelijk afbreuk wordt gedaan aan de essentie ervan, waardoor de betrokken rechtsfiguren uiteindelijk worden uitgehold.»

Voor details verwijst spreekster naar de verantwoording van het amendement. De wetteksten zouden duidelijker moeten zijn. De belanghebbenden zouden er dan meer zekerheid in vinden en de instituten zouden hun symboliek behouden.

De heer Monfils voegt eraan toe dat dit amendement van een andere visie getuigt dan het wetsvoorstel.

De heer Vandenberghe stelt dat het samenleven van mensen uiteraard onder verschillende opties kan worden begrepen. Naast de in het burgerlijk wetboek voorziene, en bijgevolg wettelijke samenlevingsvormen blijven er vandaag nog de samenlevingsvormen die geen institutionele inbedding kennen. De wet van 23 november 1998 betreffende het samenlevingscontract had niet tot doel een concurrerende instelling te creëren ten overstaan van het huwelijk, maar wel een verschillende keuze voor te stellen.

Het amendement zou tot gevolg hebben dat de gevolgen van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht zouden worden gekoppeld aan het samenlevingscontract, met uitzondering van de problematiek van de afstamming. Dit zou betekenen dat het huwelijk exclusief een instrument voor de afstamming zou worden. Dit is uiteraard ontoelaatbaar.

Mevrouw Nyssens stelt vast dat de indieners van het amendement, door de afstamming buiten beschouwing te laten, de inhoud van het voorstel radicaal wijzigen. Spreekster verwijst naar de definitie van het huwelijk op blz. 2 van de toelichting bij het voorstel. Spreekster neemt kennis van deze sociologische en culturele omwenteling, die veel verder gaat dan wat homoseksuele koppels vragen. Het CDH keurde de wet tot invoering van de wettelijke samenwoning goed die tot doel had het samenleven van twee personen in een overeenkomst te verankeren juist omdat die wet een onderscheid maakte tussen het samenleven van twee personen en het instituut van het huwelijk. Spreekster vraagt de indieners van het amendement welke automatische gevolgen het huwelijk zou hebben op vlak van de afstamming. De echtgenoot van de vrouw is de vader van het kind, zo luidt het vermoeden van vaderschap, vastgesteld in de artikelen 315 en 317 van het Burgerlijk Wetboek. Moeten de indieners van het amendement niet uitdrukkelijk bepalen dat die artikelen niet van toepassing zijn op de rechtsfiguur die zij gekozen hebben, namelijk op het huwelijk?

Spreekster herhaalt dat haar fractie de complementariteit van de geslachten van fundamenteel belang acht voor het huwelijk. Het concept van de verschillende geslachten moet behouden blijven.

d'utiliser des figures juridiques existantes lorsqu'on ne peut le faire qu'en y apportant des déformations touchant à l'essentiel qui finalement dénaturent les figures en question.»

Pour le détail, l'intervenante renvoie à la justification de l'amendement. Les textes de loi devraient avoir une plus grande clarté. Les personnes concernées y trouveraient alors une plus grande assurance et les institutions garderaient leur symbolique.

M. Monfils ajoute que cet amendement propose une autre vision que celle de la proposition de loi.

M. Vandenberghe affirme qu'on peut évidemment considérer la cohabitation entre personnes de plusieurs points de vue. Outre les formes de cohabitation prévues par le Code civil, qui sont donc des formes légales, il existe actuellement d'autres formes de cohabitation qui n'ont pas de cadre institutionnel. La loi du 23 novembre 1998 instaurant la cohabitation légale ne visait pas à créer une institution qui fasse concurrence au mariage, mais bien à proposer un choix différent.

L'adoption de l'amendement aurait pour conséquence de lier les effets du mariage entre personnes du même sexe au contrat de cohabitation, exception faite du problème de la filiation. Cela signifierait que le mariage deviendrait un instrument ne servant plus qu'à établir la filiation, ce qui est évidemment inacceptable.

Mme Nyssens constate que les auteurs de l'amendement, en supprimant la filiation, changent le contenu de la proposition de manière radicale. L'intervenante renvoie à la définition du mariage qui est proposée à la p. 2 des développements de la proposition. L'intervenante prend acte de ce bouleversement sociologique et culturel, qui va bien plus loin que la demande des couples homosexuels. Le cdH avait voté la loi sur la cohabitation légale, qui avait pour but de contractualiser une situation de vie commune justement parce que cette loi distinguait la situation de vie commune de l'institution du mariage. L'intervenante interroge les auteurs de l'amendement sur les effets automatiques en termes de filiation qu'aurait le mariage. Le père de l'enfant est le mari de la femme, selon la présomption de paternité contenue dans les articles 315 et 317 du Code civil. Est-ce que les auteurs ne devraient pas expressément stipuler que ces articles ne s'appliquent pas à la construction juridique qu'ils ont choisie, c'est-à-dire le mariage?

L'intervenante réitère que son groupe considère que la notion de complémentarité des sexes est capitale dans le cadre du mariage. La notion de différence doit être gardée.

Mevrouw Nyssens dient amendement nr. 2 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat ertoe strekt de tekst van het wetsvoorstel te vervangen. Zij verwijst naar de verantwoording bij haar amendement (zie *infra*).

Ook al is de heer Thissen voorstander van gelijke rechten voor homoseksuele paren, toch ziet hij geen discriminatie in het feit dat er twee verschillende benamingen zijn voor het samenleven van paren, het huwelijk en de de wettelijke samenwoning. Het is juridisch niet mogelijk om éézelfde benaming aan twee verschillende situaties te geven. Tussen beide bestaat immers een belangrijk verschil en de regering heeft zich niet vergist wanneer haar eerste voorstellen omtrent deze materie de afstamming en het ouderschap uitsloot voor wat het huwelijk van homoseksuele paren betrof.

Spreker vreest nu dat de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht slechts een etappe is om later ook eisen te stellen omtrent afstamming en ouderschap, onder het voorwendsel dat dit zal bijdragen tot algehele gelijke rechten. Dit kan niet aanvaard worden: kinderen zijn altijd kinderen van ouders van een verschillend geslacht. Aan de vraag van homoseksuele paren kan, volgens spreker, tegemoet gekomen worden door een samenlevingscontract dat maximale rechten op juridisch vlak biedt, zonder het wettelijk samenwonen van personen van hetzelfde geslacht te willen assimileren met een huwelijk.

Mevrouw Taelman pleit voor eenvoudige oplossingen. Als het inderdaad alleen om een verschil in benaming gaat, dan herleidt men de problematiek tot een semantische kwestie en stelt zich de vraag naar de zin van een andere behandeling. Wanneer de situatie inhoudelijk een huwelijk is, noem het dan ook huwelijk.

Het voordeel van de instelling van het huwelijk is dat, buiten de afstamming, ook andere zaken geregeld worden, zoals erfopvolging en echtscheiding. In de praktijk blijkt dat dit opnemen in een wettelijk samenlevingscontract niet echt succesvol is, zodat in feite een discriminatie blijft bestaan.

Ook mevrouw Kaçar houdt een pleidooi voor eenvoudige oplossingen.

Het huwelijk staat alleen voor personen van verschillend geslacht open, terwijl het wettelijk samenwonen voor iedereen geldt, maar niet de nalatenschap, afstamming, adoptie, sociale zekerheid en fiscale toestand, en dergelijke regelt. Bijgevolg wordt ofwel het huwelijk opengesteld voor personen van hetzelfde geslacht, ofwel het wettelijk samenwonen uitgebreid. De laatste optie leidt tot een ingewikkeld instituut, zoals een mini-wettelijke samenwoning waarin minder rechten worden toegekend en een maxi-wettelijke samenwoning die praktisch gelijk staat met het huwelijk, met het verschil dat het alleen voor homoseksuele paren geldt.

Mme Nyssens dépose un amendement n° 2 (doc. Sénat, n° 2-1173/2), visant à remplacer le texte de la proposition de loi. Elle renvoie à la justification de son amendement (cf. *infra*).

Même si M. Thissen est partisan d'une égalité des droits pour les couples homosexuels, il ne voit pas en quoi l'existence de deux dénominations différentes pour qualifier la vie des couples, à savoir le mariage et la cohabitation légale, constituerait une discrimination. Il n'est pas possible de donner juridiquement la même dénomination à deux situations différentes. En effet, il y a une grande différence entre les deux et le gouvernement ne s'est pas trompé lorsque, en ce qui concerne le mariage des couples homosexuels, il a exclu de ses premières propositions en la matière la question de sa filiation et de la parenté.

L'intervenant craint à présent que l'ouverture du mariage aux personnes du même sexe ne constitue qu'une première étape vers la satisfaction d'exigences ultérieures concernant la filiation et la parenté, sous prétexte que cela contribuerait à assurer l'égalité complète des droits. C'est inacceptable: les enfants seront toujours des enfants de parents de sexe différent. L'intervenant estime qu'on peut répondre à la demande des couples homosexuels en prévoyant un contrat de cohabitation offrant des droits optimaux au niveau juridique, sans assimiler la cohabitation légale des personnes du même sexe au mariage.

Mme Taelman plaide pour des solutions simples. S'il est simplement question d'une différence de nom, on réduit le problème à une question de sémantique et il faut s'interroger sur le sens d'une autre démarche. Quand la situation de fait est celle d'un mariage, il faut tout simplement l'appeler mariage.

L'avantage de l'institution du mariage est qu'outre la filiation, elle règle d'autres questions comme la succession et le divorce. Il s'avère, en pratique, qu'il n'est pas facile d'inscrire ces questions dans un contrat de cohabitation légale, si bien qu'une discrimination subsiste.

Mme Kaçar plaide elle aussi pour des solutions simples.

Le mariage n'est permis qu'entre des personnes de sexes différents tandis que la cohabitation légale est ouverte à tous. Elle ne règle toutefois pas la succession, la filiation, l'adoption, la sécurité sociale et la situation fiscale. Il faut dès lors choisir entre ouvrir le mariage à des personnes du même sexe et élargir le champ d'application de la cohabitation légale. Le choix de la seconde solution donnerait naissance à une institution compliquée, comme une mini-cohabitation légale entraînant une réduction de droits et une maxi-cohabitation légale pratiquement équivalente au mariage, à cette différence près qu'elle ne serait ouverte qu'aux couples homosexuels.

Het voorliggende voorstel is een politieke keuze om het huwelijk open te stellen, omdat het een eenvoudige oplossing biedt en omdat de afstamming afzonderlijk kan geregeld worden.

De heer Mahoux is geraakt door de semantische symboliek die tot uiting kwam in de hoorzittingen. Waarom is het woord «huwelijk» zo geconnoteerd dat het alleen in bepaalde situaties kan gebruikt worden? Als de finaliteit van een huwelijk het verwekken van kinderen is, waarom dan een huwelijk tussen personen van 75 of meer jaar — weliswaar van verschillend geslacht — toestaan? Als het alleen een principe-kwestie betreft, zonder enige onderbouwde argumentatie, dan is er geen enkele reden waarom de enen meer gelijk hebben dan de anderen.

Wat de opmerkingen over gelijke behandeling betreft, is spreker ervan overtuigd dat het voorliggende wetsvoorstel uiteraard niet volledig de discriminaties zal wegwerken, maar dit is geen reden om geen oplossing te zoeken voor een situatie die nu door velen als discriminerend wordt beschouwd. Dit is een eerste stap naar een minder discriminerende situatie, nadien volgen er wellicht verdere stappen.

Volgens de heer Thissen zijn er wel een heleboel argumenten om het huwelijk voor te behouden voor personen van verschillend geslacht. Het huwelijk mag niet gezien worden als louter een contract, maar is een instelling en een engagement. Dit engagement impliceert automatisch, volgens onze wetgeving, een aantal gevolgen, zoals het ouderschap: elk kind dat geboren wordt na het huwelijk wordt geacht een kind van het paar te zijn. Huwelijk en wettelijk samenwonen zijn twee verschillende situaties. Homosexuele paren worden niet gediscrimineerd want zij kunnen hun band concretiseren, met alle juridische consequenties die eruit voortvloeien. Het huwelijk met zijn gevolgen, afstamming en ouderschap, vertegenwoordigt iets concreets en sterks in onze samenleving. Door twee verschillende situaties dezelfde benaming te geven wordt niet voor een eenvoudige oplossing gekozen, maar zaait men twijfel. Op termijn zal dit leiden tot discussies over afstamming.

Mevrouw de T' Serclaes komt terug op haar amendementen die veel coherenter zijn dan het voorliggende voorstel. Door de figuur van het huwelijk te gebruiken zonder er alle gevolgen uit te trekken, kan een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht niet gelijkgesteld worden met een huwelijk tussen personen van verschillend geslacht. Daarom moet een andere benaming gegeven worden aan een contract dat met een huwelijk, zonder de afstammingsgevolgen, wordt geassimileerd.

Ook professor De Schutter heeft verklaard dat er geen bezwaar is tegen verschillende types van contract om verschillende situaties juridisch te omkaderen. Prof. Martens heeft gewezen op het belang van de

La proposition à l'examen découle du choix politique d'ouvrir le mariage, parce qu'il offre une solution simple et parce que la question de la filiation peut être réglée séparément.

M. Mahoux se dit touché par la symbolique sémantique qui a été exprimée au cours des auditions. Pourquoi le mot «mariage» a-t-il une connotation telle qu'il ne peut être utilisé que dans certaines situations? Si la finalité d'un mariage est la procréation, pourquoi autoriser des mariages entre des personnes de 75 ans ou plus de sexes différents? Si l'on se trouve devant une question de principe, qu'il n'y a aucune argumentation étayée, il n'y a aucune raison que les uns aient davantage raison que les autres.

En ce qui concerne les remarques sur l'égalité de traitement, l'intervenant est convaincu que la proposition de loi en discussion ne supprimera bien entendu pas intégralement les discriminations, mais ce n'est pas une raison pour ne pas chercher de solution à une situation qui est actuellement considérée par beaucoup comme discriminatoire. C'est une première étape vers moins de discrimination; d'autres suivront sans doute plus tard.

Selon M. Thissen, il y a toutefois toute une série d'arguments qui plaident pour que l'on réserve le mariage à des personnes de sexe différent. Le mariage ne pas être considéré comme un simple contrat, c'est une institution et un engagement. En vertu de notre législation, cet engagement implique un certain nombre de conséquences, comme la parentalité: tout enfant né après le mariage est présumé être un enfant du couple. Le mariage et la cohabitation légale sont deux situations différentes. Les couples homosexuels ne sont pas victimes d'une discrimination, car ils peuvent concrétiser leur lien, avec toutes les conséquences juridiques qui en résultent. Le mariage, avec ses effets qui sont la filiation et la parentalité, représente quelque chose de concret et de fort dans notre société. En donnant la même dénomination à deux situations différentes, on n'opte pas pour une solution simple; on sème le doute. À terme, cela conduira à des discussions sur la filiation.

Mme de T' Serclaes revient sur ses amendements, qui sont beaucoup plus cohérents que la proposition en discussion. Dès lors que l'on utilise la construction du mariage sans en tirer toutes les conséquences, on ne peut pas assimiler un mariage entre personnes du même sexe à un mariage entre personnes de sexe différent. C'est pourquoi il faut donner une autre dénomination à un contrat qui est assimilé à un mariage, sans ses conséquences en matière de filiation.

Le professeur De Schutter a, lui aussi, déclaré ne voir aucune objection à ce qu'il y ait des types différents de contrats pour encadrer juridiquement des situations différentes. Le professeur Martens a souli-

symbolische draagwijdte van het huwelijk buiten zijn juridische verplichtingen. Verschillende situaties moeten een andere benaming krijgen.

Wat betreft de gelijke rechten, stipt spreekster aan dat strijden tegen discriminatie niet wil zeggen alle verschillen opheffen. Voor een nieuwe sociale vraag kan een nieuwe juridische figuur aangenomen worden.

De heer Mahoux is het met mevrouw de T'Serclaes eens dat men voor of tegen het huwelijk kan zijn.

Over de mogelijke discriminatie die voortvloeit uit de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht, kunnen de standpunten daarentegen uiteenlopen. Volgens spreker beperkt het voorliggende voorstel het aantal punten van discriminatie. Mevrouw de T' Serclaes meent dat men er nog nieuwe creëert.

De heer Mahoux verklaart dat hij geen argumenten heeft gevonden die discriminatie zouden rechtvaardigen.

Wat het vermoeden van vaderschap betreft, vindt de heer Mahoux het een illusie te denken dat dit de kinderen of het koppel kan beschermen. Zij die zich achter dit vermoeden schuilen, hebben blijkbaar altijd geleefd in een omgeving zonder overspel of overspelige kinderen, en waar het probleem van de erkenning door de biologische vader binnen het huwelijk waarvan die vader geen deel uitmaakt, nooit rijst.

Volgens de heer Mahoux doet deze zogezegde waarborg voor stabiliteit in vele gevallen enorme problemen rijzen, zowel voor de vermoedelijke als voor de biologische ouders.

Ten derde stelt de heer Mahoux vast dat in amendement nr. 1 van mevrouw de T'Serclaes de verplichtingen in de overeenkomst bijna overeenstemmen met die van het huwelijk. De desbetreffende artikelen zijn van toepassing met uitzondering van de getrouwheidsplicht.

De heer Mahoux wijst erop dat de indieners van het amendement beweren dat de wettelijke samenwoning overeenstemt met het huwelijk, maar dat de getrouwheidsplicht niet van toepassing is in het eerste geval. Hij vraagt zich af waarom dit onderscheid wordt gemaakt. Hij vraagt zich ook af waarom de link die in het Burgerlijk Wetboek wordt gelegd tussen het huwelijk en de getrouwheid niet in twijfel mag worden getrokken, alsof het een determinerend, fundamenteel element zou zijn in de relatie tussen twee mensen.

De heer Van Quickenborne stipt aan dat in de argumentatie van de tegenstanders van de openstelling van het huwelijk voor homoseksuele koppels, voortdurend sprake is van een soort sacraal karakter van

gné l'importance de la portée symbolique du mariage en dehors de ses obligations juridiques. Des situations différentes doivent être dénommées différemment.

En ce qui concerne l'égalité des droits, l'intervenante souligne que lutter contre la discrimination ne signifie pas supprimer toutes les différences. On peut répondre à une nouvelle demande sociale par une nouvelle construction juridique.

M. Mahoux convient avec Mme de T'Serclaes que l'on peut être pour ou contre le mariage.

Par contre, les points de vue peuvent différer sur la discrimination qu'il pourrait y avoir entre mariage de personnes de sexe différent et mariage de personnes de même sexe. D'après l'orateur, la proposition à l'étude réduit le nombre de discriminations. Pour sa part, Mme de T' Serclaes estime que l'on en crée.

M. Mahoux déclare ne pas avoir trouvé d'arguments qui justifiaient le fait que l'on discrimine.

En ce qui concerne la présomption de paternité, M. Mahoux est d'avis qu'il est illusoire d'imaginer que cela constitue une protection par rapport aux enfants, par rapport aux vies de couples, etc. Ceux qui se cachent derrière cette présomption ont fait comme si l'adultère n'existait pas du tout, comme si les enfants adultérins n'existaient pas, comme si la problématique de reconnaissance du père biologique dans le cadre d'un mariage dont il ne fait pas partie ne se posait pas, etc.

Ce soi-disant élément de stabilité, d'après M. Mahoux, pose des problèmes extrêmement importants dans toute une série de cas, autant d'ailleurs pour les parents biologiques que présumés.

Troisièmement, M. Mahoux constate que dans l'amendement n° 1 de Mme de T'Serclaes, les obligations dans le contrat sont pratiquement les mêmes que pour le mariage. Les articles sont applicables à l'exception de l'obligation de fidélité.

M. Mahoux attire l'attention sur le fait que les auteurs de l'amendement prétendent que la cohabitation légale est égale au mariage, mais que dans le premier cas, la fidélité ne s'applique pas. Il s'interroge sur la raison de cette différence. Il s'interroge aussi sur la raison pour laquelle l'adéquation dans le Code civil entre le mariage et la fidélité ne pourrait pas être mise en cause comme si c'était un élément tout à fait déterminant, fondamental pour une relation de couple.

M. Van Quickenborne relève que dans l'argumentation des opposants à l'ouverture du mariage aux couples homosexuels, il est constamment question du caractère, en quelque sorte, sacré du

het huwelijk als zijnde een instituut waar rechten en plichten uit voortvloeien. Daar kan hij mee akkoord gaan. Echter, dit geldt evenzeer voor het samenlevingscontract.

Daarenboven is het volgens dezelfde spreker zo dat zolang het huwelijk niet wordt opengesteld voor homoseksuele koppels, men altijd zal kunnen beweren dat die mensen bijna gelijk zijn, maar toch nog apart zijn. Met andere woorden: of er nu een echte discriminatie is of niet, het is maatschappelijk gezien, gelet op de evolutie in de samenleving waarbij de tolerantie ten aanzien van homoseksuele koppels is toegenomen, raadzaam om op het vlak van instituten en duurzaamheid van liefde, het huwelijk ook voor homoseksuele koppels open te stellen. Zoniet blijft men de indruk geven dat het samenleven van homoseksuele koppels toch ergens minderwaardig is aan dat van heteroseksuele koppels. Vandaar is het van groot symbolisch belang om het huwelijk ook open te stellen voor homoseksuele koppels.

Voorts acht de heer Van Quickenborne het belangrijk om erop te wijzen dat Nederland, waar het huwelijk reeds eerder is opengesteld voor homoseksuelen, in 1998 eerst het zogenaamde «geregistreerd partnerschap» had ingevoerd. Dit heeft hen echter niet belet om daarna de stap naar de openstelling van het huwelijk te zetten. Wie dit partnerschap blijft voorstellen als een soort alternatief voor het huwelijk, vergist zich. Uiteindelijk komt men, willens nillens, toch terecht bij de openstelling van het huwelijk voor homoseksuele koppels. Vandaar is het beter om onmiddellijk de stap te zetten.

Tot slot staat deze spreker stil bij de inhoud van het in amendement nr. 1 voorgestelde artikel 2 (zie stuk Senaat, nr. 2-1173/2, blz. 1). Dit houdt in dat bij de verklaring van wettelijke samenwoning een bijkomend gegeven moet worden opgenomen. De heer Van Quickenborne vindt dit nieuw element bizar vermits het volgens hem substantieel niets toevoegt aan de bestaande vereiste vermeldingen. Op die manier geeft men trouwens de indruk dat vandaag de wettelijke samenleving niet zou openstaan voor homoseksuele koppels, wat niet het geval is.

Spreker vindt dat omwille van het respect voor homoseksualiteit en voor het samenwonen van homoseksuele koppels de wetgever niet anders kan dan het huwelijk nu voor hen open te stellen.

Volgens mevrouw Nyssens is het onjuist te beweren dat het huwelijk een contract is. Het is meer een rechtsfiguur.

Het huwelijk is een rechtsfiguur, een verbintenis waarvoor wederzijdse verplichtingen gelden, die in het Burgerlijk Wetboek vermeld worden in het hoofdstuk «Rechten en plichten van de echtgenoten». Men vindt er onder andere de verplichting tot trouw, hulp en bijstand. Weliswaar hoort men vaak beweren dat

mariage en tant qu'institution de laquelle découlent des droits et des devoirs. Il est assez d'accord sur ce point. Mais cela vaut tout autant pour le contrat de cohabitation.

En outre tant que le mariage ne sera pas ouvert aux couples homosexuels, on pourra toujours prétendre que ces personnes sont presque égales, mais qu'elles sont quand même encore à part. En d'autres termes: qu'il y ait ou non une véritable discrimination, compte tenu de l'évolution de la société dans le sens d'une plus grande tolérance à l'égard des couples homosexuels, il est socialement opportun, sous l'angle des institutions et de la continuité de l'amour, d'ouvrir également le mariage aux couples homosexuels. Sinon, on continuera de donner l'impression que d'une certaine façon, la vie en commun de couples homosexuels a malgré tout moins de valeur que celle de couples hétérosexuels. C'est pourquoi l'ouverture du mariage aux couples homosexuels aussi revêt une grande importance symbolique.

M. Van Quickenborne estime en outre qu'il est important de signaler qu'aux Pays-Bas, qui nous ont précédés dans l'ouverture du mariage aux homosexuels, on avait d'abord instauré le «partenariat enregistré» en 1998. Cela ne les a toutefois pas empêché de passer ensuite à l'ouverture du mariage. Ceux qui persisteront à présenter le partenariat comme une sorte de variante du mariage se trompent. On en arrivera, finalement, quand même, bon gré, mal gré, à ouvrir le mariage aux couples homosexuels. C'est la raison pour laquelle il est préférable de franchir le pas immédiatement.

Enfin, l'intervenant évoque le contenu de l'article 2 proposé par l'amendement n° 1 (voir le doc. Sénat, p. 1). Celui-ci implique qu'il faut introduire une donnée supplémentaire lors de la déclaration de cohabitation légale. M. Van Quickenborne trouve singulier, cet élément nouveau qui, d'après lui, n'ajoute rien de substantiel aux mentions obligatoires actuelles. Sans compter que l'on donnerait ainsi l'impression qu'à l'heure actuelle, la cohabitation légale n'est pas ouverte aux couples homosexuels, ce qui n'est pas le cas.

L'intervenant estime que par respect pour l'homosexualité et pour la cohabitation des couples homosexuels, le législateur ne peut que leur ouvrir le mariage dès maintenant.

D'après Mme Nyssens, il est faux de dire que le mariage est un contrat. Il s'agit plutôt d'une institution juridique.

Le mariage est une institution juridique, un engagement pour lequel le Code civil prévoit un chapitre «Droits et devoirs des époux» (obligations réciproques). Il s'y trouve entre autres l'obligation de fidélité, de secours et d'assistance. Il est vrai que dans les conversations autour de cette institution, l'on entend

het allicht tijd is om de respectieve verplichtingen van de echtgenoten te moderniseren.

Mevrouw Nyssens legt uit dat het begrip trouw niet voorkomt in haar amendementen, en trouwens ook niet in die van mevrouw de T' Serclaes en van de heer Monfils, om de eenvoudige reden dat ontrouw in het huidige recht een automatische grond voor echtscheiding is.

Spreekster wil geen soort echtscheidingsprocedure in de wettelijke samenwoning invoeren net nu men er aan denkt de echtscheidingsprocedures te wijzigen.

De heer Mahoux verwondert zich erover dat mevrouw Nyssens aandringt op het woord «huwelijk» en zijn symboolwaarde.

Tegenwoordig willen homoseksuelen huwen precies omdat ze ook een symboolwaarde aan het huwelijk toekennen. Alleen is het andere symboliek dan die van mevrouw Nyssens. Waarom zou deze laatste meer waarde hebben dan de symboliek van de homoseksuelen, als het niet om louter traditionele redenen is?

Mevrouw Nyssens wil niet discussiëren op grond van iemands vermeende bedoelingen. Men kan voldoende verbeelding aan de dag leggen om politieke keuze te maken en verbintenissen, contracten, instellingen bedenken die volgens onze cultuur en geschiedenis aan verschillende realiteiten beantwoorden.

Volgens mevrouw Nyssens tonen haar amendementen aan dat haar fractie de toestand wel degelijk juridisch wil regelen.

Mevrouw Kaçar sluit zich aan bij de argumentatie van de heer Mahoux. Het argument van de heer Thissen dat het huwelijk historisch gegroeid is, is volgens spreekster geen echt argument. Op die manier kunnen immers alle vernieuwingen en hervormingen worden afgeblokt. Bovendien kan dit wetsvoorstel later van historisch belang blijken.

Tot slot stelt deze spreekster dat er in de praktijk katholieke priesters zijn die ceremonieën voltrekken voor partners van hetzelfde geslacht. In Nederland en in de Verenigde Staten zijn er geloofsorganisaties die officiële inzegeningceremonieën hebben voor partners van hetzelfde geslacht. Het lijkt dus ongepast om hen de waarde van de symboliek die ook zij aan het huwelijk hechten, te ontnemen.

Mevrouw Vanlerberghe verwondert er zich over dat sommige leden redenen blijven aanhalen waarom het huwelijk niet zou kunnen opengesteld worden voor homoseksuelen. Één van die redenen is de kans op ouderschap. Spreekster betwijfelt echter sterk of iedere hetero die op vandaag huwt zulks doet met die

souvent la question de savoir s'il n'est pas temps de moderniser les obligations des époux respectifs.

Mme Nyssens explique que la notion de fidélité n'est pas reprise dans ses amendements, ni d'ailleurs dans ceux de Mme de T' Serclaes et de M. Monfils, pour la simple raison technique que, dans le droit actuel, l'infidélité est une cause automatique de divorce.

L'intervenant ne veut pas instaurer une espèce de procédure de divorce dans la cohabitation légale à l'heure où l'on réfléchit beaucoup à la modification du divorce.

M. Mahoux semble étonné que Mme Nyssens insiste sur le mot «mariage» et sa valeur symbolique.

Maintenant, les homosexuels souhaitent se marier précisément parce qu'ils accordent également une symbolique au mot mariage. Seulement, cette symbolique est différente de celle que Mme Nyssens lui accorde. Pourquoi cette dernière, sinon par tradition, aurait-elle plus de valeur que la symbolique des homosexuels?

Mme Nyssens précise qu'elle ne veut pas de procès d'intention. On peut avoir suffisamment d'imagination pour faire des choix politiques et choisir des engagements, des contrats, des institutions qui correspondent selon notre culture et notre histoire à des réalités différentes.

D'après Mme Nyssens, le dépôt de ses amendements prouve bien que son groupe est prêt à régler juridiquement la situation.

Mme Kaçar se rallie à l'argumentation de M. Mahoux. L'argument invoqué par M. Thissen, selon lequel le mariage est le résultat d'une évolution historique, n'est pas un argument valable aux yeux de l'intervenante. En effet, de cette manière, on peut contrecarrer toutes les innovations et réformes. La présente proposition peut en outre s'avérer plus tard revêtir une importance historique.

En conclusion, l'intervenante déclare que, dans la pratique, certains prêtres catholiques organisent des cérémonies pour des partenaires de même sexe. Aux Pays-Bas et aux États-Unis, certaines organisations religieuses proposent des célébrations officielles aux partenaires de même sexe. Il semble donc incongru de les priver de la symbolique qu'ils accordent, eux aussi, au mariage.

Mme Vanlerberghe s'étonne de ce que certains membres continuent à invoquer des raisons pour interdire l'ouverture du mariage aux homosexuels. Une des raisons invoquées est la possibilité de parentalité. L'intervenante doute cependant fortement que tout hétérosexuel qui contracte mariage de nos jours

gedachte in het achterhoofd. Deze stelling leunt veel te dicht aan bij het historische kerkelijk huwelijk.

Volgens mevrouw Vanlerberghe zien veel hetero's het huwelijk gewoon als het begin van een duurzame relatie, een soort blanco contract waarvan men het beste probeert te maken.

Een andere argument is dat van de symboliek. Indien men zoveel belang hecht aan deze symboliek voor de heterogene koppels moet men er hetzelfde belang aan hechten wat de homoseksuele koppels betreft. Persoonlijk maakt zij daar geen onderscheid in. Volgens haar is het aspect duurzame relatie altijd relevant, de kinderwens is dat niet altijd. Moest dat wel het geval zijn, dan zou dat impliceren dat huwelijken die kinderloos blijven minderwaardig zouden zijn.

Mevrouw Vanlerberghe wenst aan de homoseksuelen de vrijheid te laten hoe zij hun relatie willen benoemen. Het zou tegen de tijdsgeest zijn om hen nog langer de toegang tot het huwelijk te ontzeggen.

Anderzijds wordt de discussie over afstamming losgekoppeld omdat die inderdaad niet zo eenvoudig is. De oplossing daarvoor zal nooit volledig identiek zijn aan wat nu onder het huwelijk is voorzien.

De heer de Clippele merkt op dat als het voorstel wet wordt, de in België aangegane huwelijken tussen homoseksuelen in het buitenland niet erkend zullen worden. De partners zullen er als alleenstaanden beschouwd worden. Zij zouden dus kunnen hertrouwen. Welke oplossing hebben de indianers van het wetsvoorstel hiervoor?

De heer Van Quickenborne meent dat men hier terecht komt in een discussie over het internationaal privaatrecht en over de internationale dimensie van een homohuwelijk. Deze discussie is ook gevoerd in Nederland en heeft daar geen aanleiding gegeven tot juridische problemen.

Hij wijst er overigens op dat de Europese Commissie in deze een belangrijk standpunt heeft ingenomen. Met name de heer Neil Kinnock heeft op 15 oktober 2001 op een vraag van Europees parlamentslid mevrouw Buitenweg geantwoord dat «na overleg binnen haar diensten heeft de Commissie opdracht gegeven om het huwelijk dat een ambtenaar heeft gesloten volgens het gewijzigde Nederlandse Burgerlijk Wetboek op dezelfde wijze te behandelen als welk ander huwelijk ook dat in een lidstaat officieel is aangegaan. De Commissie heeft ook het Parlement en de overige instellingen verzocht eenzelfde gedragslijn te volgen ten opzichte van hun ambtenaren». Met andere woorden: de Commissie heeft het Parlement en andere instellingen aanbevolen om het homohuwelijk dat geldig is afgesloten in Nederland en eventueel later in België (indien voorliggend wetsvoorstel

le fasse dans l'optique de devenir parent. Prétendre que c'est le cas, c'est avouer que l'on est fortement influencé par le mariage religieux historique.

Selon Mme Vanlerberghe, de nombreux hétérosexuels considèrent le mariage tout simplement comme le début d'une relation durable, une espèce de contrat en blanc qu'ils essaient de mener à bien.

Un autre argument invoqué est celui de la symbolique. Si l'on attache autant d'importance à cette symbolique pour ce qui est des couples hétérosexuels, il convient d'y attacher la même importance pour ce qui est des couples homosexuels. Personnellement, elle ne fait aucune distinction en la matière. Selon l'intervenante, l'aspect de relation durable est toujours pertinent, alors que le désir d'enfant ne l'est pas toujours. Si tel est le cas, cela supposerait que les mariages stériles auraient une valeur inférieure.

Mme Vanlerberghe estime qu'il appartient aux homosexuels de nommer leur relation comme ils le veulent. On irait à l'encontre de l'esprit du temps en leur refusant encore l'accès au mariage.

Par ailleurs, on dissocie la discussion sur la question de la filiation, étant donné qu'elle n'est effectivement pas simple. La solution à cette question ne sera jamais entièrement identique à ce qui est prévu actuellement sous le régime du mariage.

M. de Clippele fait remarquer que si la proposition devient loi, les mariages contractés en Belgique entre homosexuels ne seront pas reconnus à l'étranger. Les personnes en question y seront considérées comme étant célibataires. Elles pourront donc à nouveau se marier. Qu'est-ce que les auteurs de la proposition de loi ont prévu pour ce cas de figure?

M. Van Quickenborne estime que l'on ouvre ici une discussion concernant le droit international privé et la dimension internationale que peut revêtir un mariage entre homosexuels. Cette discussion a également été menée aux Pays-Bas et n'y a pas donné lieu à des problèmes juridiques.

Il souligne par ailleurs que la Commission européenne a adopté un point de vue important en l'espèce. M. Neil Kinnock a ainsi précisé le 15 octobre 2001, en réponse à une question de Mme Buitenweg, députée européenne, qu'«à la suite de consultations menées au sein de ses services, la Commission a donné des instructions pour que le mariage d'un fonctionnaire qui est reconnu en vertu du code civil néerlandais tel que modifié soit considéré de la même manière que tout autre mariage reconnu dans un État membre. La Commission a également invité le Parlement et les autres institutions à prendre des mesures similaires, en ce qui concerne leurs fonctionnaires respectifs». En d'autres termes, la Commission a recommandé au Parlement et aux autres institutions de faire reconnaître également par les autres États de l'Union européenne le mariage valablement contracté entre

wet wordt) ook door de andere lidstaten van de Europese Unie te laten erkennen.

Het klopt dat dit geen uitkomst biedt in onze relatie met niet-EU-lidstaten, de Afrikaanse landen bijvoorbeeld. We leven in een wereld met verschillende beschavingen. Die andere culturen kennen ook instituten die de EU-lidstaten dan weer niet erkennen zoals polygamie, verstoting, enz.

De heer de Clippele acht dit argument niet overtuigend vermits de Europese Commissie terzake onbevoegd is. Het huwelijk ressorteert nog altijd onder de wetgeving van de lidstaten zelf. Bovendien heeft bijvoorbeeld Groot-Brittannië reeds verklaard het homohuwelijk niet te zullen erkennen.

Het probleem is helemaal niet denkbeeldig dat homoseksuelen die in België in het huwelijk zijn getreden, in het buitenland een nieuw huwelijk met een andere partner aangaan. Dit zou zelfs in het Belgisch interne recht tot problemen kunnen leiden. Wat zal men doen met mensen die tegelijkertijd op legale wijze met twee verschillende partners gehuwd zijn?

De heer Dubié antwoordt dat zulks enkel denkbaar is indien de betrokkenen in twee verschillende landen zijn gehuwd. Volgens hem gaat het bijgevolg om een probleem van internationaal privaatrecht.

De heer Thissen verklaart dat de Raad van Europa, die nochtans heel bekommerd is om de rechten van de mens en om ieders vrijheden, zich nooit heeft uitgesproken voor het huwelijk van homoseksuele paren, noch over het al dan niet bestaan van enige discriminatie terzake. Het Arbitragehof heeft al evenmin gezegd dat er van discriminatie sprake is omdat homoseksuele paren niet kunnen huwen.

Wat de voortrekkersrol van Nederland betreft, staat het voor de heer Thissen niet vast dat Nederland niet zal terugkomen op een aantal van zijn beslissingen.

De heer Thissen aanvaardt niet dat de aanhangers van het huwelijk voor homoseksuelen laten doorschemeren dat de anderen negentiende-eeuwse reactionairen zijn. Hij meent dat het om verschillende situaties gaat.

De heer Thissen denkt ook dat men, gezien de belangrijke symboliek van het huwelijk, rekening moet houden met de wil van de heteroseksuele paren. Het staat niet voor 100 % vast dat ze aanvaarden dat alle situaties dezelfde naam krijgen. De situaties zijn verschillend. Er moet dus een onderscheid blijven bestaan in de benamingen, terwijl de homoparen toch

personnes homosexuelles aux Pays-Bas et, éventuellement plus tard, en Belgique (si la proposition de loi à l'examen est votée).

Il est vrai que cela ne résout pas le problème de notre relation avec les États non membres de l'UE, comme les pays africains par exemple. Nous vivons dans un monde où diverses civilisations se côtoient. Ces cultures différentes de la nôtre connaissent, elles aussi, des usages sociaux comme la polygamie, la répudiation, etc., que les États membres de l'Union ne reconnaissent pas de leur côté.

M. De Clippele n'est pas convaincu par cet argument, car la Commission européenne n'est pas compétente en la matière. Le mariage relève toujours de la législation des États membres, eux-mêmes. En outre, un pays comme la Grande-Bretagne, par exemple, a déjà annoncé son intention de ne pas reconnaître le mariage homosexuel.

Il n'est nullement improbable que des homosexuels qui se sont mariés en Belgique, contractent un nouveau mariage à l'étranger avec un autre partenaire. Une telle situation pourrait même poser des problèmes au niveau du droit belge. Que fera-t-on face à des gens qui seraient mariés, légalement, avec deux partenaires différents?

M. Dubié répond qu'un tel scénario n'est concevable que si les intéressés se sont mariés dans deux pays différents. Il s'agit donc, à ses yeux, d'un problème de droit privé international.

M. Thissen indique que le Conseil de l'Europe, pourtant extrêmement soucieux du respect des droits de l'homme et du respect des libertés de chacun, ne s'est jamais prononcé en faveur du mariage des couples homosexuels ni sur le fait qu'il y aurait une discrimination quelconque. Pour sa part, la Cour d'arbitrage n'a jamais dit qu'il y aurait une discrimination quelconque du fait que les couples homosexuels n'auraient pas la possibilité de se marier non plus.

À propos du rôle des Pays-Bas comme précurseur, M. Thissen n'est pas sûr que la Hollande ne reviendra pas sur un certain nombre de ses décisions.

M. Thissen n'accepte pas que les partisans du mariage pour les homosexuels laissent entendre que les autres seraient des gens du dix-neuvième siècle, des rétrogrades, etc. D'après lui, il s'agit de situations différentes.

M. Thissen pense aussi que la symbolique importante du mariage doit tenir compte de la volonté des couples hétérosexuels. Il n'est pas sûr à 100 % que ceux-ci soient disposés à ce que l'on regroupe toutes les situations sous un même nom. Les situations sont différentes; il faut donc maintenir une distinction dans les termes tout en donnant aux couples homose-

alle rechten moeten krijgen die ze heden den dage terecht verwachten.

De heer Dubié onderstreept echter dat bepaalde mensen zich bij de huidige stand van zaken gediscrimineerd voelen.

De heer Van Quickenborne vindt het opvallend dat de indieners van de amendementen de plicht tot getrouwheid uitsluiten van de verplichtingen tussen de samenwonenden. Dit betekent dat men homoseksuele koppels niet de kans geeft om in te treden in een instituut waarbij de ene partner van de andere mag verwachten dat hij of zij niet vreemdgaat. Met andere woorden, de duurzaamheid van de relatie in de ogen van de indieners van de amendementen, is beperkt. Zij geven daarmee aan dat een relatie tussen homoseksuelen niet duurzaam kan zijn. Men hecht dus meer waarde aan getrouwheid tussen heteroseksuelen en bestendigt dus het « apart zijn » van de anderen.

Men sluit die getrouwheid uit omdat het een grond is voor echtscheiding terwijl men andere gronden daartoe, zoals geweld, niet uitsluit.

Sommige homokoppels willen net zo min dat hun partner vreemd gaat en dat als die dat toch doet, hij/zij daarvoor gesanctioneerd wordt. Dat kan bij het huwelijk middels de echtscheiding. In die zin werpen de amendementen een hindernis op voor echte duurzame relaties.

Mevrouw Staveaux-Van Steenberge merkt op dat vorige spreker de klemtoon heeft gelegd op de symboliek van het huwelijk, omdat de wettelijke samenwoning van homoseksuelen altijd minder goed zal worden geaccepteerd dan het homoseksuele huwelijk. Maar ook bij de heteroseksuelen wordt minder waarde gehecht aan samenwonen dan aan het huwelijk. De senator zelf denkt niet dat een duurzame relatie minderwaardig is wanneer men ze wettelijke samenwoning noemt.

Er is anderzijds gezegd dat de maatschappij veranderd is en dat we die evolutie moeten volgen. De opvattingen van de maatschappij zijn ongetwijfeld in positieve zin veranderd. Discriminatie tussen homoseksuelen en heteroseksuelen wordt immers niet meer geaccepteerd maar het is niet zeker dat de maatschappij een even grote openheid aan de dag legt wanneer het over het begrip huwelijk gaat. Één van de sprekers heeft erop gewezen dat de maatschappij misschien nog niet zo ver was, maar dat de wetgever toch de aanzet tot een mentaliteitswijziging kon geven. Dat is een foutieve redenering. Het is niet de taak van parlementsleden geschiedenis te schrijven. Zij moeten enkel als vertegenwoordigers van het volk de wil van dat volk respecteren.

Mevrouw Taelman verklaart dat het internationaal privaatrecht een aantal problemen oplost die

xuels tous les droits qu'ils sont en droit d'attendre aujourd'hui.

M. Dubié souligne toutefois que dans l'état actuel des choses, il y a des gens qui se considèrent comme discriminés.

M. Van Quickenborne s'étonne de ce que les auteurs des amendements excluent le devoir de fidélité des obligations entre cohabitants. Cela revient à dénier aux couples homosexuels la possibilité d'accéder à une institution dans laquelle chacun des partenaires peut attendre de l'autre qu'il ou elle ne lui soit pas infidèle. En d'autres termes, les auteurs des amendements considèrent la durabilité de la relation comme limitée. Ils laissent sous-entendre par là qu'une relation entre personnes homosexuelles ne peut être durable. On accorde ainsi une plus grande valeur à la fidélité entre partenaires hétérosexuels et on confirme donc la singularité de ceux qui vivent autrement.

On exclut cette fidélité parce que son non-respect constitue un motif de divorce, alors que d'autres causes possibles, comme la violence, ne sont pas exclues.

Certains couples homosexuels souhaitent, eux aussi, se prémunir contre l'infidélité et désirent que celui ou celle qui ne respecte pas cette fidélité soit sanctionné(e). Dans le cadre du mariage, celle-ci peut l'être par le divorce. En ce sens, les amendements font obstacle à une vraie relation durable.

Mme Staveaux-Van Steenberge observe que l'intervenant précédent a insisté sur la valeur symbolique du mariage, parce que dans la société, la cohabitation légale d'homosexuels sera toujours moins bien acceptée que le mariage homosexuel. Mais pour les hétérosexuels aussi, la cohabitation se voit toujours accorder moins de valeur que le mariage. La sénatrice ne pense pas, quant à elle, qu'une relation durable a moins de valeur quand on l'appelle cohabitation légale.

D'autre part, il a été dit que la société avait évolué et que nous devons suivre cette évolution. Certes, les conceptions de la société ont évolué positivement en ce sens qu'on n'admet plus de discriminations entre les homosexuels et les hétérosexuels, mais il n'est pas du tout évident que la société ait évolué au point de se montrer aussi ouverte sur la notion de mariage. L'un des intervenants a fait remarquer que la société n'avait peut-être pas encore évolué à ce point, mais que le législateur pouvait donner l'impulsion d'un changement de mentalité. C'est là un raisonnement erroné. Ce n'est pas aux parlementaires qu'il appartient d'écrire l'histoire; en tant que représentants de la population, les parlementaires sont là pour respecter sa volonté.

Mme Taelman déclare que le droit international privé résout certaines questions qui ont été soulevées

door de heer de Clippele werden aangehaald. De nationaliteit van de echtgenoot bepaalt inderdaad of personen van hetzelfde geslacht kunnen huwen. Indien Groot-Brittannië het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht uitsluit dan kan een Belg niet met een Brit huwen. Omgekeerd kan door de huidige wetgeving een Belg met een Nederlander huwen, aangezien de wetgeving van dat land het toestaat.

Mevrouw Nyssens reageert op een vorige opmerking en herinnert eraan dat de instelling van het burgerlijk huwelijk een overwinning was van de Franse republikeinse humanisten op de Kerk. Wie het tegendeel beweert, kent de geschiedenis niet.

Tevens moet er wat de rechtspraak van het Hof van Straatsburg betreft op een arrest van 30 januari 2002 worden gewezen (F. tegen Frankrijk), waarin het Hof oordeelde dat de Franse Staat niet in de fout is gegaan omdat hij adoptie door een homoseksueel weigerde, aangezien het onderscheid niet in strijd was met artikel 8 van het EVRM, dat het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven bekrachtigt.

Mevrouw Nyssens dient amendement nr. 2 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat ertoe strekt het opschrift van het wetsvoorstel en het beschikkend gedeelte ervan te vervangen.

Het doel hiervan is de wet van 23 november 1998 betreffende de wettelijke samenwoning te verbeteren zodat ook homoseksuele paren een rechtsbescherming genieten die gelijkwaardig is aan die van gehuwde paren.

Eerst en vooral moet het toepassingsgebied van de wet van 23 november 1998 worden gewijzigd zodat de regeling van de wettelijke samenwoning niet meer alleen bestemd is voor paren met een affectieve en seksuele relatie.

Vervolgens zal de bijdrage in de gezinslasten voortaan worden berekend zoals voor de personen die met scheiding van goederen gehuwd zijn.

Ten derde wordt de verplichting van hulp en bijstand ingevoerd, vermits de wet de partner bij een breuk onvoldoende beschermt. Het behoud van de alimentatieplicht na de breuk is een middel om dit te verhelpen.

Ten vierde komt er een betere bescherming van de gezinswoning. Tot nou toe maakt een breuk of het overlijden van één van de partners immers een einde aan de bescherming die door artikel 1477, § 2, wordt geboden.

Ten vijfde wordt aan de overlevende wettelijk samenwonende vruchtgebruik toegekend, want de huidige wet heeft geen enkel gevolg voor de erfopvolging.

Ten zesde worden er wijzigingen opgenomen om de beëindiging van de wettelijke samenwoning

par M. de Clippele. La nationalité de l'époux permet en effet de déterminer si des personnes de même sexe peuvent se marier. Ainsi, si la Grande-Bretagne exclut le mariage entre personnes de même sexe, un Belge ne pourra pas épouser un Britannique. À l'inverse, dans l'état actuel des législations, un Belge pourra épouser un Néerlandais puisque la législation de ce pays l'autorise.

En réponse à une intervention précédente, Mme Nyssens rappelle que l'instauration du mariage civil représente une victoire des humanistes républicains français contre l'Église. C'est ignorer l'histoire que d'invoquer l'argument contraire.

Par ailleurs, en ce qui concerne la jurisprudence de la Cour de Strasbourg, il convient de signaler un arrêt (F. contre France) du 30 janvier 2002, dans lequel la Cour a estimé que l'État français n'était pas en infraction parce qu'il refusait l'adoption par un homosexuel au motif que la distinction était proportionnée au sens de l'article 14 de la CEDH consacrant le droit au respect de la vie familiale et de la vie privée.

Mme Nyssens dépose un amendement n° 2 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à remplacer l'intitulé de la proposition de loi et son dispositif.

L'objectif est d'améliorer la loi du 23 novembre 1998 sur la cohabitation légale de manière à résoudre la question de l'accès pour les couples homosexuels à une protection juridique équivalente à celle dont bénéficient les couples mariés.

Il s'agit, premièrement, de modifier le champ d'application de la loi du 23 novembre 1998 de manière à ce que le régime de la cohabitation légale ne soit plus destiné qu'aux couples unis par des liens affectifs et sexuels.

Deuxièmement, la contribution aux charges du ménage sera désormais réglée selon un régime calqué sur le régime de séparation de biens.

Troisièmement, un devoir de secours et d'assistance est instauré car la loi ne protégeait pas suffisamment le partenaire en cas de rupture. Le maintien de l'obligation alimentaire après la rupture est un moyen d'y remédier.

Quatrièmement, la protection du logement familial est renforcée car, jusqu'à présent, la rupture ou le décès de l'un des partenaires met fin à la protection mise en place par l'article 1477, § 2.

Cinquièmement, un usufruit est octroyé au bénéficiaire du cohabitant légal survivant car la loi actuelle n'a aucun effet sur les successions.

Sixièmement, des modifications sont apportées pour atténuer le caractère abrupt de la rupture de la

minder abrupt te maken. Er wordt met name voorzien in de verplichting om de partner van de beëindiging op de hoogte te brengen.

Tot slot voorziet het amendement in een reeks gevolgen die geïnspireerd zijn op de notariële praktijk, die standaardovereenkomsten heeft ontwikkeld voor cliënten die feitelijk willen samenwonen.

Vervolgens dient mevrouw Nyssens amendement nr. 3 in, een subsidiair amendement op amendement nr. 2 (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat ertoe strekt een nieuw artikel 318*bis* in te voegen, dat het vermoeden van vaderschap uit het wetsontwerp verwijderd (zie *in fine*, artikel 3).

De heer de Clippele trekt amendement nr. 4 in (stuk Senaat nr. 2-1173/2), dat ertoe strekt het opschrift van het wetsvoorstel te vervangen.

Artikel 2

De heer de Clippele dient een amendement nr. 5 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat ertoe strekt artikel 2 van het wetsvoorstel te doen vervallen.

De indiener van het amendement legt uit dat het een algemene strekking heeft, maar dat hij in het bijzonder wil ingaan op het probleem van de schijnhuwelijken, waarbij iemand het huwelijk misbruikt om de Belgische nationaliteit te verkrijgen of om een illegaal verblijf te regulariseren. Dergelijke huwelijken worden tegen betaling aangegaan en het is evident dat er geen affectieve band bestaat tussen de toekomstige echtgenoten. De ambtenaar van de burgerlijke stand mag het huwelijk trouwens weigeren als hij meent dat het geveinsd is. Het lijkt er echter op dat vrouwen bijzonder terughoudend zijn om een schijnhuwelijk tegen betaling aan te gaan. Dat probleem zal wegvalLEN wanneer het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht, inzonderheid mannen, toegestaan zal zijn, waardoor het aantal schijnhuwelijken zou kunnen toenemen.

Artikel 3

De heer de Clippele dient amendement nr. 6 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat artikel 3 van het wetsvoorstel wil vervangen om artikel 143 van het Burgerlijk Wetboek te herstellen in de volgende lezing: «Eenieder heeft het recht de identiteit van zijn moeder en zijn vader te kennen.»

Dit amendement overstijgt het onderwerp van het wetsvoorstel maar is van fundamenteel belang. Uit getuigenissen blijkt dat kinderen van onbekende ouders tot op volwassen leeftijd geobsedeerd zijn door de kwestie van hun identiteit. De identiteit kennen van zijn ouders is een grondrecht dat het voorliggende wetsvoorstel miskent, aangezien het geen

cohabitation légale, notamment une obligation d'avertir le partenaire de la rupture.

Enfin, l'amendement prévoit une série d'effets inspirés de la pratique notariale, laquelle a développé des conventions types pour les clients désireux d'instaurer une cohabitation de fait.

Mme Nyssens dépose ensuite un amendement n° 3, subsidiaire à l'amendement n° 2 (doc. Sénat n° 2-1173/2) visant à insérer un article 318*bis* nouveau, écartant du projet de loi la présomption de paternité (voir ci-dessous, l'article 3).

M. de Clippele retire son amendement n° 4 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à remplacer l'intitulé de la proposition de loi.

Article 2

M. de Clippele dépose un amendement n° 5 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à abroger l'article 2 de la proposition.

L'auteur de l'amendement explique que son amendement a une portée générale, mais qu'il aimerait en particulier soulever le problème des mariages blancs, pratique consistant à utiliser le mariage pour obtenir la nationalité belge ou régulariser une situation de séjour illégale. Ce type de mariage est contracté contre rémunération et il est évident que le lien affectif n'existe pas entre les futurs époux. L'officier de l'état civil est d'ailleurs autorisé à refuser le mariage s'il estime que celui-ci est simulé. Or, il semblerait que les femmes sont très réticentes à se prêter à une simulation de mariage contre rémunération. Ce problème ne se posera plus lorsque le mariage sera autorisé entre personnes du même sexe, donc notamment entre hommes, et par conséquent, il risque d'y avoir une augmentation des mariages blancs.

Article 3

M. de Clippele dépose un amendement n° 6 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à remplacer l'article 3 de la proposition de loi de manière à rétablir l'article 143 du Code civil dans la rédaction suivante: «Toute personne a le droit de connaître l'identité de sa mère et de son père.»

Cet amendement va au-delà de l'objet de la proposition de loi, mais il est fondamental. Il ressort de témoignages que les enfants nés de parents inconnus sont obsédés, y compris à l'âge adulte, par la question de leur identité. Connaître l'identité de ses parents est un droit fondamental de la personne que la présente proposition de loi méconnaît puisqu'elle ne règle pas

regeling treft voor dit probleem dat zich onvermijdelijk zal voordoen bij homoseksuele koppels die een kind willen.

Mevrouw Taelman merkt op dat Zweden zijn wetgeving betreffende de kunstmatige inseminatie gewijzigd heeft om er het recht van het kind om de identiteit van zijn vader te kennen in op te nemen, en dat er sindsdien een tekort is aan donors. Men moet dus opletten voor de onrechtstreekse gevolgen van de invoering van dat recht in onze wetgeving, en dat geldt ook voor heteroseksuele koppels met vruchtbaarheidsproblemen. De kunstmatige inseminatiecentra in België passen zeer strikte normen toe inzake vertrouwelijkheid, die door de bevolking goed aanvaard worden. Men kan hierover natuurlijk beginnen discussiëren, maar dan dwaalt men af van de voorliggende problematiek van het homohuwelijk.

De heer Mahoux meent dat het recht om zijn afkomst te kennen, en op zijn minst de identiteit van zijn moeder, een grondrecht is. Hij heeft trouwens grote bedenkingen bij de anonieme bevalling. Maar als men de redenering van amendement nr. 6 volgt, betekent dat dat men het recht zou hebben om de donor van de gameten te identificeren, ongeacht of het een homo- of een heteroseksueel koppel is. Dat standpunt is onverdedigbaar.

De heer Vandenberghe stelt vast dat deze problematiek van een heel andere orde is dan het voorliggende wetsvoorstel. Hij wijst erop dat bij het Europees Hof van de rechten van de mens momenteel een zaak aanhangig is om te bepalen of de in Frankrijk toegestane anonieme bevalling verenigbaar is met het recht op respect voor het privé-leven en het gezinsleven. De senator merkt bovendien op dat het vermoeden van vaderschap juist tot doel heeft betwistingen te vermijden. Het is de bedoeling de juridische waarheid vast te stellen, wat niet noodzakelijk overeenstemt met de feitelijke waarheid.

De heer de Clippele merkt op dat het huwelijk van homoseksuelen uiteenlopende gevolgen zal hebben naargelang het twee mannen of twee vrouwen zijn. Voor de voortplanting zal in het eerste geval noodzakelijkerwijze een derde persoon ingeschakeld moeten worden. Dat is natuurlijk ook zo voor heteroseksuele koppels wanneer zij overgaan tot kunstmatige inseminatie, maar dat zijn uitzonderingen terwijl het voor homoseksuelen de regel zal zijn.

De heer Vandenberghe dient amendement nr. 13 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat een tweede lid aan artikel 3 wil toevoegen, om de toepassing van het vermoeden van vaderschap, bij homoseksuele huwelijken uit te sluiten.

De indiener verklaart dat zijn amendement coherentie nastreeft: de indieners van het voorstel hebben duidelijk te kennen gegeven dat het huwelijk tussen

la question qui se posera nécessairement pour un couple homosexuel souhaitant avoir un enfant.

Mme Taelman fait remarquer que la Suède a modifié sa législation relative à l'insémination artificielle pour y inscrire le droit de l'enfant de connaître l'identité de son père et que, depuis lors, il y a pénurie de donneurs. Il convient donc de faire attention aux conséquences indirectes que risquerait d'avoir la consécration d'un tel droit dans notre législation, y compris pour les couples hétérosexuels qui connaissent des problèmes de fertilité. Par ailleurs, les centres d'insémination artificielle en Belgique appliquent des règles très strictes en matière de confidentialité qui sont bien acceptées par la société. On peut évidemment ouvrir le débat sur cette question, mais on sort de la problématique propre au mariage homosexuel qui constitue l'objet de la proposition à l'examen.

M. Mahoux est d'avis que le droit de connaître ses origines, à tout le moins l'identité de sa mère, constitue un droit fondamental. Il exprime d'ailleurs de vives réserves au sujet de l'accouchement sous X. Mais si l'on suit l'amendement n° 6, cela signifie que, quel que soit le couple, homo- ou hétérosexuel, on serait en droit d'identifier les donneurs de gamètes. Cette position ne peut pas être défendue.

M. Vandenberghe constate qu'on entre dans un débat d'un tout autre ordre que l'objet de la proposition à l'examen. Il note que la Cour européenne des droits de l'homme est actuellement saisie de la question de savoir si l'accouchement sous X qui est autorisé en France est compatible avec le droit au respect de la vie privée et familiale consacré par l'article 8 de la CEDH. Par ailleurs, en ce qui concerne la présomption de paternité, le sénateur fait remarquer que son but est précisément d'éviter les contestations. Le but est d'établir la vérité juridique, qui n'est pas forcément la vérité-réalité des choses.

M. de Clippele observe que le mariage entre homosexuels aura des conséquences différentes pour l'identité de l'enfant selon qu'il s'agira de l'union de deux hommes ou de deux femmes. Dans le premier cas, la procréation devra forcément faire intervenir une tierce personne. C'est évidemment aussi le cas des couples hétérosexuels qui ont recours à l'insémination artificielle, mais ici l'hypothèse est marginale tandis qu'elle sera la règle pour les homosexuels.

M. Vandenberghe dépose un amendement n° 13 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à ajouter un second alinéa à l'article 3, afin d'exclure l'application de la présomption de paternité dans les cas de mariages homosexuels.

L'auteur explique que son amendement participe d'un souci de cohérence: les auteurs de la proposition ont clairement indiqué que le mariage entre personnes

personen van hetzelfde geslacht beschouwd moet worden in zijn affectieve dimensie, met uitsluiting van de gevolgen inzake afstamming.

Mevrouw Taelman merkt op dat amendement nr. 3 van mevrouw Nyssens (stuk Senaat nr. 2-1173/2) hetzelfde beoogt, maar dan via invoeging van een nieuw artikel 318*bis* dat de toepassing van de hele afdeling betreffende het vermoeden van vaderschap uitsluit.

De heer Vandenberghe meent dat zijn amendement juridisch correct is, want als de toepassing van artikel 315 onmogelijk wordt gemaakt, doet het probleem waarop de artikelen 316, 317 en 318 een antwoord bieden, zich niet voor.

Mevrouw Nyssens trekt haar amendement nr. 3 in.

Artikel 3*bis* (nieuw)

De heer de Clippele dient amendement nr. 7 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt een artikel 3*bis* (nieuw) in te voegen in het wetsvoorstel. De auteur stelt voor dat het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht van rechtswege nietig zou zijn. Als zo'n huwelijk is gesloten in een land waar het huwelijk tussen homoseksuelen toegestaan is, stelt de heer de Clippele voor het automatisch om te zetten in een wettelijke samenwoning teneinde een rechtvacuüm te voorkomen.

De heer Vandenberghe stelt vast dat het amendement tot doel heeft het huwelijk tussen meer dan twee personen van hetzelfde geslacht om te zetten in een verklaring van wettelijke samenwoning. Spreker begrijpt het doel van dit amendement niet aangezien artikel 391 van het Strafwetboek bigamie verbiedt.

De heer de Clippele antwoordt dat het amendement verduidelijkt dat aan alle wettelijke voorwaarden voor de samenwoning moet zijn voldaan. Hij geeft wel toe dat het dispositief tot verwarring kan leiden.

Artikel 3*ter* (nieuw)

De heer de Clippele dient amendement nr. 8 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt een artikel 3*ter* (nieuw) in te voegen in het wetsvoorstel. De indiener stelt voor in het Burgerlijk Wetboek een bepaling in te voegen die het vruchtgebruik toekent aan de overlevende wettelijk samenwonende partner. Als er nakomelingen zijn uit verschillende echtverbintenissen, blijft het vruchtgebruik beperkt tot het gedeelte dat aan de gemeenschappelijke afstammelingen toekomt. Volgens spreker toont de praktijk voldoende aan dat de regeling van de erfenis in dat laatste geval bijzonder complex kan zijn.

Volgens de heer de Clippele zullen sommigen tegenwerpen dat het voorgestelde stelsel discrimineert

de même sexe devait être considéré dans sa dimension de lien affectif, à l'exclusion des effets en matière de filiation.

Mme Taelman fait remarquer que l'amendement n° 3 de Mme Nyssens (doc. Sénat n° 2-1173/2) a le même objet mais en recourant à l'insertion d'un article 318*bis* nouveau excluant l'application de toute la section relative à la présomption de paternité.

M. Vandenberghe estime que son amendement est juridiquement correct car, si l'application de l'article 315 est écartée, le problème auquel répondent les articles 316, 317 et 318 ne se pose pas.

Mme Nyssens retire son amendement n° 3.

Article 3*bis* (nouveau)

M. de Clippele dépose un amendement n° 7 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à insérer un article 3*bis* (nouveau) dans la proposition de loi. L'auteur propose que le mariage entre personnes du même sexe soit nul de plein droit. En ce qui concerne les personnes qui auraient contracté un tel mariage à l'étranger, dans un pays où le mariage homosexuel est autorisé, M. de Clippele propose de transformer ce mariage en une déclaration de cohabitation légale afin de ne pas créer un vide juridique.

M. Vandenberghe constate que l'amendement a pour but de transformer le mariage entre plus de deux personnes du même sexe en une déclaration de cohabitation légale. L'intervenant ne comprend pas la portée de cet amendement dans la mesure où l'article 391 du Code pénal interdit la bigamie.

M. de Clippele répond que l'amendement précise que toutes les conditions légales de la cohabitation doivent être remplies. Il admet cependant que le libellé proposé peut prêter à confusion.

Article 3*ter* (nouveau)

M. de Clippele dépose un amendement n° 8 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à insérer un article 3*ter* (nouveau) dans la proposition de loi. L'auteur propose d'introduire dans le Code civil une disposition attribuant l'usufruit au cohabitant survivant. Cet usufruit serait limité à la part revenant aux descendants communs lorsqu'il existe des enfants issus de plusieurs unions. Selon l'intervenant, la pratique démontre que dans cette dernière hypothèse le règlement de la succession s'avère souvent compliqué.

Selon M. de Clippele, certains pourraient objecter que le régime proposé crée une discrimination entre

tussen de gemeenschappelijke kinderen en de kinderen uit een vorige echtverbintenis. Hij meent dat dit in de praktijk nu reeds het geval is met betrekking tot het vruchtgebruik van de overlevende echtgenoot. In geval van opeenvolgende echtverbintenissen, zal de overlevende echtgenoot immers sneller geneigd zijn te verzaken aan het vruchtgebruik op het gedeelte van de kinderen uit het tweede huwelijk dan op het gedeelte van de kinderen uit het eerste huwelijk.

De heer Mahoux meent dat amendement nr. 8 enkel zin heeft als de commissie amendement nr. 2 van mevrouw Nyssens goedkeurt (stuk Senaat, nr. 2-1173/2).

Artikel 5bis (nieuw)

De heer Vandenberghe dient amendement nr. 14 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt een leemte in het wetsvoorstel aan te vullen. De indieners zijn immers vergeten artikel 164 van het Burgerlijk Wetboek aan te passen zodat de Koning uitzonderingen kan toestaan op het verbod op huwelijken tussen twee schoonbroers of twee schoonzussen.

Artikel 9bis (nieuw)

Amendement nr. 3 van mevrouw Nyssens en de heer Thissen is ingetrokken (zie *supra*, artikel 3).

Artikel 16

De heer de Clippele dient amendement nr. 9 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt te verduidelijken dat het wettelijk stelsel van gemeenschap van goederen waarin artikel 1398 van het Burgerlijk Wetboek voorziet, enkel van toepassing is op echtgenoten.

Artikel 17

De heer de Clippele dient amendement nr. 10 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2), dat verband houdt met amendement nr. 9. Amendement nr. 10 heeft tot doel artikel 1398 van het Burgerlijk Wetboek aan te vullen en te verduidelijken dat het stelsel van de zuivere scheiding van goederen, het wettelijke stelsel vormt in geval van verklaring van samenwoning.

Artikel 18

De heer de Clippele dient amendement nr. 11 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt punt 4 van artikel 1405 van het Burgerlijk Wetboek te schrappen. Momenteel maken in het wettelijk stelsel de goederen, waarvan niet bewezen is dat het eigen goederen zijn van een van de echtgenoten, deel uit van het gemeenschappelijk vermogen. Bijgevolg kunnen de schulden van een van de echtgenoten worden verhaald op het gemeenschappelijk vermogen. De indier wil dit principe, dat een negatieve impact heeft op de wettelijke gemeenschap, schrappen.

les enfants selon qu'ils sont communs ou issus d'une union antérieure. Il estime que cette discrimination existe aujourd'hui déjà dans les faits en matière d'usufruit du conjoint survivant. En effet, en cas de mariages successifs, le conjoint survivant sera plus vite enclin à renoncer à son usufruit sur la part des enfants du second mariage que sur celle des enfants issus d'un premier mariage.

M. Mahoux estime que l'amendement n° 8 n'a de sens que dans l'hypothèse où la commission adopterait l'amendement n° 2 de Mme Nyssens (doc. Sénat, n° 2-1173/2).

Article 5bis (nouveau)

M. Vandenberghe dépose un amendement n° 14 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à combler une lacune dans la proposition de loi. En effet, les auteurs ont omis d'adapter l'article 164 du Code civil afin de permettre au Roi d'accorder des dérogations à l'empêchement à mariage entre deux beaux-frères ou entre deux belles-sœurs.

Article 9bis (nouveau)

L'amendement n° 3 de Mme Nyssens et M. Thissen est retiré (voir *supra*, article 3).

Article 16

M. de Clippele dépose un amendement n° 9 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à préciser que le régime légal de la communauté de biens prévu à l'article 1398 du Code civil s'applique uniquement entre époux.

Article 17

M. de Clippele dépose un amendement n° 10 (doc. Sénat, n° 2-1173/2), lié à l'amendement n° 9. L'amendement n° 10 a pour but de compléter l'article 1398 du Code civil en précisant que le régime de la séparation des biens pure et simple est le régime légal applicable en cas de déclaration de cohabitation.

Article 18

M. de Clippele dépose un amendement n° 11 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à supprimer le point 4 de l'article 1405 du Code civil. Actuellement, en vertu du régime légal, les biens dont il n'est pas prouvé qu'ils sont propres à l'un des époux font partie du patrimoine commun. Par conséquent, toute la communauté peut être *de facto* appelée pour les dettes d'un des époux. L'auteur veut supprimer ce principe qui a un impact négatif sur la communauté légale.

Artikel 19

De heer de Clippele dient amendement nr. 12 in (stuk Senaat, nr. 2-1173/2) dat ertoe strekt artikel 1410 van het Burgerlijk Wetboek te vervangen. Dit amendement heeft hetzelfde doel als amendement nr. 11, namelijk het gemeenschappelijk vermogen beter te beschermen tegen de eigen schulden van een van de echtgenoten. De indiener stelt voor dat slechts de helft van het gemeenschappelijk vermogen van de schuldenaar kan worden aangesproken voor de betaling van de eigen schulden van die echtgenoot.

B. Stemmingen*Opschrift*

Amendement nr. 4 van de heer de Clippele wordt ingetrokken.

Artikel 1

Artikel 1 wordt eenparig aangenomen door de 14 aanwezige leden.

Artikel 2

Amendement nr. 1 van de heer Monfils en mevrouw de T'Serclaes wordt verworpen met 11 tegen 3 stemmen.

Amendement nr. 2 van mevrouw Nyssens en de heer Thissen wordt verworpen met 10 tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Amendement nr. 5 van de heer de Clippele wordt verworpen met 10 tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikel 2 wordt aangenomen met 10 tegen 4 stemmen.

Artikel 3

Amendement nr. 6 van de heer de Clippele wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 1 onthouding.

Amendement nr. 13 van de heer Vandenberghe wordt aangenomen met 13 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 3 wordt aangenomen met 10 tegen 4 stemmen.

Artikel 3bis

Amendement nr. 7 van de heer de Clippele wordt verworpen met 13 stemmen bij 1 onthouding.

Article 19

M. de Clippele dépose un amendement n° 12 (doc. Sénat, n° 2-1173/2) visant à remplacer l'article 1410 du Code civil. Cet amendement a le même but que l'amendement n° 11, à savoir, assurer une meilleure protection du patrimoine commun à l'égard des dettes propres d'un des époux. L'auteur propose que seule la moitié du patrimoine commun du débiteur soit tenue au paiement des dettes propres à cet époux.

B. Votes*Intitulé*

L'amendement n° 4 de M. de Clippele est retiré.

Article 1^{er}

L'article 1^{er} est adopté à l'unanimité des 14 membres présents.

Article 2

L'amendement n° 1 de M. Monfils et Mme de T'Serclaes est rejeté par 11 voix contre 3.

L'amendement n° 2 de Mme Nyssens et M. Thissen est rejeté par 10 voix contre 3 et 1 abstention.

L'amendement n° 5 de M. de Clippele est rejeté par 10 voix contre 2 et 2 abstentions.

L'article 2 est adopté par 10 voix contre 4.

Article 3

L'amendement n° 6 de M. de Clippele est rejeté par 11 voix contre 1 et 1 abstention.

L'amendement n° 13 de M. Vandenberghe est adopté par 13 voix et 1 abstention.

L'article 3 est adopté par 10 voix contre 4.

Article 3bis

L'amendement n° 7 de M. de Clippele est rejeté par 13 voix et 1 abstention.

Artikel 3ter

Amendement nr. 8 van de heer de Clippele wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Artikel 4

Het artikel 4 wordt aangenomen met 10 tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 5

Het artikel 5 wordt aangenomen met 12 tegen 3 stemmen.

Artikel 5bis

Het amendement nr. 14 van de heer Vandenberghe wordt aangenomen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Artikelen 6 tot 9

De artikelen 6 tot 9 worden aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

Artikel 9bis

Het amendement nr. 3 van mevrouw Nyssens en de heer Thissen wordt ingetrokken.

Artikelen 10 tot 15

De artikelen 10 tot 15 worden aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

Artikel 16

Het amendement nr. 9 van de heer de Clippele wordt verworpen met 11 tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Het artikel 16 wordt vervolgens aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

Artikel 17

Het amendement nr. 10 van de heer de Clippele wordt verworpen met 11 stemmen tegen 1 stem bij 3 onthoudingen.

Het artikel 17 wordt vervolgens aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

Article 3ter

L'amendement n° 8 de M. de Clippele est rejeté par 11 voix contre 1 et 2 abstentions.

Article 4

L'article 4 est adopté par 10 voix contre 3 et 1 abstention.

Article 5

L'article 5 est adopté par 12 voix contre 3.

Article 5bis

L'amendement n° 14 de M. Vandenberghe est adopté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

Articles 6 à 9

Les articles 6 à 9 sont adoptés par 11 voix contre 4.

Article 9bis

L'amendement n° 3 de Mme Nyssens et M. Thissen est retiré.

Articles 10 à 15

Les articles 10 à 15 sont adoptés par 11 voix contre 4.

Article 16

L'amendement n° 9 de M. de Clippele est rejeté par 11 voix contre 2 et 2 abstentions.

L'article 16 est ensuite adopté par 11 voix contre 4.

Article 17

L'amendement n° 10 de M. de Clippele est rejeté par 11 voix contre 1 et 3 abstentions.

L'article 17 est ensuite adopté par 11 voix contre 4.

Artikel 18

Het amendement nr. 11 van de heer de Clippele wordt verworpen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Het artikel 18 wordt vervolgens aangenomen met 11 tegen 3 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 19

Het amendement nr. 12 van de heer de Clippele wordt verworpen met 12 stemmen tegen 1 stem bij 2 onthoudingen.

Het artikel 19 wordt vervolgens aangenomen met 11 tegen 2 stemmen bij 2 onthoudingen.

Artikelen 20 en 21

De artikelen 20 en 21 worden aangenomen met 12 tegen 2 stemmen bij 1 onthouding.

Artikel 22

Het artikel 22 wordt aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

IV. EINDSTEMMING

Het geamendeerde wetsvoorstel wordt in zijn geheel aangenomen met 11 tegen 4 stemmen.

Dit verslag is eenparig goedgekeurd door de 9 aanwezige leden.

De verslaggever,
Meryem KAÇAR.

De voorzitter,
Josy DUBIÉ.

Article 18

L'amendement n° 11 de M. de Clippele est rejeté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

L'article 18 est ensuite adopté par 11 voix contre 3 et 1 abstention.

Article 19

L'amendement n° 12 de M. de Clippele est rejeté par 12 voix contre 1 et 2 abstentions.

L'article 19 est ensuite adopté par 11 voix contre 2 et 2 abstentions.

Articles 20 et 21

Les articles 20 et 21 sont adoptés par 12 voix contre 2 et 1 abstention.

Article 22

L'article 22 est adopté par 11 voix contre 4.

IV. VOTE FINAL

L'ensemble de la proposition de loi amendée a été adopté par 11 voix contre 4.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité des 9 membres présents.

La rapporteuse,
Meryem KAÇAR.

Le président,
Josy DUBIÉ.